

2016 • číslo 2

KNIZNICA

Ročník 17

Revue pre knihovníctvo
a bibliografiu
knižnú kultúru
informačné systémy
a technológie
ochranu dokumentov
biografistiku
archív a múzeum knihy
knižnej grafiky
a literárnych pamiatok

Katarína Mažáriová
Lenka Topľanská
Ľudmila Rohoňová
Ľuboš Glončák
Alojz Androvič
Lenka Bazalová
Helena Boskovičová
Ivan Ciglan
Ondrej Kádár
Lucia Kelemenová
Eva Kralovičová
Roman Král
Stanislav Lichý
Peter Lupták
Ivan Martynek
Milan Rakús
Juraj Strnisko
Alena Špániková
Bibiána Žigová
Renáta Salátová
Ivana Plíchtová
Zuzana Prachárová
Anna Kucianová
Mária Červíková
Janka Cabadajová
Ivana Švrková
Rozália Cenigová
Jacek Wojciechowski
Anna Jonášová
Mária Pitáková
Janka Dropková
Angela Škovierová
Mária Slošiarová
Eva Pástorová
Peter Mišák
Peter Cabadaj
Gabriela Žibritová
Slavomíra Očenášová-Štrbová

Zábery z návštevy prezidenta SR Andreja Kisku v Slovenskej národnej knižnici v Martine.
O tejto vzácnej udalosti informuje na s. 3 – 5 Mgr. Katarína Mažáriová.
(foto Dana Vojtková)

Generálna riaditeľka SNK Katarína Krištofová odovzdáva prezidentovi SR reprezentačnú obrazovo-textovú publikáciu *Inkunábuly – umenie európskych knižných tvorcov 15. storočia*, ktorá získala cenu časopisu *Pamiatky a múzeá* v kategórii Publikácie a ocenenie za grafickú úpravu a vydavateľský počin v súťaži *Najkrajšia kniha Slovenska* za rok 2014.

Prezident SR a generálna riaditeľka SNK v spoločnosti pracovníkov
Konzervačného a digitalizačného centra vo Vrútkach

Na prvej strane obálky **Svetozár Hurban Vajanský** (16. 1. 1847 – 17. 8. 1916), spisovateľ, literárny vedec, redaktor, publicista, politik, organizátor a ideológ slovenského národného hnutia. Pri príležitosti 100. výročia úmrtia tohto významného slovenského dejateľa prinášame na s. 81 – 83 príspevok z pera PhDr. Petra Mišáka. (foto zo zbierok LA SNK)

Revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok

Vydáva Slovenská národná knižnica
www.snk.sk
ISSN: 1336-0965

Výkonná redaktorka

PhDr. Eva Hatarová
e-mail: eva.hatarova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 277

Návrh zrkadla časopisu

Mgr. Igor Štrbík

Počítačové spracovanie, technická redakcia

Ing. Milan Novák

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica
Nám. J. C. Hronského 1
036 01 Martin
e-mail: kniznica@snk.sk
tel.: +421 43/2451 277, 278

Redakčná rada

Ing. Silvia Stasselová
Prof. PhDr. Jela Steinerová, PhD.
Doc. PhDr. Pavol Rankov, PhD.
Mgr. Peter Klinec
Mgr. Štefan Kolivoško
PhDr. Štefan Hanakovič
Doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.

Časopis vychádza 4-krát ročne v elektronickej verzii. <http://www.snk.sk/sk/14-o-kniznici/993-archiv-kniznica-2016.html>
Imprimované: 23. 8. 2016

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štýlistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia.

Pokyny pre autorov príspevkov

Rukopisy príspevkov v rozsahu maximálne 20 normalizovaných strán zasielajte na adresu redakcie v elektronickej podobe e-mailom alebo doneste osobne na USB kľúči vo formáte doc, docx, prípadne rtf. Autorov štúdií a odborných článkov prosíme poslať spolu s textom abstrakt v slovenskom a anglickom jazyku (cca 8 – 10 riadkov) a názov článku v slovenskom a anglickom jazyku.

Za úplným menom autora príspevku uvádzajte kontaktnú adresu pre čitateľov časopisu (adresa súčasného pracoviska, e-mail, resp. iné).

Používajte font Times Roman, Arial alebo Courier. V texte môžete vyznačiť dôležité pojmy tučným písmom alebo kurzívou.

Na odlišenie nadpisov a názvov stačí použiť tučné písmo alebo písmo inej veľkosti tak, aby bola jasná hierarchia titulkov. Na vytvorenie nového odseku použite klávesu ENTER.

Fotografie, obrázky a grafy **nevkladajte do textu, v texte** iba vyznačte miesta, kde majú byť zaradené (napr. odkazom tabuľka 1, obrázok 1). Fotografie, obrázky, grafy (s rovnakým označením ako v texte) zasielajte osobitne vo formáte tif alebo jpg s rozlíšením aspoň 300 dpi. **Texty pod obrázky a názvy grafov (s rovnakým označením ako v texte) priložte osobitne** ako textové súbory.

Katarína Mažárová / Vzácna návšteva v Slovenskej národnej knižnici 3

LEGISLATÍVA

Lenka Topľanská / Nový autorský zákon a knižnice 6

DIGITALIZÁCIA

Ludmila Rohoňová, Ľuboš Glončák / Knihovník 21. storočia:
Ako digitalizácia mení prácu knihovníka 11
Kolektív / Univerzitná knižnica v Bratislave – Centrálny dátový archív.
História a súčasnosť 15

KNHOVNÍCKE PERIODIKÁ

Renáta Salátová / Česká oborová periodika se predstavují 19

VZDELÁVANIE

Ivana Plichtová / Riešenie konfliktov na pracovisku 25

SLUŽBY

Zuzana Prachárová / Ako ľahko a jednoducho využívať online katalóg Chamo a digitálnu knižnicu SNK (Odborný seminár spojený s workshopom, Slovenská národná knižnica 2016) 29

ŠTANDARDY

Anna Kucianová / Medzinárodný štandardný identifikátor pre knižnice a príbuzné organizácie – ISIL 33

ŠTATISTIKA

Mária Červíková / Ročný výkaz o neperiodických publikáciách za rok 2015 36

HISTORICKÉ KNIŽNICE

Janka Cabadajová / Zachránená historická farská knižnica v Mojmírovciach 38

AKADEMICKÉ KNIŽNICE

Ivana Švrková / Akademická knižnica a audiovizuálne stredisko Jesseniovej lekárskej fakulty v Martine 42

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

Rozália Cenigová / Príležitosť pre školských knihovníkov na skvalitnenie knižničnej práce 46

ZO ZAHRANIČIA

Jacek Wojciechowski / Prehľad zahraničnej odbornej literatúry 47

KNIŽNÁ KULTÚRA

Anna Jónasová / Ženy rodu Esterházyovcov v dobovej literatúre 55
Mária Pitáková / Astronóm Peter Apian a jeho dielo 62
Janka Droupková / Pôvodná a prekladová bieloruská literatúra vo fonde Slovenskej národnej knižnice 68
Angela Škovierová / Knižnice ako fenomén kultúry a vzdelanosti. Správa z medzinárodnej konferencie, Slovenská národná knižnica 2016 70

ARCHÍV

Mária Slošiarová / Z rukopisnej pozostalosti Martina Hollého st. v Literárnom archíve SNK 75
Eva Pástorová / Vzácna žena (Spomienka na Oľgu Textorisovú) 78

BIOGRAFISTIKA

Peter Mišák / Svetozár Hurban Vajanský (Nielen kritické zamyslenie na storočnicu úmrtia) 81
Peter Cabadaj / Popredný lyrik katolíckej moderny (Pred 30 rokmi zomrel básnik Mikuláš Šprinc) 83

JUBILEÁ

Gabriela Žibritová / Životné jubileum Istvána Monoka 86
Slavomíra Očenášová-Štrbová / Jubilantka Jana Borgulová 88

Katarína Mažárová / Distinguished Visitor in the Slovak National Library	3
LEGISLATION	
Lenka Topľanská / New Copyright Act and Libraries	6
DIGITIZATION	
Ľudmila Rohoňová, Ľuboš Glončák / The Librarian of the 21st Century: How Digitization Changes Librarian's Profession	11
Kolektív / The History and the Present of Central Data Archive in the University Library in Bratislava	15
LIBRARIANSHIP PERIODICALS	
Renáta Salátová / An Introduction of the Czech Branch Journals	19
EDUCATION	
Ivana Plichtová / Solutions for Workplace Conflicts	25
SERVICES	
Zuzana Prachárová / Easy Ways to Use Chamo Online Catalogue and the SNL Digital Library. A Specialized Seminar and Workshop in the SNL	29
STANDARDS	
Anna Kucianová / The International Standard Identifier for Libraries and Related Organisations (ISIL)	33
STATISTICS	
Mária Červíková / The Annual Report on Non-Periodical Publications 2015	36
HISTORICAL LIBRARIES	
Janka Cabadajová / The Historical Parish Library in Mojmirovce Is Preserved	38
ACADEMIC LIBRARIES	
Ivana Švrková / Academic Library and Audiovisual Centre of Jessenius Faculty of Medicine in Martin	42
SCHOOL LIBRARIES	
Rozália Cenigová / An Opportunity for School Librarians to Enhance Their Practise	46
FOREIGN COVERAGE	
Jacek Wojciechowski / A Survey of the Foreign Specialized Literature	47
BOOK CULTURE	
Anna Jónásová / Women of the House of Esterházy in the Literature of the Period	55
Mária Pitáková / The Life and Work of Peter Apian, the Astronomer	62
Janka Dropková / The Original and Translated Belarusian Literature in the Slovak National Library Book Collections	68
Angela Škovierová / Libraries as a Cultural and Educational Phenomenon. The Report from the International Conference	70
ARCHIVES	
Mária Slošiarová / Fragments of Martin Holly's Manuscripts Deposited in Literary Archive of the Slovak National Library	75
Eva Pástorová / A Distinguished Woman. A Reminiscence on Olga Textorisová	78
BIOGRAPHY	
Peter Mišák / 100th Anniversary of Passing of Svetozár Hurban Vajanský	81
Peter Cabadaj / Mikuláš Šprinc, an Outstanding Catholic Modernist (30th Anniversary of Passing)	83
JUBILEE	
Gabriela Žibritová / Life Jubilee of István Monok	86
Slavomíra Očenášová-Štrbová / The Jubilee of Jana Borguľová	88

TOPLANSKÁ, Lenka. **New Copyright Act and Libraries**. In: *Knižnica*, 2016, vol. 17, no. 2, p. 6.

The Ministry of Culture of the Slovak Republic prepared new Copyright Act as a complex regulation of copyright, rights related to copyright, database rights and collective rights management which reflects international treaties and conventions as well as law of the European Union in this field. The new copyright regulation was needed because of the change in the way of using of works and other subject matters on internet during the last decade. This is notable not only in commercial sphere but also in activities of libraries which are moving into digital and online environment. During the legislative process it was necessary to find new solutions and formulate clear regulations which will be in the same manner understandable by all sides.

ROHOŇOVÁ, Ľudmila, GLONČÁK, Ľuboš. **The Librarian of the 21st Century: How Digitization Changes Librarian's Profession**. In: *Knižnica*, 2016, vol. 17, no. 2, p. 11.

The article describes paradigmatic changes in librarian's occupation caused by implementation of digitization process. The authors emphasize new options of creating and editing bibliographic metadata directly in the digitization process. They present the profession of modern librarian as a complex of activities requiring expertise in sphere of librarianship, as well as in IT sphere. The authors conclude that there is some kind of evolution in the librarian's occupation, revealing its full potential in the era of digitization. New bibliographic operations included in the digitization process are defined as tools to reach higher metadata transparency, consistency and integrity, as well as the effective way of extracting high-quality metadata applicable for library and information systems (e.g. in MARC 21 Format) and digital outputs (e.g. in MODS and DC formats). A logical consequence of these changes is new and effective provision of library services.

SALÁTOVÁ, Renáta. **An Introduction of the Czech Branch Journals**. In: *Knižnica*, 2016, vol. 17, no. 2, p. 19.

The article presents branch journals of librarianship and information science published in the Czech republic. The author divides the Czech librarianship journals into several groups according to various criteria such as scope of territory, release format, periodicity, variedness of topics etc. She emphasizes an archival and educational function of librarianship journals in addition to their information function. The author also introduces particular journals by mentioning their titles, names of publishers, periodicities, release formats, regular sections etc. The survey of periodicals is added by quotation styles used in the Czech republic

JÓNÁSOVÁ, Anna. **Women of the House of Esterházy in the Literature of the Period**. In: *Knižnica*, 2016, vol. 17, no. 2, p. 55.

The survey of the occasional prints focused on women of the House of Esterházy and also some interesting facts about their reflection in the literature of the period, as well as in the literature of the present day. The article proves that the "Esterházy phenomenon" has not been fully researched yet. Researchers are still encouraged to find new information and stories related to not only the male representatives of the House of Esterházy, but also the female representatives. The author emphasizes connections between the destinies of daughters and wives of the House of Esterházy and the wider historical events, as well as the importance of facts about their lives in the aspect of the knowledge of our national history. The article is an extract of the chapter "The Literary World of Women of the House of Esterházy" from the book "Women of the House of Esterházy".

Translated by Mgr. Juraj Valko

VZÁCNA NÁVŠTEVA V SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICI

Dňa 23. júna 2016 zavítal do Slovenskej národnej knižnice (SNK) prezident SR Andrej Kiska. Na stretnutí s generálnou riaditeľkou SNK Katarínou Krištofovou sa zaujímal predovšetkým o národný projekt *Digitálna knižnica a digitálny archív* (DIKDA) a o kapacity, ktoré má knižnica na uskladnenie konzervačného fondu v najbližších rokoch.

Generálna riaditeľka SNK Katarína Krištofová prezidenta SR počas pracovného rozhovoru informovala, že naše depozity sú už prakticky naplnené a že je nevyhnutné začať čo najskôr s výstavbou nových depozitov v blízkosti sídelnej budovy SNK.

Predstavila mu aj projekt DIKDA, ktorým sa národná knižnica zaradila medzi významné európske knižnice a vďaka ktorému sme vybudovali vo Vrútkach jedno z najmodernejších centier digitalizácie a reštaurovania v strednej Európe. Prezident s vedením diskutoval aj o právnom aspekte ochrany a šírenia zdigitalizovaného diela, ktoré spadá pod autorský zákon, resp. je už autor-sky voľné.

Prezidenta zaujímala ochrana historických tlačí, ale na druhej strane chcel spoznať i moderné služby, ktoré knižnica poskytuje v 21. storočí. V sprievode Augustína Maťovčíka a Janky Cabadaovej si prezrel vzácne slovaciká, zaujímavosti, ktoré sa nachádzajú v Literárnom archíve SNK, ako aj najvzácnejšie historické knižné dokumenty. Medzi nimi si prezrel napríklad korešpondenciu Ľudovíta Štúra, slávny zatykač na Hurbana, Štúra a Hodžu, prvý zápis slovenskej hymny *Nad Tatrou sa blýska*, pamätník

Adely Ostrolúckej, originál Hviezdoslavovho diela *Krvavé sonety* a listy Milana Hodžu. Spomedzi najstarších tlačí ho zaujal tzv. večný kalendár – *Kalendarium für die Jahre 1486 – 1504*, vzácny fragment nemeckej verzie, ktorý je svojho druhu jediný zachovaný na svete. Zaujala ho tiež *Kronika Jána z Turca* (1488), naše najvzácnejšie slovacikum, ktorej autor Ján z Turca pochádzal z územia dnešného Slovenska. V knihe sa prvý raz v histórii objavuje slovo Slováč v starobylej podobe *Zlowachko*.

Z priestorov SNK sa prezident SR a generálna riaditeľka SNK presunuli do Konzervačného a digitalizačného centra vo Vrútkach. Nášho najvyššieho predstaviteľa upútal spôsob, akým sa dokumenty čistia a pripravujú na samotný proces digitalizácie, ako sa odkysluje papier a ako sa sterilizujú dokumenty. So záujmom si prezrel plnoautomatické, poloautomatické i ručné skenery a spôsob, akým sa čitateľ dostane k zdigitalizovanému obsahu dokumentov na webovej stránke dikda.snk.sk. V závere sa prezident presvedčil o šikovnosti našich reštaurátorov. Vyslovil im uznanie za šikovnosť, s akou pretvárajú poškodené knihy na krásne zreštaurované skvosty.

V sprievode pracovníkov SNK prezident SR navštívil aj Národný cintorín v Martine, kde sa poklonil pamiatke významných slovenských dejateľov.

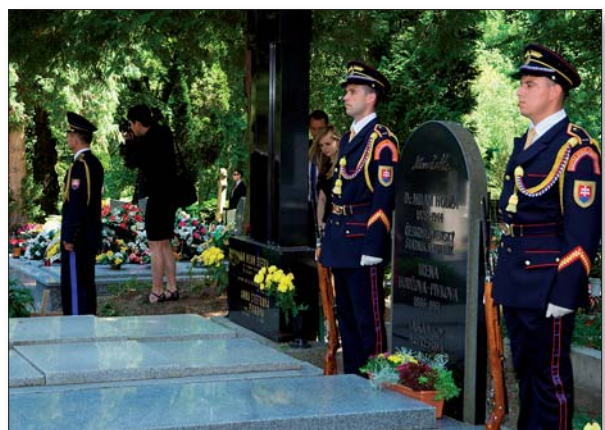
Katarína Mažáriová

FOTOGALÉRIA Z NÁVŠTEVY PREZIDENTA SR V SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICI

(foto Dana Vojtková)

LEGISLATÍVA

NOVÝ AUTORSKÝ ZÁKON A KNIŽNICE

Mgr. Lenka Topľanská*

Nový Autorský zákon vypracovalo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky ako komplexnú úpravu autorského práva, práv súvisiacich s autorským právom, práv k databáze a správy práv (vrátane kolektívnej správy práv), ktorá odráža úpravu medzinárodných zmlúv a dohôd a právo Európskej únie v tejto oblasti.

Hlavným dôvodom vypracovania a prijatia novej autorskoprávnej zákonnej úpravy bola výrazná zmena týkajúca sa používania autorských diel a iných predmetov ochrany na internete, ktorú prinieslo najmä posledné desaťročie. Táto zmena spôsobila nielen neistotu na strane autorov (ako aj výkonných umelcov, výrobcov zvukových a zvukovo-obrazových záznamov, vysielateľov a zhotoviteľov databáz), používateľov a podnikateľov, ale vyvolala aj pochybnosti o samotnom význame a rozsahu autorskoprávnej ochrany. V digitálnom prostredí autori a iní nositelia práv fakticky stratili možnosť kontrolovať akékoľvek používanie svojich diel a iných predmetov ochrany a zabrániť ich prípadnému neoprávnenému používaniu.

Na druhej strane používatelia sa často dostávajú do situácie, keď sa neúmyselne (a niekedy dokonca nevyhnutne) stávajú porušovateľmi autorského práva a práv súvisiacich s autorským právom. Toto platí nielen pre komerčnú sféru, ale aj pre činnosť knižníc, v ktorých sa aktivity pomaly presúvajú do online prostredia. Tým sa snažia sledovať nové trendy v poskytovaní služieb, ktoré sú už dnes bežné v zahraničí, a zvýšiť atraktivitu svojej ponuky.

Pokiaľ ide o konkrétne zmeny v textácii ustanovení, ktoré sa bezprostredne týkajú činnosti knižníc, nastali zásadné systémové zmeny v oblastiach, ktoré boli dlhodobo dobre nastavené a fungovali v praxi. Pri legislatívnych prácach sa skôr hľadali riešenia, ako formulovať jasné a všetkými stranami rovnako vykladané pravidlá. Popri tom však boli zavedené aj viaceré novinky, a to najmä vo vzťahu k digitálnemu prostrediu. Nový **Autorský zákon (č. 185/2015 Z. z.)** nadobudol účinnosť 1. januára 2016.

Knižnice v zásade môžu vykonávať niekoľko činností, ktoré sa týkajú úpravy Autorského zákona. Ich hlavnou činnosťou je samozrejme vypožičiavanie predmetov ochrany, no takisto vykonávajú archívnu a katalogizačnú činnosť. Relatívne nová je pre knižnice agenda osirelých diel a obchodne nedostupných diel. V neposlednom rade knižnice využívajú nové technológie na

vyhotovovanie hmotných alebo digitálnych rozmnoženín a sprístupňujú predmety ochrany na internete. Nový Autorský zákon otvára dvere aj k novej možnosti – e-lendingu („vypožičiavaniu“ cez internet). V knižniciach ako centrách kultúry a voľného času sa okrem toho často konajú rôzne podujatia (napr. autorské čítanie, premietanie filmov, výstavy a pod.).

Autorský zákon chráni diela v zmysle § 3 bez ohľadu na druh a formu vyjadrenia – literárne diela, audiovizuálne diela, diela výtvarného umenia v hmotnej podobe (vyjadrené ako kniha, obraz, v elektronickej podobe, zachytené na CD nosiči alebo uložené v tzv. cloude), ale aj iné predmety ochrany – umelecké výkony, zvukové záznamy, audiovizuálne záznamy, vysielanie a databázy.

Nositelom práv vo vzťahu k týmto predmetom ochrany patria výhradné osobnostné a majetkové práva (§ 19 a nasl. Autorského zákona). Základným majetkovým právom je právo nositeľa práv použiť svoje dielo, resp. iný predmet ochrany a udeľovať súhlas na jeho použitie. V zmysle ustanovení Autorského zákona (§ 19 ods. 2 Autorského zákona) možno dielo alebo iný predmet ochrany použiť iba so súhlasom nositeľa práv, ak to zákon neustanovuje inak. Ide o prípady tzv. zákonných licencií alebo o použitie po uplynutí doby ochrany.

Jedným zo spôsobov použitia diela demonštratívne uvedených v § 19 ods. 4 Autorského zákona je aj **vypožičanie**, ktoré § 24 ods. 2 Autorského zákona definuje ako dočasné prenechanie originálu diela alebo rozmnoženiny diela (prenechanie hmotnej veci – knihy) alebo dočasné umožnenie prístupu k originálu diela alebo rozmnoženine diela (prístup k digitálnej rozmnoženine knihy – e-lending) prostredníctvom zariadenia prístupného verejnosti (tým sa rozumie aj knižnica), uskutočnené bez získania priameho alebo nepriameho majetkového prospechu (napr. bez poplatku).

Vypožičaním nie je dočasné prenechanie originálu diela alebo rozmnoženiny diela alebo dočasné umožnenie prístupu k originálu diela alebo rozmnoženine diela, ktoré je uskutočnené bez získania priameho alebo nepriameho majetkového prospechu medzi dvoma alebo viacerými zariadeniami (tzv. medziinštitucionálne, resp. medziknižničné výpožičky) alebo výhradne v priestoroch týchto zariadení (tzv. prezenčné výpožičky). Medziinštitucionálne a prezenčné výpožičky tak vôbec nie sú použitím v autorskoprávnom zmysle, a preto na tieto činnosti nie je potrebný súhlas autora (a teda ani uzavretie licenčnej zmluvy, resp. zaplatenie odmeny). Práve znak dočasnosti odlišuje e-lending (s dočasným časovým prístupom napr. na heslo) od klasického sprí-

* Ministerstvo kultúry SR, Bratislava
e-mail: lenka.toplanska@culture.gov.sk

stupnenia verejnosti prostredníctvom siete internet bez časového a osobného obmedzenia.

Na takéto použitie v zmysle Autorského zákona knižnica potrebuje získať súhlas od nositeľa práv (resp. od organizácie kolektívnej správy práv, ktorá ho zastupuje). Súhlas sa udeľuje licenčnou zmluvou, ktorú v zmysle zákona o knižniciach (č. 126/2015 Z. z. účinný od 1. júla 2015) uzatvára za celý knižničný systém **Slovenská národná knižnica**, ktorej licenčné náklady refunduje Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky.

Podľa § 6 ods. 2 písm. w) a x) zákona o knižniciach Slovenská národná knižnica **povinne uzatvára** s príslušnou organizáciou kolektívnej správy (alebo s viacerými) hromadnú licenčnú zmluvu na rozširovanie predmetov ochrany vypožičiavaním realizovaným prostredníctvom knižničného systému a prostredníctvom príslušnej organizácie kolektívnej správy uhrádza odmeny nositeľom práv za rozširovanie predmetov ochrany (diel, zvukových záznamov, umeleckých výkonov atď.) vypožičiavaním v rozsahu udelennej licencie. Tým je zabezpečená základná funkcia knižníc, a to vypožičiavanie. Finančnú stránku rieši opatrenie Ministerstva kultúry Slovenskej republiky (<http://www.culture.gov.sk/vdoc/243/opatrenia-v-oblasti-kniznicneho-systemu-150.html>).

Podľa § 6 ods. 2 písm. y) zákona o knižniciach však Slovenská národná knižnica **má možnosť uzavrieť** s príslušnou organizáciou kolektívnej správy (alebo s viacerými) hromadnú licenčnú zmluvu alebo dohodu o primeranej odmene na použitie predmetov ochrany aj inak ako vypožičiavaním prostredníctvom knižničného systému a následne prostredníctvom príslušnej organizácie kolektívnej správy uhrádza odmeny alebo primerané odmeny nositeľom práv za použitie predmetov ochrany inak ako vypožičiavaním v rozsahu hromadnej licenčnej zmluvy alebo dohody o primeranej odmene, ak boli uzatvorené podľa písmena y). Tým sa otvára možnosť riešiť aj iné spôsoby použitia v rámci nových činností knižníc (napr. sprístupňovanie na internete v rámci digitalizačných projektov).

Slovenská národná knižnica si v zmysle § 6 ods. 2 písm. aa) zákona o knižniciach plní povinnosti aj vo vzťahu k osirelým dielam a **obchodne nedostupným dielam**. Ide o diela, ktoré sú stále chránené autorským právom, ale už viac nie sú dostupné v tradičných obchodných kanáloch. Za obchodne nedostupné dielo sa v zmysle § 12 Autorského zákona považuje slovesné dielo vyjadrené v písomnej forme, najmä vo forme knihy, časopisu a novín, ktorého rozmnoženinu nie je možné nadobudnúť odplatným prevodom vlastníckeho práva (to sa nevzťahuje na kúpu použitej veci podľa § 620 ods. 2 Občianskeho zákonníka). Napríklad ak sa kniha nachádza v antikvariáte alebo sa dá kúpiť z „druhej ruky“, neznamená to, že dielo možno považovať za obchodne dostupné. Nejde totiž o tradičné obchodné kanály. Toto dielo musí byť zároveň uložené v knižnici, archíve alebo múzeu (v zmysle príslušného odkazu sa to vzťahuje aj na galériu) a zapísané vo verejne prístupnom zozname

obchodne nedostupných diel, ktorý vedie Slovenská národná knižnica. Ide teda o taxatívny výpočet podmienok, ktoré musia byť splnené kumulatívne. Toto ustanovenie sa primerane vzťahuje aj na fotografické dielo a dielo výtvarného umenia, ktoré je súčasťou obchodne nedostupného diela alebo je s týmto dielom spojené (napr. ilustrácie v knihe).

Návrh na zaradenie diela do zoznamu môže podať akákoľvek fyzická osoba alebo právnická osoba. Následne Slovenská národná knižnica bez zbytočného odkladu zverejní návrh na zaradenie diela do zoznamu na svojom webovom sídle. Slovenská národná knižnica nakoniec zaradí dielo do zoznamu, ak podľa jej zistenia v lehote troch mesiacov od podania návrhu nebolo možné rozmnoženinu diela nadobudnúť odplatným prevodom vlastníckeho práva v tradičných obchodných kanáloch (mimo kúpy použitej veci) ani pri vynaložení primeraného úsilia a za obvyklých podmienok (predovšetkým na základe zistení od vydavateľstiev), pričom autor zároveň v tejto lehote písomne nenamietal proti zaradeniu diela do zoznamu. Autor je však oprávnený kedykoľvek písomne žiadať od Slovenskej národnej knižnice, aby obchodne nedostupné dielo zo zoznamu vyradila, a tá bezodkladne od doručenia tohto oznámenia dielo zo zoznamu vyradí; tým sa toto dielo prestane považovať za obchodne nedostupné dielo. Slovenská národná knižnica dielo zo zoznamu vyradí aj vtedy, keď dostane písomné oznámenie od organizácie kolektívnej správy, že autor tohto diela vylúčil kolektívnu správu, a preto nie je možné rozšírenou hromadnou licenciou toto dielo zazmluvniť.

V prípade obchodne nedostupných diel udeľuje organizácia kolektívnej správy rozšírenou hromadnou licenčnou zmluvou súhlas na použitie obchodne nedostupného diela vyhotovením rozmnoženiny, sprístupňovaním verejnosti alebo verejným rozširovaním jeho rozmnoženiny prevodom vlastníckeho práva (§ 80 Autorského zákona). Knižnica tak môže použiť obchodne nedostupné dielo až po tom, ako získala od organizácie kolektívnej správy súhlas na použitie uzatvorením rozšírenej hromadnej licenčnej zmluvy buď Slovenskou národnou knižnicou v mene celého knižničného systému Slovenskej republiky, alebo, ak tak neurobila a uzavrela zmluvu len vo svojom mene, až po uzavretí zmluvy samotnou knižnicou.

Slovenská národná knižnica má svoju úlohu aj vo vzťahu k **osirelým dielam**. Osirelými dielami môžu byť v zmysle § 10 Autorského zákona slovesné diela vyjadrené v písomnej forme (napr. aj scenár dramatického diela alebo audiovizuálneho diela), písomný záznam hudobného diela (notový zápis hudobného diela) a audiovizuálne diela. V zmysle ďalších ustanovení však môže byť osirelým dielom aj zvukový záznam a umelecký výkon, ktorý je súčasťou osirelého diela alebo osirelého zvukového záznamu alebo je s nimi spojený. Podmienkou, aby sa dielo mohlo považovať za osirelé, je, že autora (resp. iného nositeľa práv) nemožno určiť alebo, ak aj bol určený,

nemožno ho nájsť ani napriek dôslednému vyhľadávaniu. Autora teda nemožno kontaktovať kvôli uzatvoreniu licenčnej zmluvy a získať tak súhlas na použitie diela. Ďalšou podmienkou je, že musí ísť o dielo, ktoré bolo prvý raz vydané alebo, ak nebolo vydané, prvý raz odvysielané v niektorom členskom štáte Európskej únie. Takéto dielo musí byť zároveň uložené v archíve, knižnici, škole, múzeu (v zmysle príslušného odkazu sa to vzťahuje aj na galériu) alebo v zákonnom depozitári (Rozhlas a televízia Slovenska a Slovenský filmový ústav).

Za osirelé dielo sa však považuje aj také dielo, ktoré nebolo vydané alebo odvysielané, ale bol k nemu so súhlasom autora inak umožnený prístup verejnosti knižnicou, školou, múzeom, galériou, archívom alebo zákonným depozitárom, a to za predpokladu, že autor by nenamietal proti jeho použitiu vyhotovením rozmnoženiny a sprístupňovaniu verejnosti. Ide o vyvrátiteľnú domnienku, pri ktorej sa pripúšťa dôkaz opaku. Pojem „umožnenie prístupu verejnosti“ tu môže predstavovať nielen akýkoľvek spôsob použitia v autorskoprávnom zmysle, ale aj iné faktické umožnenie prístupu verejnosti k dielu (teda nielen vypožičanie, sprístupňovanie verejnosti alebo vystavenie v autorskoprávnom význame, ale napr. aj nahliadnutie, čo nie je použitím v autorskoprávnom význame). Napríklad môže ísť o nikdy nepublikované rukopisy odovzdané autorom do archívu knižnice na vypožičiavanie na vedecké účely, ale licenčná zmluva nezahŕňala sprístupňovanie digitálnych rozmnoženín verejnosti prostredníctvom siete internet (keďže v tom čase uvedený spôsob použitia neexistoval). Naopak, toto ustanovenie sa nevzťahuje na prípady, keď si autor výslovne vymienil, že odovzdáva rukopisy knižnici výhradne na archiváciu bez možnosti vypožičiavania.

Dielo sa stane osirelým až po vykonaní dôsledného vyhľadávania podľa § 10 ods. 2 Autorského zákona. Databázu osirelých diel pre celú Európsku úniu vedie Úrad Európskej únie pre duševné vlastníctvo (predtým Úrad pre harmonizáciu vnútorného trhu, OHIM) na prehľadnej internetovej stránke s možnosťou vyhľadávania (<https://euipo.europa.eu/ohimportal/sk/web/observatory/orphan-works-database>).

Osirelé dielo môže bez súhlasu autora v súlade s § 51 Autorského zákona použiť knižnica, archív, múzeum, škola alebo zákonný depozitár len na vzdelávacie a kultúrne účely a na plnenie úloh vo verejnom záujme vyhotovením rozmnoženiny osirelého diela na účely digitalizácie, indexácie, katalogizovania, uchovávanía, reštaurovania alebo na umožnenie prístupu verejnosti a sprístupňovaním osirelého diela verejnosti, ale nemôže ho použiť na získanie priameho alebo nepriameho majetkového prospechu (môže požiadať len o úhradu účelne vynaložených nákladov). Na takéto použitie v zmysle § 51 Autorského zákona nie je potrebné uzatvárať žiadnu licenčnú zmluvu s autorom, resp. s organizáciou kolektívnej správy, ani uhradiť odmenu.

Na činnosť knižníc sa vzťahujú okrem spomínanej bezodplatnej výnimky na použitie osirelého diela (§ 51 Autorského zákona) aj iné **záonné výnimky**.

Ustanovenie § 49 Autorského zákona upravuje bezodplatné použitie diela na účel archivovania. Na základe tohto do autorského práva nezasahuje knižnica, archív, múzeum alebo škola, ktorá bez súhlasu autora použije dielo uložené v knižnici, archíve, múzeu alebo v škole vyhotovením rozmnoženiny na účel nahradenia, archivovania alebo zabezpečenia originálu diela alebo jeho rozmnoženiny pre prípad straty, zničenia alebo poškodenia. Toto sa vzťahuje aj na ostatné predmety ochrany.

Na takéto použitie v zmysle § 49 Autorského zákona nie je potrebné uzatvárať žiadnu licenčnú zmluvu s autorom, resp. s organizáciou kolektívnej správy, ani uhradiť odmenu.

Úprava § 48 Autorského zákona obsahuje pravidlá použitia diela prostredníctvom koncového zariadenia (tzv. terminálu). Podľa neho do autorského práva nezasahuje knižnica, archív, múzeum alebo škola, ktorá bez súhlasu autora použije vyhotovením rozmnoženiny alebo verejným prenosom pre potrebu fyzickej osoby prostredníctvom na to určeného koncového zariadenia, umiestneného v priestoroch knižnice, archívu, múzea alebo školy dielo uložené v knižnici, archíve, múzeu alebo v škole, a to na účel vzdelávania, bádania alebo výskumu, ak to nie je v rozpore s podmienkami nadobudnutia alebo použitia takéhoto diela knižnicou, archívom, múzeom alebo školou (t. j. ak to nezasahuje licenciu napr. k elektronickej databáze). Toto sa vzťahuje aj na ostatné predmety ochrany. Čitateľovi sa tak umožní prezeranie digitálnych rozmnoženín kníh na špeciálnych počítačoch (v offline režime, intranet) v priestoroch knižnice, zakázané je však sprístupňovanie online mimo priestorov.

Na takéto použitie v zmysle § 48 Autorského zákona nie je potrebné uzatvárať žiadnu licenčnú zmluvu s autorom, resp. s organizáciou kolektívnej správy, ani uhradiť odmenu.

Kombináciu s výnimkou uvedenou v § 42 Autorského zákona si však čitateľ môže vyhotoviť napr. digitálnu rozmnoženinu diela alebo v spojení s § 43 Autorského zákona reprografickú rozmnoženinu (na papier).

Niektoré knižnice, ale ťažiskovo Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, využívajú bezodplatnú výnimku pre potreby osôb so zdravotným postihnutím, najmä so zrakovým postihnutím, novo upravenú v § 46 Autorského zákona. Podľa tohto ustanovenia do autorského práva nezasahuje osoba, ktorá bez súhlasu autora použije zverejnené dielo vyhotovením rozmnoženiny, verejným vykonaním, verejným prenosom, verejným rozširovaním prevodom vlastníckeho práva alebo vypožičaním, ak sa takéto použitie uskutočňuje výhradne pre potreby osôb so zdravotným postihnutím v rozsahu odôvodnenom ich zdravotným postihnutím a účel tohto použitia nie je priamo ani nepriamo obchodný. Výnimka umožňuje napr. vyhotovenie rozmnoženiny slovesného diela jeho prepisom do Braillovoho písma

alebo zväčšeného písma pre potreby nevidiacich a slabozrakých. Oprávnenou osobou je v zmysle výnimky nielen samotná osoba so zdravotným postihnutím, ale akákoľvek právnická alebo fyzická osoba (asistent osoby so zdravotným postihnutím, zdravotná sestra, knižnica pre nevidiacich, rodinný príslušník atď.). V zmysle výnimky koná aj ten, kto pre osobu so zdravotným postihnutím vyhotoví digitálnu rozmnoseninu diela a zašle ju elektronicky imobilnej osobe.

Výnimka po novom povoľuje aj rozširovanie predajom, čiže umožňuje istú formu majetkového prospechu. No keďže účel nesmie byť priamo ani nepriamo obchodný, nesmie dôjsť k ziskovej činnosti. To znamená, že predajná cena musí zodpovedať nákladom na výrobu (obstaranie) prístupného formátu. Novinkou je, že v odseku 2 tohto ustanovenia sa upravuje špeciálny prípad, keď osoba doplní do audiovizuálneho diela slovné vyjadrenie obrazovej zložky tohto diela výhradne pre potreby zdravotne postihnutých v rozsahu odôvodnenom ich zdravotným postihnutím (napr. audiokomentáre pre nevidiacich alebo titulky pre nepočujúcich). Odsek 3 tohto ustanovenia upravuje po novom aj špeciálny prípad, keď osoba vyrobí zvukový záznam slovesného diela výhradne pre potreby zdravotne postihnutých v rozsahu odôvodnenom ich zdravotným postihnutím, tzv. zvuková knihu (audioknihu).

Na použitie v zmysle § 46 Autorského zákona nie je potrebné uzatvárať žiadnu licenčnú zmluvu s autorom, resp. s organizáciou kolektívnej správy, ani uhradiť odmenu.

Činnosti knižníc sa týka aj problematika **reprografie** upravená v § 43 Autorského zákona. V zmysle tohto ustanovenia do autorského práva nezasahuje právnická osoba konajúca pre svoju potrebu alebo fyzická osoba, ktorá bez súhlasu autora sama alebo prostredníctvom tretej osoby použije dielo vyhotovením rozmnoseniny tak, že ho preniesie na papier alebo na podobný podklad (iný podobný podklad ako papier, napr. fotopapier, textíl, plast, sklo) prostredníctvom reprografického zariadenia alebo iného technického zariadenia s podobným účinkom. Z tohto dôvodu je tu absolútne vylúčená digitálna rozmnosenina (CD, DVD, USB, cloud, e-mail). Takto vyhotovenú (hmotnú) rozmnoseninu možno verejne rozširovať bezodplatným prevodom vlastníckeho práva; odovzdaním sa fakticky prevedie aj vlastnícke právo na čitateľa, ktorý si rozmnoseninu diela (napr. na papieri) môže odniesť z knižnice. Túto výnimku však nemožno použiť na celé slovesné dielo ani na jeho podstatnú časť, na hudobné dielo zaznamenané v písomnej podobe (notový záznam) a na grafické vyjadrenie architektonického diela (náčrt, projektová dokumentácia). Za využitie tejto výnimky však patrí nositeľom práv náhrada odmeny, ktorú je v zmysle § 36 ods. 3 písm. b) Autorského zákona povinná uhradiť aj osoba, ktorá poskytuje reprografické služby za odplatu (teda aj knižnice, ak poskytujú takúto službu), a to vo výške 3 % z celkových príjmov za tieto služby. Náhradu odmeny uhrádza osoba

poskytujúca reprografické služby (aj knižnica) prostredníctvom príslušnej organizácie kolektívnej správy.

S touto témou súvisí aj právna úprava § 42 Autorského zákona o **vyhotovovaní rozmnosenín pre súkromnú potrebu**. Do autorského práva podľa tohto ustanovenia nezasahuje fyzická osoba, ktorá bez súhlasu autora použije dielo vyhotovením rozmnoseniny pre svoju súkromnú potrebu na účel, ktorý nie je priamo ani nepriamo obchodný. Tu už neplatí obmedzenie „formy“ rozmnoseniny, môže ísť aj o digitálnu rozmnoseninu. Keďže priestor, kde si môže fyzická osoba rozmnoseninu vyhotoviť, nie je zákonom obmedzený, čitateľ si môže vyhotoviť rozmnoseninu knihy prostredníctvom vlastného mobilného telefónu, fotoaparátu alebo pomocou samoobslužného bezplatného skeneru umiestneného v knižnici. Za využitie tejto výnimky (za vyhotovenie rozmnoseniny) však patrí nositeľom práv náhrada odmeny, ktorú v zmysle § 36 ods. 3 Autorského zákona platia dovozcovia, výrobcovia a predajcovia zariadení používaných na vyhotovenie rozmnosenín, teda nie čitateľ ani knižnica.

Pokiaľ ide o uľahčenie licencovania, ustanovenie § 79 Autorského zákona zavádza novinku, a to nový zmluvný typ štandardne využívaný v krajinách Európskej únie – **extended collective licence (ECL)**. Ide o špecifický typ hromadnej licenčnej zmluvy s rozšíreným efektom na použitie všetkých predmetov ochrany vrátane predmetov ochrany nezastupovaných nositeľov práv, pokiaľ výslovne nevylúčili kolektívnu správu práv (neuplatnili tzv. opt-out). Nezastupovaný nositeľ práv môže uplatniť opt-out písomným oznámením organizácii kolektívnej správy – buď naraz ku všetkým predmetom ochrany, alebo len k niektorým predmetom ochrany. Následne § 80 Autorského zákona taxatívne vymedzuje prípady, na ktoré môže organizácia kolektívnej správy uzavrieť s nadobúdateľom rozšírenú hromadnú zmluvu.

Stanovené prípady a spôsoby použitia reflektujú problémy praxe pri získavaní súhlasu na použitie predmetov ochrany. Takúto zmluvu teda možno uzatvoriť napr. na nájom alebo vypožičanie rozmnoseniny diela, na použitie obchodne nedostupného diela vyhotovením rozmnoseniny, sprístupňovaním verejnosti alebo verejným rozširovaním jeho rozmnoseniny prevodom vlastníckeho práva, ale aj na živé predvedenie literárnych diel (napr. predčítanie v knižnici) či na sprístupňovanie rozmnoseniny diela verejnosti (použitie zdigitalizovaných predmetov ochrany, ako aj napr. sprístupňovanie náhľadov obálok kníh verejnosti). Touto zmluvou môže dať organizácia kolektívnej správy súhlas nielen za nositeľov práv, ktorí ju na to výslovne splnomocnili (tzv. zastupovaní nositelia práv – domáci aj zahraniční), ale aj za nezastupovaných nositeľov práv z celého sveta. V zmysle § 79 ods. 5 Autorského zákona informáciu o spôsobilosti organizácie kolektívnej správy uzavrieť rozšírenú hromadnú licenčnú zmluvu uvedie Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky (v evidencii organizácií kolektívnej správy na svojom webovom sídle).

LEGISLATIVA

Ďalšou novinkou v kolektívnej správe práv je tzv. **spoločný výber**, resp. dohoda o spoločnej správe (§ 174 a § 175 Autorského zákona).

Organizácia kolektívnej správy sa môže dohodnúť s inou organizáciou kolektívnej správy na spoločnom výkone kolektívnej správy práv v určitom odbore kolektívnej správy práv (napr. na vypožičiavanie).

V niektorých prípadoch vrátane tzv. reprografie je však tento spoločný výber povinný. Poverená organizácia kolektívnej správy potom fakticky vykonáva kolektívnu správu a vyberá náhrady odmien za reprografiu aj za ostatné organizácie.

Používateľ, resp. povinná osoba (napr. knižnica vykonávajúca reprografické služby, Slovenská národná knižnica v prípade vypožičiavania) si preto svoje povinnosti splní len voči jednému subjektu na jednom mieste a nemusí uzatvárať zmluvy a uhrádzať odmeny viacerým organizáciám kolektívnej správy.

Keďže dohoda o spoločnej správe sa však bude vzťahovať len na organizácie kolektívnej správy, ktorým

bolo udelené oprávnenie na výkon kolektívnej správy práv podľa nového Autorského zákona (do apríla 2016 museli organizácie kolektívnej správy požiadať o udeľenie nového oprávnenia a následne Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v správnom konaní rozhoduje, či oprávnenie udelí), bude so zreteľom na lehoty v správnych konaniach tento systém aplikovateľný až po udeľení nových oprávnení.

Cieľom koncepcie nového Autorského zákona je moderný a flexibilný právny predpis, ktorý zabezpečí autorom a iným nositeľom práv efektívnejší výkon ich práv v rámci stanovených európskym a medzinárodným právom a na druhej strane nebude predstavovať prekážku pri šírení kultúry, vzdelania a výsledkov výskumu a vývoja alebo pri rozvoji digitálneho prostredia a podpore tvorivosti. Nový právny predpis by mal vniesť väčšiu právnu istotu aj do vzťahov medzi knižnicami a nositeľmi práv (resp. organizáciami kolektívnej správy) a otvoriť nové možnosti používania nášho kultúrneho dedičstva.

JÁNOŠÍK, SILNÝ ŠVÁRNÝ ŠUHAI BOL LEGENDOU V USA AJ ČÍNE

Pred 95 rokmi sa v Turci natáčal Jánošík, prvý slovenský celovečerný hraný film. Nákladné ubytovanie v meste odsunulo filmový štáb do Blatnice, a to vrátane hlavných hereckých hviezd. Medzi nimi boli potomkovia šľachticov, hasiči i exotická Japonka. Aj takéto svedectvo ukrývajú fondy Slovenskej národnej knižnice.

Vo fondoch Slovenskej národnej knižnice sa nachádza niekoľko fotografií z natáčania filmu *Jánošík*, ako aj archívnych materiálov týkajúcich sa jednak filmu, jednak samotnej zbojníckej legendy. Vďaka bratom Jaroslavovi a Danielovi Siakelovcom sa filmom *Jánošík* (1921) Slovensko zaradilo medzi prvých desať krajín sveta, ktoré vyrobili dlhometrážny nemý hraný film.

Filmovanie sa začalo v júni 1921. Filmový štáb si za miesto natáčania a pobytu zvolil najprv Martin, ale keď sa ukázalo, že hotel v Martine je príliš drahý, filmári i herci sa usadili v neďalekej obci Blatnica. Vzhľadom na to, že bratom Siakelovcom sa nepodarilo získať finančné prostriedky vo výške plánovaného rozpočtu (cca 30 000 dolárov), museli neustále zápasiť s finančnými obmedzeniami. Zamenili teda vytypované vzdialené lokality za bližšie a film sa natáčal po celom Turci – v Blatnici, Turčianskej Štiavničke, Kláštore pod Znievom, Dolnom a Hornom Jasene, Mošovciach i v Turčianskych Tepliciach. Šútovo nahradilo Jánošíkovo rodisko Terchovú, v Necpaloch pri kostole Jánošík preskakoval múr, zbojnícky tábor sídlil v Gaderi a v Sebeslavskom majeri (dnes už neexistuje) sa nakrúcali zábery, na ktorých ľudia hrldali na panskom. Interiérové scény sa natáčali v pražských ateliéroch a na brehu Vltavy sa nakrúcala Jánošíkova poprava – tá však bola použitá podľa domnienok len v slovenskej verzii filmu.

Natáčanie prvého slovenského filmu bolo veľmi dobre zdokumentované, o čom svedčia fotodokumenty z jeho realizácie a ďalšie zaujímavé materiály, ktoré sú uložené vo fondoch Slovenskej národnej knižnice.

Môžeme sa dozvedieť aj to, aké literárne skvosty na tému nášho najslávnejšieho zbojníka sa nachádzajú v zbierkach Slovenskej národnej knižnice a ďalších európskych knižníc.

Podrobnejšie informácie sú dostupné na webovej adrese <http://dikda.eu/janosik/>.

Upravené podľa tlačovej správy SNK

DIGITALIZÁCIA

KNĪHOVNÍK 21. STOROČIA: AKO DIGITALIZÁCIA MENÍ PRÁCU KNĪHOVNÍKA

PhDr. Ľudmila Rohoňová, Mgr. Ľuboš Glončák*

Tento príspevok opisuje paradigmatické zmeny v práci knihovníkov v dôsledku zavedenia digitalizačných procesov. Digitalizácia odkryla nové a v minulosti netušené možnosti spracovania bibliografických metadát (ich vytvárania a editácie) priamo v procese digitalizácie. Spracovávanie bibliografických metadát, ktoré je vnímané ako podporná aktivita digitalizačného procesu, sa môže zmeniť na centrálnu a nosnú aktivitu celého digitalizačného procesu.

Príspevok prezentuje prácu moderného knihovníka ako súbor aktivít, ktoré kladú vysoké požiadavky na „nových“ knihovníkov a predpokladá ich patričnú orientáciu tak v oblasti knihovníctva, ako aj v oblasti informačných technológií. Môžeme teda uvažovať o akejsi evolúcii v práci knihovníkov, ktorá rozvíja svoj plný potenciál práve teraz, v ére digitalizácie. Nové bibliografické úkony realizované v digitalizačnom procese možno chápať ako prostriedky na dosiahnutie vyššej meta-dátovej transparentnosti, konzistentnosti a integrity. V neposlednom rade je to spôsob, akým možno veľmi efektívne získať vysoko kvalitné metadáta, ktoré budú použiteľné pre knižnično-informačné systémy (napr. vo formáte MARC 21) i pre digitálne výstupy (napr. vo formátoch MODS a DC). Logickým dôsledkom týchto zmien je tiež nový a efektívny spôsob poskytovania knižničných služieb.

NÁRODNÝ PROJEKT DIGITÁLNA KNĪŽNICA A DIGITÁLNY ARCHÍV V PROSTREDÍ SNK A VÝZVY DO BUDÚCNOSTI

Národný projekt *Digitálna knižnica a digitálny archív* (ďalej len „NP DIKDA“) realizovaný v rokoch 2012 – 2015 v Slovenskej národnej knižnici (ďalej len „SNK“) bol projektom multiodborovým, multiodvetvovým a multifázovým. Na jeho realizácii sa podieľali zamestnanci z odborov Národná bibliografia, Ochrana fondov a e-Stratégia.

V predprípravnej fáze digitalizačného procesu sa určili základné kritériá výberu dokumentov vstupujúcich do procesu digitalizácie. Následne sa realizoval fyzický výber dokumentov z depozitov a ich transport do Digitalizačného centra vo Vrútkach (ďalej len „DC Vrútky“), kde prebehla samotná digitalizácia (v širšom zmysle slova) – skenovanie, spracovanie obrazových výstupov a generovanie výstupu digitalizácie v podobe PSP balíčka. Po skončení úkonov skenovania, základnej kvalitatív-

nej kontroly a kontroly úplnosti obrazových výstupov sa dokumenty zakonzervovali a odoslali späť do depozitu SNK v Martine.

Z tohto krátkeho schematickeho pohľadu vidíme, že proces digitalizácie zahŕňa skupiny činností realizovaných v jednotlivých, pomerne *homogénnych* odboroch, ktoré sú fakticky spojené iba samotným digitalizačným procesom. Spojenie jednotlivých činností, ktoré sa realizujú v digitalizačnej linke, je vďaka integrujúcemu elementu v podobe digitalizačného Workflow pomerne bezproblémové, no napriek tomu ide o zosúladenie pomerne *heterogénnych* činností. So zreteľom na tieto skutočnosti sa ponúka otázka, do akej miery možno tieto zdanlivo heterogénne činnosti (vzhľadom na organizačnú štruktúru inštitúcie) transformovať z aspektu digitalizačného procesu na činnosti homogénne.

Ukazuje sa tak, že digitalizačné projekty pred nás postavili jasnú výzvu, ktorá sa má transformovať do formulácií nielen budúcich cieľov digitalizácie, ale aj do formulácie princípov digitalizačného procesu koncipovaného ako súbor homogénnych aktivít. Činnosti samy o sebe sú však len niečím inštrumentálnym a vždy sa viažu na subjekt činnosti – na človeka, v našom prípade na knihovníka, resp. na bibliografa. V tomto kontexte je aktuálna otázka: *Akých ľudí, resp. knihovníkov budeme potrebovať na to, aby sme mohli o digitalizačnom procese uvažovať ako o súbore homogénnych činností?*

V našom príspevku kreujeme predstavu realizácie tohto cieľa. Uvažujeme o súbore činností, ktoré budú viesť k postupnej **syntéze bibliografickej činnosti a digitalizačného procesu** v prostredí digitalizačného Workflow. Paralelne s touto syntézou sa bude formovať profil „moderného“ knihovníka a bibliografa pracujúceho v digitálnom prostredí – knihovníka 21. storočia.

NÁRODNÁ BIBLIOGRAFIA A BIBLIOGRAFICKÉ METADÁTA PRE TEXTOVÉ DOKUMENTY VSTUPUJÚCE DO PROCESU DIGITALIZÁCIE

Katalóg Slovenskej národnej knižnice (ďalej len „Katalóg SNK“) predstavuje most k významnej súčasťi univerza dokumentov – monografiám, špeciálnym dokumentom, seriálom a článkom zo seriálov a monografických zborníkov. Monografie, špeciálne dokumenty a seriály vstúpili do procesu internej digitalizácie, ktorá prebiehala v priestoroch SNK. Digitalizácia článkov sa realizovala externou digitalizáciou. V predprípravnej fáze obidvoch realizácií digitalizácie pracovala Národná bibliografia SNK, konkrétne **Oddelenie spracovania kníh a špeciál-**

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: ludmila.rohonova@snk.sk; lubos.gloncak@snk.sk

nych dokumentov Národnej bibliografie SNK, s Katalógom SNK na dvoch úrovniach:

- V súčinnosti s Odborom ochrany fondov SNK participovala Národná bibliografia SNK na výbere dokumentov vstupujúcich do procesu digitalizácie. Katalóg SNK bol platformou pre výber slovacikálnych dokumentov, pri ktorom sa uplatňovala metóda vertikálneho/chronologického výberu a horizontálneho výberu, zohľadňujúceho typologické a tematické aspekty, ako aj cieľové používateľské skupiny budúcej digitálnej knižnice – profesijné zameranie, vek, motivačné faktory a *verifikovaný aktuálny záujem* odbornej a laickej verejnosti priebežne mapovaný Národnou bibliografiou z reportov informačných služieb a výpožičiek knižnice. Konečný výber dokumentov na digitalizáciu bol prienikom výberu Národnej bibliografie a Odboru ochrany fondov, ktorý preferoval fyzické výberové kritériá (celkový fyzický stav fondov a zbierok knižnice) a kritériá zohľadňujúce riziká poškodenia dokumentov.
- Katalóg SNK s obrovským množstvom bibliografických záznamov sa stal zdrojom bibliografických metadát pre digitalizačný proces. Na základe štruktúrálnej a obsahovej analýzy Katalógu SNK prebehla rozsiahla editácia a reindexácia bibliografických záznamov o textových dokumentoch vstupujúcich do procesu digitalizácie. Tento proces bol vzhľadom na špecifiká a rozdiely jednotlivých časových vrstiev Katalógu SNK nevyhnutný a jeho cieľom bola validita bibliografických metadát. Katalóg SNK prešiel niekoľkými konverziami, najmä poslednou z formátu UNIMARC do formátu MARC 21 a knižnično-informačného systému VIRTUA, ktorej dôsledkom bola prítomnosť niektorých formálne a obsahovo problémových polí, neštandardné polia kódovaných údajov, absentujúce časti bibliografických záznamov a neštandardná štruktúra bibliografických záznamov.

V elektronickom Katalógu SNK absentovala množina bibliografických záznamov o dokumentoch, najmä z obdobia pred jeho vznikom. Rekatalogizácia Katalógu SNK prebiehala dvoma spôsobmi: **editáciou a rekonštrukciou existujúcich nevalidných bibliografických záznamov** alebo **tvorbou nových úplných bibliografických záznamov metódou de visu** (s dokumentom v ruke).

Táto činnosť mala v celom procese nezastupiteľné miesto, keďže bez korektných metadát by nebolo možné generovať výstupy digitalizácie vo forme PSP balíčkov. Do značnej miery však ovplyvňovala tok dokumentov, kládla zvýšené nároky na logistiku, ako aj na manipuláciu knihovníkov *so znečistenými, spórami nasiaknutými dokumentmi*, keďže kvôli rekatalogizácii putovala dávka dokumentov z **Oddelenia prípravy dokumentov** najskôr do **Oddelenia spracovania kníh a špeciálnych dokumentov**. Po rekatalogizácii bola odoslaná späť do Oddelenia prípravy dokumentov a odkiaľ odchádzala do **DC Vrútky**, kde prebehlo jej očistenie a následne samotná digitalizácia.

V rámci editácie Katalógu SNK prebiehala aj editácia a reindexácia bibliografických záznamov článkov z vedeckých a odborných periodík a zo zborníkov exportovaných spolu s materskými záznamami periodík a zborníkov externému dodávateľovi, ktorý ich spároval s digitálnymi objektmi.

Katalóg SNK disponoval bibliografickými záznamami článkov z obdobia existencie elektronickej databázy, teda z rokov 1976 – 2010. Pri článkoch spred tohto obdobia a po ňom bibliografické záznamy absentovali. V takomto prípade implementoval externý spracovateľ do PSP balíčka bibliografické metadáta vyčítané z OCR na úrovni krátkeho bibliografického záznamu – jazyk, článku, názov článku, podnázov článku, variantný názov článku, autor/autori, zdrojový dokument, stránkovanie. Z tohto riešenia vyplývajú určité technologické a kvalitatívne nedostatky. Výstupný formát článkového záznamu bol totiž vo formáte MODS a mal hodnotu minimálneho bibliografického záznamu. Z tohto formátu sa konvertoval do formátu MARCXML, ktorý dokáže „čítať“ aj knižnično-informačný systém. Keďže MARCXML vznikol konverziou z MODS, odstránili sa niektoré informácie, ktoré ostali „stratené v preklade“.

Minimálny bibliografický záznam vytvorený externým dodávateľom dokáže identifikovať digitálny objekt – článok – na úrovni jazyka, autora/autorov, názvu, podnázvu, variantného názvu a zdrojového dokumentu. Absentujú v ňom deskriptívne metadáta (predmetové heslá a MDT) a prepojenie so súborom autorít, čo mu síce nebráni pri identifikácii digitálneho objektu, ale obsahovú identifikáciu objektu do určitej miery obmedzuje.

Interná digitalizácia seriálov a externá digitalizácia článkov priniesla poznanie, že aj keď je bibliografické spracovanie **seriálových dokumentov** v súlade s platnými medzinárodnými štandardmi a prijatými metodikami, spôsobuje v procese digitalizácie problémy. Bežnou praxou spracovania seriálov je priebežná kumulácia jednotlivých čísel periodika v priebehu určitého obdobia (napr. štvrťročne, polročne, ročne), ich následné skompletizovanie a zviazanie a identifikácia jedným spoločným čiarovým kódom (EAN). Iba takto spracovaný zväzok možno bibliograficky spracovať a následne odoslať do digitalizačnej linky.

Fundamentálnym nedostatkom tohto prístupu je **absencia bibliografických záznamov pre konkrétne číslo periodika**. Medzi úrovňou materského záznamu a článkového záznamu tak neexistuje spájajúci záznamový medzičlánok, ktorý by mal v knižnično-informačnom systéme knižnice svoju reprezentáciu. Z tohto zdanlivo banálneho problému vznikajú problémy ďalšie, ktoré negatívne ovplyvňujú digitalizačný proces a jeho výstupy. Ide o problémy evidenčné, metadátové, kvalitatívne a časové.

Evidenčné problémy vyplynuli z prístupu k spracovaniu seriálov, v ktorom sa nepracuje s konkrétnym číslom seriálu ako s jednotkou. Základnou jednotkou seriálového dokumentu v prostredí digitalizačného WorkFlow sa tak stal objekt identifikovaný čiarovým kódom (EAN),

ktorý predstavoval sumu jednotlivých výtlačkov konkrétneho titulu za určité obdobie (štvrtrok, polrok, rok). Výsledne tak nebolo možné evidencne zistiť, aký počet seriálových objektov – čísel periodík sa v digitalizačnom Workflow nachádza či spracováva.

Metadátové problémy vznikajú v dôsledku absencie metadátovej ekvivalencie medzi materským záznamom periodika a jeho konkrétnym číslom. Najčastejšie problémy vznikajú pri názve, podnázve a alternatívnom názve periodika. Zmena týchto údajov nie je v materskom zázname periodika zaznamenaná v takej forme, v akej by bolo digitalizačné Workflow schopné ho spracovať, čo implikuje stratu tejto informácie v metadátach digitálneho výstupu. Podobný problém nastáva aj pri *jazyku periodika*. V materskom zázname sú totiž zaznamenané viaceré jazyky, pričom konkrétne číslo môže obsahovať jazyky, ktoré materský záznam nezaznamenal.

Kvalitatívne problémy vyplývajú zo spôsobu archivácie a evidencie seriálových dokumentov v depozite knižnice. Veľmi často sú tieto dokumenty zviazané, čo znemožňuje ich skenovanie a spracovanie na dostatočnej kvalitatívnej úrovni. Častými problémami sú tiene pri väzbe, preštie zasahujúce do obsahu zoskenovanej strany. Problém sa týka najmä starších ale aj niektorých novších tlačí.

Problémy súvisiace s prezentáciou aktuálneho obsahu zapríčiňuje spôsob archivácie a evidencie seriálov v depozitoch knižnice. Nezriedka sa stáva, že výtlačky určitého periodického titulu odchádzajú na digitalizáciu až po skončení kalendárneho roka – po celoročnej kompletizácii, čo implikuje digitalizáciu pomerne neaktuálneho obsahu.

Z uvedeného vyplýva, že takýto prístup k bibliografickému spracovaniu seriálových objektov znemožňuje jednoznačnú evidenciu spracovávaného digitálneho obsahu v digitalizačnom Workflow, ako aj digitalizáciu a prezentáciu aktuálneho obsahu.

BIBLIOGRAFIA A DIGITALIZÁCIA TEXTOVÝCH DOKUMENTOV – VÝZVY BUDÚCNOSTI

V procese digitalizácie realizovanej NP DIKDA boli využité výstupy Národnej bibliografie ako hotový produkt, ako výsledok bibliografickej činnosti SNK. Využili sa výsledky bibliografického popisu všetkých typov dokumentov vstupujúcich do procesu digitalizácie. Bibliografické záznamy sa extrahovali z elektronického Katalógu SNK, editovali a aktualizovali sa, chýbajúce záznamy sa doplnili rekatalogizáciou dokumentov. Využili sa bibliografické údaje o dokumentoch spracovaných podľa medzinárodných štandardov a s nimi súvisiacimi metodickými manuálmi Národnej bibliografie SNK. Počítačový/elektronický bibliografický záznam sa v procese digitalizácie transformoval do deskriptívnych metadát digitálneho objektu.

Digitalizácia však priniesla do života bibliografov novú skutočnosť: textový dokument „prepísaný“ – transformovaný do digitálnej podoby a s tým súvisiace nové

technologické a spracovateľské možnosti pre bibliografiu, ktoré iniciujú výrazné zmeny v prístupe bibliografie k digitálnemu obsahu a jeho identifikácii.

Ďalším dôležitým poznatkom je fakt, že digitalizačné technológie umožňujú vytvoriť homogénne prostredie digitalizácie, ktorého integrujúcim prvkom by mal byť „moderný“ bibliograf, ktorý zastrešuje klasifikáciu, indexovanie a tvorbu deskriptívnych metadát digitálneho objektu v procese digitalizácie.

Digitalizačným procesom sa dokument „prepíše“ – transformuje do digitálnej podoby. S týmto digitálnym dokumentom bude bibliograf pracovať ako s celkom, prístupí k nemu ako k celku a sústreďí sa na klasifikáciu, indexovanie a deskriptívne bibliografické metadáta digitálneho obsahu, ktoré sú súčasťou digitálneho objektu. Transformácia textového dokumentu do digitálnej podoby prináša so sebou vďaka moderným technológiám pridanú hodnotu – digitálny text, s ktorým sa dá kreatívne pracovať a ktorý je pre bibliografa zdrojom informácií a údajov. Bibliograf nemusí dokument popisovať, ale extrahuje z digitálneho dokumentu údaje, ktorými ho identifikuje v digitálnej knižnici a zároveň v Katalógu SNK. Tým sa významne rozšíria ďalšie kompetencie bibliografia smerom k sprístupňovaniu digitálneho obsahu v digitálnej knižnici – stáva sa navigátorom v digitálnej knižnici, pretože vytvára a manažuje bibliografické a informačné nástroje, ktoré vedú k efektívnemu sprístupneniu znalostnej produkcie digitálneho obsahu.

Najväčšia komplexnosť bibliografickej činnosti sa realizuje pri **článkových objektoch** – článkoch z periodík a periodických a monografických zborníkov. Práve oblasť analytického spracovania monografií a seriálov predstavuje súhrn činností, ktoré kladú najvyšší nárok na „moderného“ bibliografa. Bibliograf, ktorý bude realizovať činnosti analytického spracovania dokumentov, bude reálne pracovať s vnútorným obsahom dokumentov, ktorý v minulosti len popisoval. Digitálne spracovanie článkov posúva kvalitu a efektivitu spracovania týchto objektov v porovnaní s klasickým spracovaním o úroveň vyššie. „Moderný“ bibliograf má totiž možnosť využiť pokročilé funkcie OCR (objektového rozpoznania znakov), ako aj pokročilú funkciu zonácie a štruktúrovania obsahu digitálnych obrazov. Funkcionalitu OCR využije na zjednodušenie tvorby bibliografických metadát. Funkciu zonácie využije pri definovaní obsahu, ktorý sa nachádza na jednotlivých skenoch, pričom klasifikuje jednotlivé typy obsahu do príznačných zónových blokov (napr. text – textová zóna, obrázok – zóna ilustrácie a pod.). Funkcionalita štruktúry mu umožní definovať logické väzby medzi jednotlivými zónovými blokmi, aby bol zachovaný korektný tok jednotlivých obsahových elementov, ako aj súdržnosť výstupu. Výstupom tejto činnosti je komplexný dátovo-metadátový balíček s príslušnými metadátami vo formátoch MODS a DC, ako aj komplexný bibliografický záznam pozostávajúci z úplného menného a vecného popisu vo formáte MARC 21, exportovaný do knižnično-informačného systému knižnice. Výstupom činnosti „moderného“ bibliografa bude

DIGITALIZÁCIA

teda konkrétny analyticky spracovaný článkový objekt vrátane jeho klasifikácie, indexácie a deskriptívnych bibliografických metadát digitálneho obsahu. Takto spracovaný článkový objekt bude úplný a rigorózný.

Bibliografická činnosť v digitálnom prostredí si bude vyžadovať nielen inovovaný prístup k spracovaniu analógových dokumentov (najmä seriálových), ale zároveň sa bude musieť kompletne zosúladiť s digitalizačným procesom. Skúsenosti z realizácie NP DIKDA nám pomohli pochopiť, že zmeny v oblasti bibliografického spracovania dokumentov sú nezvratné a prispievajú k zjednodušeniu a sprehľadneniu digitalizačnej linky a k optimalizovaniu jej hlavných a podporných procesov.

Takto koncipovaná bibliografická činnosť a profil bibliografa si bude vyžadovať priebežnú participáciu na definovaní bibliografických štandardov pre digitalizáciu všetkých typov textových dokumentov. Bibliografia bude musieť vyriešiť aktualizáciu bibliografických štandardov pre spracovanie seriálov, aby sa eliminovali uvedené problémy pri ich digitalizácii. V súvislosti s digitalizáciou textových dokumentov bude potrebné riešiť základnú otázku: *Aký bude budúci vzťah Katalógu SNK k digitalizačnej linke a Digitálnej knižnici SNK?* Katalóg SNK má v súčasnosti riadiacu a kontrolnú funkciu, ktorá umožňuje knižnici spravovať a poskytovať informácie tak o fyzických, ako aj o virtuálnych/digitálnych zdrojoch. Národná bibliografia SNK predpokladá paralelnú existenciu Katalógu SNK a plnotextovej databázy digitálnej knižnice a je si vedomá významu kontinuálneho koncipovania a budovania obidvoch knižníc ako komplementárnych inštitútov – základného národného knižnično-informačného a bibliografického systému, ktoré budú navzájom prepojené s perspektívou ich konvergentného vývoja a postupného splývania.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti môžeme povedať, že „moderný“ bibliograf digitálneho veku bude realizovať činnosti, ktoré zabezpečia:

- **zlepšenie procesnej integrity a pracovných tokov** – tým, že činnosti bibliografického spracovania dokumentov budú realizované priamo v digitalizačnom procese – v digitalizačnom Workflow,
- **evidenčnú jednoznačnosť** – identifikáciu analogového dokumentu v depozite a knižnično-informačnom systéme knižnice, ako aj digitálneho objektu v digitalizačnom Workflow,
- **klasifikačnú a metadátovú rigoróznosť** – korektnú, jednorazovú tvorbu všetkých potrebných metadát v procese digitalizácie – MARC21, MODS, DC,
- **synchronizáciu bibliografických metadát v Katalógu SNK a Digitálnej knižnici SNK,**

- **aktuálnosť prezentovaného digitálneho obsahu** – produkciu a prezentovanie aktuálneho digitálneho obsahu v čo najkratšom čase po analógovom publikovaní,
- **manažment sémantickej interoperability** a kvalifikované usmerňovanie používateľov v digitálnej knižnici.
- Schopnosť bibliografie reagovať na uvedené výzvy je úzko spätá s výchovou bibliografov, ktorí reorganizáciu bibliografického spracovania s využitím moderných technológií digitalizačného procesu zrealizujú. Riešením je vytvorenie odborne zdatného personálneho zázemia bibliografov a metodických pracovníkov, ktorí budú ovládať:
- spracovateľskú fázu digitalizácie v digitalizačnom Workflow – základná editácia surových skenov, zónácia, pokročilé spracovanie logickej štruktúry dokumentu,
- klasifikáciu, indexovanie a tvorbu deskriptívnych bibliografických metadát pre potreby digitálnej knižnice a knižnično-informačného systému knižnice,
- prakticky štruktúru PSP balíčka,
- komunikáciu medzi systémami (katalóg – digitalizačná linka – úložisko – prezentačný systém).

ZÁVER

Digitalizácia textových dokumentov splnila okrem cieľov definovaných v NP DIKDA aj ďalší významný cieľ – zmapovala problematické oblasti klasickej bibliografie vo vzťahu k digitalizačnému procesu, upozornila na akútnu potrebu ich riešenia a pred knižnice, bibliografiu a bibliografov postavila nové výzvy.

Svet sa vďaka informačným technológiám rapídne zrýchlil a zmenšil, čím narástol jeho tlak na kompletne, rýchle a presné informácie.

Digitalizácia knižničných fondov má šancu prispieť k uspokojeniu uvedených potrieb. Bolo by veľkou chybou ignorovať či brzdiť potenciál digitalizácie, ktorým môžu knižnice prispieť nielen k ochrane kultúrneho dedičstva, ale aj k sprístupneniu kompletnej znalostnej produkcie, informácií a poznatkov, ktoré knižničné fondy skrývajú.

Je nesporné, že digitalizácia textových dokumentov bude iniciovať zmeny v bibliografickom spracovaní a následne v rozsahu a kvalite knižnično-informačných služieb.

Práve z týchto dôvodov je nevyhnutné, aby si knižnice začali vychovávať novú generáciu „moderných“ bibliografov a uvažovali nad koncepciou digitálnej bibliografie.

UNIVERZITNÁ KNIŽNICA V BRATISLAVE – CENTRÁLNY DÁTOVÝ ARCHÍV

História a súčasnosť

Ing. Alojz Androvič, PhD., Mgr. Lenka Bazalová, Mgr. Helena Boskovičová, Mgr. Ivan Ciglan, Ing. Ondrej Kádár, Mgr. Lucia Kelemenová, Ing. Eva Kralovičová, Ing. Roman Král, Ing. Stanislav Lichý, Mgr. Peter Lupták, Mgr. Ivan Martynek, Ing. Milan Rakús, Ing. Juraj Strnisko, Ing. Alena Špániková, Mgr. Bibiána Žigová*

Do roku 2012 neexistovala spoľahlivá, primeraná a trvale udržateľná infraštruktúra na dlhodobú archiváciu. Zmena nastala v podobe výstupov digitalizačných procesov a digitalizačných projektov Operačného programu Informatizácia spoločnosti (OPIS), ktoré pokrývajú cca 3,5 mil. kultúrnych objektov. Aktuálne podmienky správy digitálnych kultúrnych objektov – na centrálnej i na inštitucionálnej úrovni rezortu Ministerstva kultúry SR a medzirezortne – charakterizujú nevyhovujúce a nedostatočné parametre technického vybavenia, nízka úroveň interoperability, štandardizácie, bezpečnosti a jednotného metodického riadenia príslušných pracovných postupov. Fragmentované úložiská údajov, ktoré sú súčasťou informatizačných projektov jednotlivých Pamäťových a fondových inštitúcií (PFI) z uplynulých rokov (KIS3G, CEDVU, CEMUZ a pod.), sú zastarané, výkonovo poddimenzované a kapacitne nedostatočné. Východiskovou situáciou pre investičný národný projekt č. 8 – *Centrálny dátový archív* (CDA) bola absencia dôveryhodného dátového úložiska pre nabiehajúce a pripravované digitalizačné projekty a funkčného riešenia komplexného a spoľahlivého zálohovania programových systémov a údajov. Absencia CDA bola kritickým problémom OPIS PO2.

Na základe písomného vyzvania Ministerstva kultúry SR (OPIS-2011/2.1/08/NP) z 1. júla 2011 predložila Univerzitná knižnica v Bratislave 30. novembra 2011 Žiadosť o nenávratný finančný príspevok, a to ako oprávnený žiadateľ realizácie investičného národného projektu č. 8 – *Centrálny dátový archív* (CDA), ktorý je zahrnutý v rámci Operačného programu Informatizácia spoločnosti, Prioritnej osi 2 – rozvoj Pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry (OPIS PO2).

Cieľom projektu OPIS PO2 č. 8 – CDA bolo a je vybudovať komplexný integrovaný systém dlhodobého uchovávanía a ochrany digitálneho obsahu, jeho získavania, spracovania, ochrany a využitia. V rámci projektu sa

vybudoval centrálny dátový archív, ktorý musí v zmysle predpísaných štandardov zabezpečiť uloženie kópií digitálnych objektov najmenej v dvoch geograficky oddelených lokalitách vzdialených minimálne 50 km. Lokality sú vybavené príslušným hardvérovým i softvérovým vybavením a prostredníctvom dátových telekomunikačných sietí sú vzájomne prepojené. Súčasťou dátového archívu je aj pasívny sklad pamäťových médií (terciárna lokalita), ktorý je umiestnený v objekte Univerzitetnej knižnice v Bratislave.

Primárne ciele projektu – záznam, zbieranie, dlhodobé archivovanie a ochrana digitálneho obsahu – vytvárajú bázu pre systematickú podporu fyzickej digitalizácie kultúrneho, vedeckého a intelektuálneho dedičstva, ktoré v rámci digitalizačných projektov a kampaní riešia príslušné PFI. Hlavným cieľom bolo vybudovať dátové úložiská v stanovených lokalitách spĺňajúcich všetky definované parametre, ukazovatele, kritériá a štandardy stanovené projektom CDA.

Celková maximálna indikatívna čiastka, ktorá bola vyčlenená pre projekt CDA, predstavovala 33 193 918 € vrátane DPH (75,31 % zdroj Európsky fond regionálneho rozvoja, 13,29 % zdroj štátny rozpočet, 11,40 % zdroj štátny rozpočet pre financovanie princípu pro-rata).

Dňa 13. marca 2012 bola uzatvorená Zmluva o poskytnutí nenávratného finančného príspevku, na základe ktorého sa projekt CDA posunul do realizačnej fázy. Celková hodnota predmetu zmluvy bola vo výške 33 184 470,48 €.

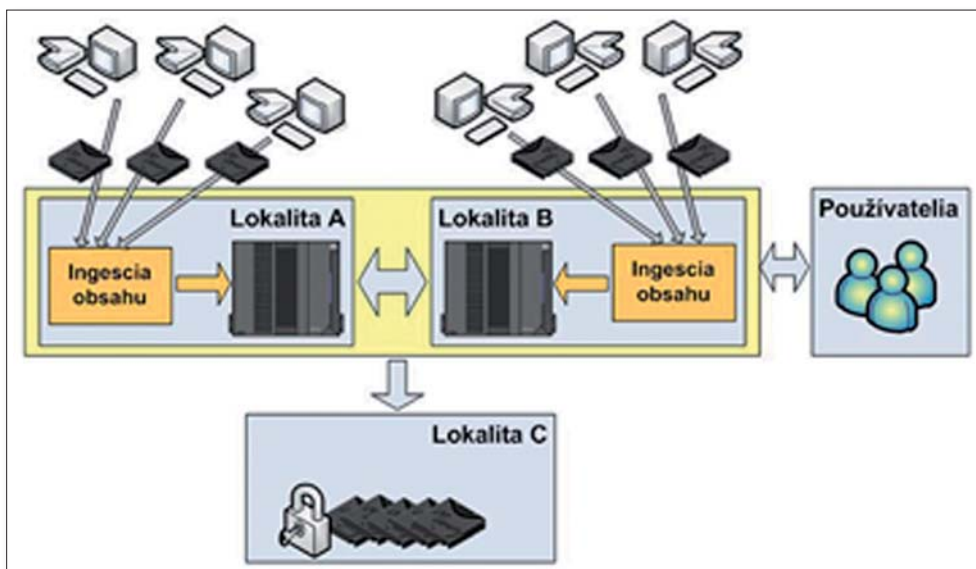
Primárnym zámerom a cieľom projektu CDA bolo vybudovať integrovaný systém pre dlhodobé uchovávanie a ochranu digitálneho obsahu, jeho získavanie, spracovanie, ochranu a využitie. Poslaním tohto integrovaného dátového archívu je ochrana kultúrneho dedičstva formou systematického uchovávanía digitálnych náhrad (surogátov) kultúrnych objektov. Výsledkom projekto- vých aktivít je funkčný dátový archív vybavený náležitým hardvérom a softvérovými komponentmi.

Centrálny dátový archív je z hľadiska jeho koncepcie tvorený dvoma geograficky oddelenými lokalitami (v Bratislave a Martine). Dané lokality fungujú autonómne a každá z nich vie plnohodnotne zastúpiť funkciu

* Univerzitná knižnica v Bratislave
e-mail: alojz.androvič@ulib.sk, lenka.bazalova@ulib.sk, helena.boskovicova@ulib.sk, ivan.ciglan@ulib.sk, ondrej.kadar@ulib.sk, lucia.kelemenova@ulib.sk, eva.kralovicova@ulib.sk, roman.kral@ulib.sk, stanislav.lichy@ulib.sk, peter.luptak@ulib.sk, ivan.martynek@ulib.sk, milan.rakus@ulib.sk, juraj.strnisko@ulib.sk, alena.spanikova@ulib.sk, bibiana.zigova@ulib.sk

druhej v prípade poruchy alebo odstávky. Okrem dvoch lokalít disponuje CDA aj pasívnym skladištom archivačných médií v lokalite v Bratislave. Uvedené riešenie garantuje vysokú bezpečnosť a dostupnosť uložených dát. Archív je vybudovaný v súlade s modelom OAIS podľa

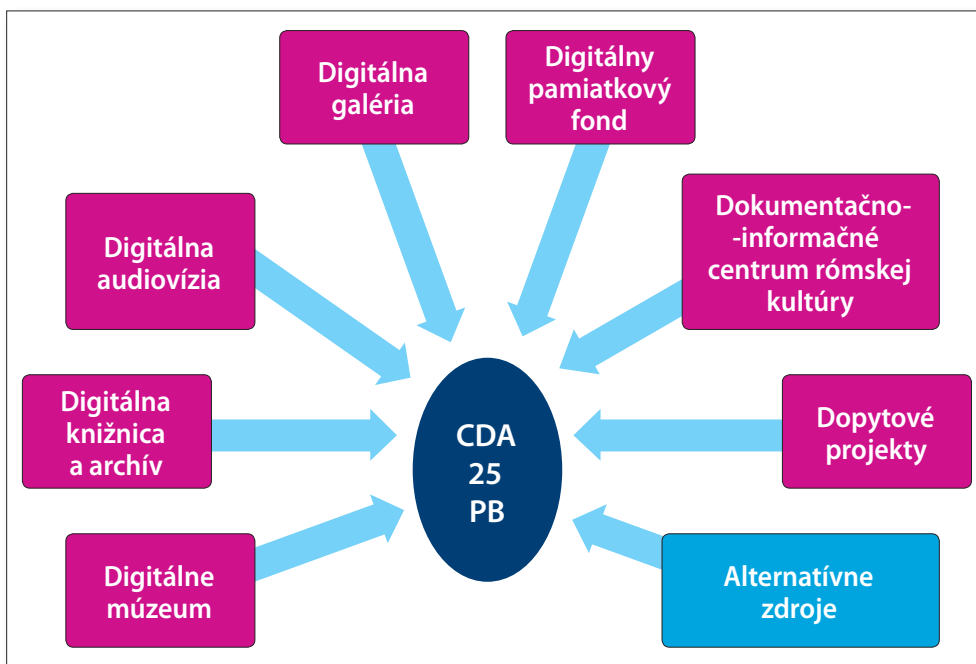
STN ISO 14721:2014 (1) a osvedčených postupov v oblasti budovania dátových centier a LTP archívov podľa STN ISO 16363:2013 (2). Archív CDA je od októbra 2014 certifikovaný podľa normy ISO 27001:2013 – Systémy manažérstva informačnej bezpečnosti (3).

Základné členenie lokalít CDA

Archív CDA je dimenzovaný na celkovú kapacitu 25 PB (PetaByte) a s ohľadom na projektované dátové toky a nároky na výpočtový výkon využíva robustné riešenie založené na serverovej platforme firiem IBM® a HP® a diskových clusteroch, ktoré zabezpečujú súvislý tok dát do CDA. Základ CDA tvorí magnetopáskový subsystém založený na páskových médiách IBM 3592 a technológií LTO-5 a LTO-6.

Metodika vkladania dát do CDA je ošetrená zmluvnými vzťahmi s PFI, kde sú deklarované formálne a obsahové charakteristiky dát, ktoré sú predmetom vkladu. Vstup dát do CDA je tak možný výhradne na základe uvedených formalizovaných štruktúr. Ich cieľom je komplexne metodicky zabezpečiť procesy vkladu, resp. výberu dát z CDA, ako aj procesy súvisiace s logistikou a kontrolou kvality.

Určené spoločenstvo

Procesy archívu CDA sú riadené internými metodickými pokynmi, postupmi a smernicami, ktoré zabezpečujú rutinnú prevádzku archívu. Odrážajú sa primárne od riadenia a tvorby profilov pre vklad do archívu zo strany PFI. Každý vklad dát zo strany PFI musí byť v súlade s dohodou o zverení obsahu na dlhodobú archiváciu. Daný dokument je kľúčový pre akékoľvek spracovanie dát archívom a jeho existencia a platnosť sú nevyhnutným predpokladom pre vklad dát do CDA na dlhodobú archiváciu.

Na príklade projektu CDA vidno komplexnosť a zložitost riadenia tohto typu projektov. Osobitnú pozornosť je potrebné venovať najmä identifikácii kritickej cesty a riadeniu projektových rizík. Môžeme konštatovať, že prínos projektu tohto rozsahu nie je so zreteľom na jeho charakter jednoduché zhodnotiť. Až dlhodobá prax a napačenie na integrovanú sieť projektov OPIS ukáže prínos a potenciál CDA. Rozhodne má daný projekt potenciál stať sa celonárodným depozitom pre všetky inštitúcie v oblasti verejnej služby a štátnej správy na Slovensku. Či sa daný cieľ podarí dosiahnuť a CDA naplní túto ambíciu, závisí nielen od rozhodnutí na úrovni jednotlivých ministerstiev a vlády, ale aj od vlastných rozvojových a marketingových aktivít CDA a Univerzitnej knižnice v Bratislave.

Centrálny dátový archív bol navrhnutý a funguje v súlade s požiadavkami a normami pre dôveryhodné dlhodobé úložiská (STN/ISO 16363, STN/ISO 14721).

Univerzitná knižnica v Bratislave zaviedla a používa systém manažerstva bezpečnosti informácií v oblasti Správa systému Centrálného dátového archívu. Audit v roku 2014 preukázal, že sú splnené požiadavky normy ISO/IEC 27001:2013. Certifikát je platný do 26. novembra 2017.

Certifikát SMIB

V októbri 2015 úspešne prebehol dohľadový audit medzinárodnej spoločnosti TÜV SÜD Slovakia s.r.o. podľa normy ISO/IEC 27001:2013 – Systém manažerstva informačnej bezpečnosti. Pre úplnosť dodávame, že certifikácia podľa normy ISO/IEC 27001:2013 – Systém manažerstva informačnej bezpečnosti sa deje v nasledujúcom cykle:

1. Certifikačný audit pri zavedení systému SMIB v organizácii (2014 – 2017),
2. Dohľadový audit (2015),
3. Dohľadový audit (2016),
4. Nový certifikačný audit celého systému SMIB v organizácii (2017).

Aktuálny stav obsahu CDA sa denne publikuje na stránke <http://cda.kultury.sk/>. Systém poskytuje 24-hodinové reporty prírastkov počtu a objemu balíkov celkovo a podľa vkladateľov (vybavené objednávky, uzavreté úlohy, počet médií, ...). V súčasnosti je zmluvne podchýtených 14 vkladateľov, ktorí aktívne CDA využívajú.

Národné projekty OPIS PO1 a PO2

(Operačný program informatizácia spoločnosti, prioritná os 1 a 2)

- Slovenský národný archív
- Slovenská národná knižnica
- Slovenský filmový ústav
- Múzeum Slovenského národného povstania
- Slovenská národná galéria
- Univerzitná knižnica v Bratislave
- Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
- Slovenský ľudový umelecký kolektív
- Národné osvetové centrum

Dopytovo orientované projekty OPIS PO1 a PO2

(Operačný program informatizácia spoločnosti, prioritná os 1 a 2)

- Kancelária Ústavného súdu SR
- Vojenský historický ústav
- Štátny geologický ústav Dionýza Štúra
- Trnavský samosprávny kraj
- Nitriansky samosprávny kraj

Pamäťové fondové inštitúcie sú združené do tzv. určeného spoločenstva. CDA s určeným spoločenstvom pravidelne komunikuje prostredníctvom cielených e-mailov o novinkách, odstavkách systému a pod. Určené spoločenstvo má na webovej stránke CDA vyčlenenú sekciu s dokumentmi, prístupnú len pre členov komunity. Zároveň CDA poskytuje informácie o spracovaní dát, štatistiky, prezentácie na vlastnej webovej stránke, ktorú zamestnanci CDA aktualizujú (redakčný systém Drupal).

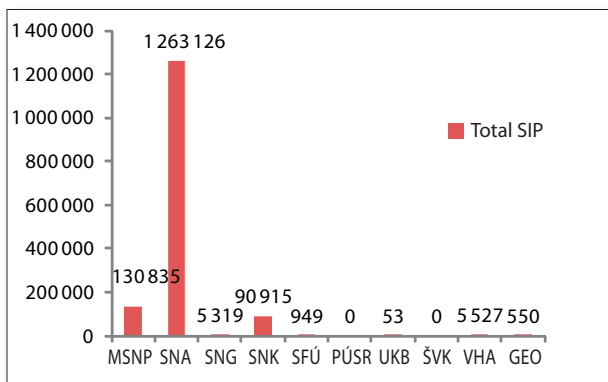
Aktuálny stav obsahu CDA sa denne publikuje na stránke <http://cda.kultury.sk/>. Sledujeme a pravidelne v týždenných reportoch publikujeme nasledujúce reporty:

- stav kampaní,
- celkový objem dát v CDA v TB, v PB,

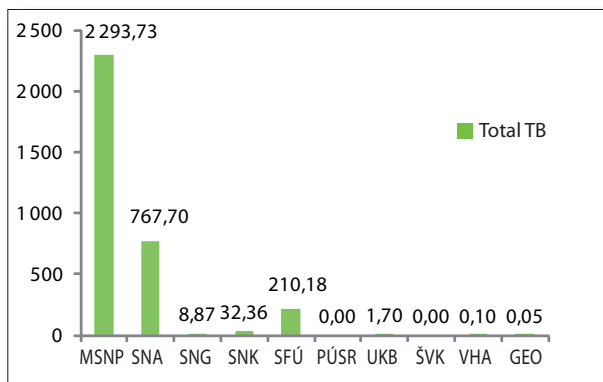
- objem dát v CDA per PFI,
- celkový počet SIP balíkov,
- objem SIP balíkov per PFI,

- týždenný prírastok dát,
- mesačný prírastok dát,
- objem disseminovaných (vybratých) dát per PFI.

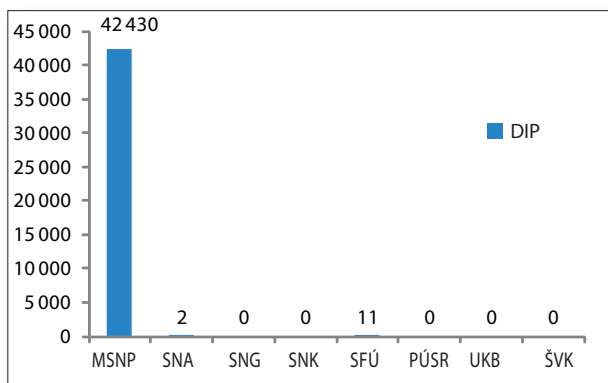
REPORTY K 1. 6. 2016

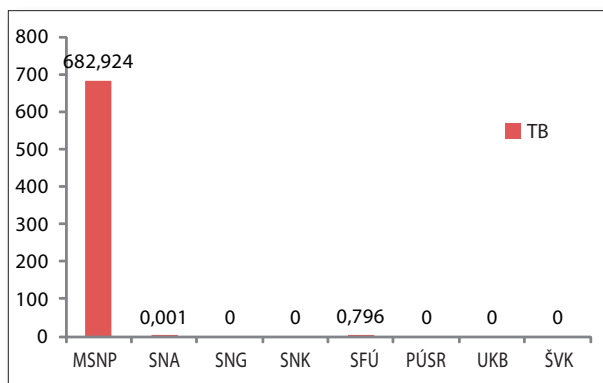
Celkový počet SIP uložených v CDA

Celkový objem v TB uložených v CDA

Celkový počet DIP vyžiadaných z CDA

Celkový objem v TB vyžiadaných z CDA

BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY

1. ISO 14721:2012 : Space data and information transfer systems – Open archival information system (OAIS) – Reference model.
STN ISO 14721:2014: Systémy prenosu vesmírnych údajov a informácií. Otvorený archívny informačný systém (OAIS). Ref.model.

2. ISO 16363:2012: Space data and information transfer systems – Audit and certification of trustworthy digital repositories.
STN ISO 16363:2014 : Systémy prenosu vesmírnych údajov a informácií. Audit a certifikácia dôveryhodných digitálnych úložísk.
3. ISO IEC 27001:2013 : Systém manažérstva informačnej bezpečnosti.

KNIHOVNÍCKÉ PERIODIKÁ ČESKÁ OBOROVÁ PERIODIKA SE PŘEDSTAVUJÍ

PhDr. Renáta Salátová*

Oborová periodika popsaná v tomto příspěvku jsou periodika publikovaná v informačně-knihovnické sféře či knihovnicko-informační sféře v rámci České republiky. Je lépe použít obecnějšího termínu, než specifikovat, zda se dané periodikum věnuje více oblasti knihovnictví či informační vědě. (Salátová, 2016)

CHARAKTERISTIKA KNIHOVNICKÝCH PERIODIK

Oborová periodika můžeme rozdělit z několika hledisek: mají-li celostátní či regionální působnost, v jaké formě vycházejí (elektronicky, tiskem, obojí), jak často vycházejí, zda jsou recenzovaná či nikoliv, jaká je tematická různorodost, jejich obsah apod.

V České republice najdeme čistě oborová periodika, která se věnují pouze tematické knihovnictví a informační vědy (*Knihovna: knihovnická revue, ProInflow*), jiná jsou literární (například *Plž*). Některá periodika jsou vydávána knihovnami ve spolupráci s jinými kulturními institucemi, jako jsou například muzea, archivy aj. (*Krok, Zvuk* a další). V tomto případě mají spíše regionální působnost a zabývají se mnoha otázkami kulturního života, knihovnictví je zde pouze jedním z témat.

Periodika nemají jen informační, ale i archivační funkci (tím, že se publikuje, uchovává se paměť oboru, informace o tom, jak se v dané zemi obor rozvíjí, čemu se věnuje pozornost apod.), nýbrž slouží i ke vzdělávacím účelům. Zajímavou otázkou je cena versus dostupnost periodika, kdy při zvyšujících se nákladech na vydání časopisu současně dochází ke snižování rozpočtů knihoven, zvyšuje se prodejní cena a v důsledku toho se snižuje počet odběratelů časopisu, pak také náklad tištěných výtisků. Periodika jsou určena především pro odbornou veřejnost (knihovníky, informační pracovníky, vyučující, studenty našeho oboru).

Ucelený seznam oborových periodik se nachází například na stránkách portálu Informace pro knihovny (IPK), který spravuje Knihovnický institut NK ČR: http://ipk.nkp.cz/oborove-baze-dat/06_Knihovnicka_a.htm.

Tento seznam se 2× ročně aktualizuje.

Většina oborových časopisů vychází elektronicky a jejich hledání na síti mnohdy není jednoduché. Někdy mají svoji vlastní webovou stránku, jindy se skrývají pod hlavičkou instituce, která je vydává. Často k časopisům vede cesta přes oborovou bránu Knihovnictví a informační věda <http://kiv.nkp.cz> (KIV; zde jsou také nově

přehledně zpracována i e-periodika) či přes databázi knihovnické literatury (KKL) http://aleph22.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=kkk, do níž jsou tato periodika excerpována. Česká periodika, která jsou čistě oborově zaměřena, jsou pro bázi KKL excerpována v úplnosti (např. *Čtenář, Knihovna: knihovnická revue, ProInflow, Inflow, Ikaros, Knihovna plus* aj.).

ČASOPISY S CELOSTÁTNÍ PŮSOBNOSTÍ (VČETNĚ SPOLKOVÝCH A INSTITUCIONÁLNÍCH ČASOPISŮ)

Čtenář: měsíčník pro knihovny

Časopis *Čtenář* je nejdéle fungujícím celostátním knihovnickým periodikem, vychází od roku 1949, o jeho vydání bylo rozhodnuto na 1. sjezdu českých a slovenských knihovníků v roce 1948 (Šimková, 2013). Měl několik vydavatelů: nejprve Masarykův lidovýhošný ústav v Praze, poté se dostal pod patronaci Ministerstva informací a osvěty ČSSR, poté Ministerstvo kultury ČR a nakonec od roku 1993 přešel pod Středočeskou vědeckou knihovnu v Kladně (tehdy Státní vědeckou knihovnu). Vychází každý měsíc tištěnou formou, o prázdninách vychází dvojčíslo. Jeho aktuální elektronická verze je zatím dostupná jen předplatitelům tištěného čísla. Má stále rubriky (například *Téma, Rozhovor s, Ze zahraničí, Inspirace z knihoven, Ze světa, Novinky z fondu Knihovny knihovnické literatury Národní knihovny ČR*), reaguje na aktuální dění v našem oboru. Je to periodikum s celostátní působností. Neaspiruje na zařazování příspěvků do zahraničních databází typu Scopus, ERIH PLUS (*European Reference Index for the Humanities*). Obsah uvádí v češtině, angličtině a němčině.

Čtenář byl kdysi (podle toho jak se měnily jeho pod názvy) měsíčníkem pro práci se čtenářem; měsíčník pro práci se čtenáři; měsíčník pro práci vesnických kniho-

* Knihovnický institut Národní knihovny ČR, Praha
e-mail: Renata.Salatova@nkp.cz

ven; měsíčník pro práci s knihou a nynější podoba názvu a podnázvu je *Čtenář: měsíčník pro knihovny*.

Tematicky byl v historii poplatný době, ale také informoval o stálých problémech, jako dětské čtenářství, školní knihovny, propagace a spolupráce knihoven. Zlomem byl rok 1989, kdy se píše o zcela nových tématech. V současnosti má toto celostátní periodikum funkci nejen informační, vzdělávací, ale i archivační, kdy se stává „kronikou vývoje (nejen) českého knihovnictví“ (Šimková, 2013).

Inflow: information journal

Časopis neboli internetový magazín (e-zin) *Inflow* je vydáván Kabinetem informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (KISK FF MUNI) každý měsíc. Vychází od roku 2008 (díky tehdejší iniciativě studentů a pedagogů KISK), a to pouze elektronicky. Na webu časopisu je umístěn archiv dělený dle jednotlivých ročníků, články dle zařazení do rubrik, autorů a klíčových slov (Melichová, 2012). Jsou zde blogy. Má plnit funkci vzdělávací, komunitní a inspirativní (Šimková, 2012). Obsahuje články, blogy, štítky, autory, archiv. Je zde kodex *Inflow*, pokyny pro autory, pomůcka Chci publikovat: blog, článek, fotku.

ProlInflow: časopis pro informační vědy

ProlInflow, odborné recenzované periodikum určené pro odbornou veřejnost, je vydáván Kabinetem informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Vychází od roku 2009 2× ročně pouze v elektronické podobě. Je určen pro čtenáře z akademického prostředí a výzkumných institucí. Má nezávislé, avšak otevřené recenzní řízení. *ProlInflow* je publikován jako open access, pod licencí Creative Commons. Byl na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik v období 2010–2014. Je v databázi DOAJ a v databázi EBSCO. Od roku 2015 je v databázi ERIH PLUS. Na svých stránkách má vystavenou publikační etiku, kde je popsán průběh recenzního řízení, pravomoci a povinnosti redakční rady, pravomoci a povinnosti výkonné redakce časopisu, pravomoci a povinnosti autorů, recenzentů, vydavatele. Archiv čísel je od roku 2009.

Knihovna: knihovnická revue

Časopis *Knihovna: knihovnická revue* začal vycházet v polovině roku 1990 pod názvem *Národní knihovna: časopis pro otázky knihovnické teorie a praxe* (ISSN 0862-7487) s dvouměsíční periodicitou. V roce 1995 se změnil podnět periodika (*Národní knihovna – knihovnická revue*) a z formátu A5 přešel na formát A4 s navýšením počtu stran. Od roku 2000 časopis vycházel čtvrtletně (ISSN 1214-0678). V roce 2005 došlo zatím k poslední změně názvu na *Knihovna: knihovnická revue* (ISSN 1801-3252). Změnila se i periodicitu tištěné verze na dvě čísla ročně.

Od roku 2009 převzal časopis zásady recenzovaných časopisů (Kubíček, 2014) a hlavní články procházejí nezávislým uzavřeným recenzním řízením. V období 2010–2014 byl časopis zařazen do Seznamu recenzovaných

neimpaktovaných periodik, který spravuje Rada pro výzkum, vývoj a inovace. Od roku 2009 je časopis excerpován do zahraniční bibliografické báze LISA zaměřené na oblast knihovnictví a informační vědy. Je indexován do databáze EBSCO. V roce 2015 byl přijat do databáze ERIH PLUS.

Jsou zde pravidelné rubriky: Recenzované příspěvky, Knihovny a informace doma a ve světě, Recenze, Novinky zahraniční knihovnické literatury. Časopis je dostupný v tištěné verzi a převádí se do elektronické verze, které je volně dostupná.

Od roku 2014 je v elektronické verzi připojován anglický supplement, s recenzovanými příspěvky v anglickém překladu. Redakce vítá také články v anglickém jazyce. Od roku 2015 má časopis nové webové stránky v českém i anglickém jazyce, kde je zveřejněna etika pro autory, etika pro recenzenty, etika časopisu, archiv, rubriky aj. (Salátová, Machová, 2015)

Knihovna plus

Knihovna plus začala původně vycházet (od roku 2005) jako elektronický doplněk časopisu *Knihovna: knihovnická revue*. Od roku 2006 již vychází jako samostatný časopis (ISSN 1801-5948) a je dohledatelný také v databázi EBSCO.

Knihovna plus nabízí další specializované příspěvky z našeho oboru a hraničních oborů, kratší články včetně obecně kulturních či příležitostných o novinkách a událostech z oboru a také příspěvky začínajících autorů. Každé číslo rovněž obsahuje Novinky zahraniční knihovnické literatury – již tradiční rubriku anotovaných záznamů vybraných článků ze zahraničních odborných časopisů, které odebírá Knihovna knihovnické literatury Národní knihovny ČR, nebo jsou volně dostupné elektronicky. Záznamy příspěvků z časopisu *Knihovna plus* jsou také dohledatelné v databázích: KKL (Knihovna knihovnické literatury), do níž se excerpuje celý jeho obsah, KIV (Oborová brána knihovnictví a informační věda) a EBSCO.

Časopis je řízen redakcí ve spolupráci s redakční radou. Má pravidelné rubriky: Informace a konference, Historie a současnost, Recenze, Novinky zahraniční knihovnické literatury. Od roku 2010 jsou abstrakty a klíčová slova překládána do angličtiny.

Od roku 2015 má *Knihovna plus* samostatné webové stránky. Na webových stránkách přispěvatelé najdou pokyny pro autory a formulář pro autory. Jsou zde umístěny dokumenty, jimiž se redakce a redakční rada časopisu chce řídit: etický kodex časopisu, etika pro autory. Samozřejmě nechybí archiv časopisu, přehled aktualit, uvedení jmen členů redakční rady aj.

Ikáros: elektronický časopis o informační společnosti

Elektronický časopis vznikl v roce 1997 na půdě Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Karlovy univerzity (UISK FF UK) v Praze, od roku 2000 jej vydává občanské sdružení IKAROS, o. s. Jedná se též o zpracované a uživatelsky přívětivé odborné elek-

tronické periodikum s vlastními webovými stránkami. Nabízí čtenářům aktuální číslo, archiv řazený podle roků, abecední seznam autorů, pokyny pro autory, informace o časopisu a nechybí ani kalendář s knihovnickými akcemi či rubrika pracovních příležitostí, statistikami nejčtenějších příspěvků aj.

Časopis založila skupina studentů UISK FF UK. Název *Ikaros* získal „podle často padajícího univerzitního serveru, na kterém byly webové stránky umístěny“ (Rylich, 2013). Nejprve zde publikovali hlavně redaktoři časopisu, časem se počet publikujících autorů rozrostl. *Ikaros* má za úkol pokrýt všechny důležité aspekty současné informační společnosti a tematicky od knihoven, informační vědy, internet, nová média. Vychází 13× ročně (13. číslo je silvestrovské na téma „humor v knihovnictví“) a přináší odborné články a studie, reportáže z konferencí a exkurzí, rozhovory, recenze, aktuality, autorské glosy a úvahy.

Lékařská knihovna: časopis pro knihovny a informační střediska ve zdravotnictví

Historie časopisu sahá do 60. let minulého století. V roce 1962 začal vycházet časopis *Zdravotnická dokumentace* (vydavatel Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu). V roce 1992 ho nahradil *Zpravodaj lékařské knihovny* a v roce 1996 začal časopis vycházet pod svým současným názvem. Je určen pro síť veřejných informačních služeb ve zdravotnictví. Informuje o dění v lékařských, zdravotnických knihovnách a informačních střediscích, o konferencích, projektech apod.

Bulletin SKIP

Bulletin SKIP je spolkovým časopisem Svazu knihovníků a informačních pracovníků České republiky informujícím o aktivitách SKIP, ale také o dění v českém knihovnictví. Vychází pětkrát ročně, 4× jako pravidelné číslo, 5. číslo je zvláštní, většinou monotematické (například turecké knihovnictví, maďarské knihovnictví apod). Vychází v tištěné podobě a současně je převáděno do elektronického formátu. Zde se uveřejňují tytéž příspěvky i v nezkrácené verzi. Každý člen SKIPu dostává číslo zdarma, proto je počet výtisků přes 1 500. Má své pravidelné rubriky jako například SKIP v akci aj. (Kurka, 2014)

Knihy a dějiny

Časopis *Knihy a dějiny* je recenzovaným periodikem, který vychází pouze v tištěné podobě. Vychází 11× ročně ve sborníkové podobě. V angličtině uvádí název příspěvku a na konci shrnutí. Je vydáván Knihovnou Akademie věd ČR od roku 1994.

Časopis je zaměřen na zveřejňování výsledků bádání v oblasti dějin knihy, knihtisku a knihoven v Čechách a na Moravě s časovým omezením do poloviny 19. století. Vedle pramenných a materiálových studií časopis uveřejňuje recenze a zprávy o domácí a zahraniční knihovně produkci a informuje o konferencích a výstavách k dané tematice. Je zařazen do databáze ERIH PLUS.

Ročníky 1994–2010 jsou přístupné prostřednictvím digitální knihovny AV ČR.

ČASOPISY S REGIONÁLNÍ PŮSOBNOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy

Časopis vychází v tištěné i elektronické podobě. Jeho vydavatelem je Moravská zemská knihovna v Brně. Vychází jednou za čtvrt roku a je zaměřen na všechny typy knihoven zvláště v Jihomoravském kraji. Přístupný je na webové stránce <http://duha.mzk.cz>. Na webových stránkách zveřejňuje seznam nejčtenějších článků, dále uvádí, že je regionálním časopisem.

Plž

Plž je zkratka, kterou objasňuje podnázev časopisu *Plzeňský literární život*. Měsíčník je vydáván Knihovnou města Plzně společně s organizací Pro Libris ve spolupráci s ASON klubem a Kruhem přátel knižní kultury. Vychází 12× ročně. Nemá vlastní webové stránky, ale je zveřejňován ve formátu pdf a flipbook na webových stránkách města Plzně. Předchůdce časopisu *Plž* je časopis *Pramen*.

ZVUK Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění

Vychází od roku 1990. Vydává ho Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeum regionu Valašsko, Slovácké muzeum Uherské Hradiště a Muzeum Kroměřížska. Je to časopis pro kulturně společenské dění v tomto regionu. Téma týkající se našeho oboru jsou zde publikována zřídka. Vychází jako tištěný časopis s barevnou obálkou, v současnosti jsou na webu Krajské knihovny F. Bartoše ve Zlíně čísla z let 1991–2011 ve formátu pdf. (Pavličková, Gajdošíková, 2013)

SvětLIK: svět libereckých knihoven

Časopis *SvětLIK* je vydáván od roku 2003 Krajskou vědeckou knihovnou v Liberci. Časopis vychází v tištěné i elektronické formě. Na webových stránkách Krajské vědecké knihovny v Liberci jsou dostupná čísla časopisu od roku 2011. Má svoje pravidelné rubriky: Svět libereckých knihoven, Svět veletrhů a soutěží, Svět mladé literatury aj. Bohužel nemá vlastní webové stránky. Čísla časopisu jsou dostupná na webových stránkách Krajské vědecké knihovny v Liberci ve formátu pdf. Knihovnický obsah časopisu je doplněn informacemi o literárním, divadelním a dalším kulturním děním, recenzemi a ukázkami literární tvorby.

Sova: časopis Regionální knihovny Karviná

Časopis je vydáván Regionální knihovnou Karviná a vychází 4× ročně. Informuje hlavně o službách knihovny, o nových poznatcích v našem oboru a o připravovaných akcích. Vychází od roku 2002. Na svých webových stránkách má obsah čísla, archiv čísel (všech), kontakty.

Krok: kulturní revue Olomouckého kraje

Časopis je vydáván Státní vědeckou knihovnou (SVK) v Olomouci jako čtvrtletník od roku 2004. Původní název *KROK – Knihovnická revue Olomouckého kraje*. Od roku 2010 časopis rozšířil svoji koncepci a přidal podnázev *Kulturní revue Olomouckého kraje*. Cíl periodika tkví v kultivaci vztahu obyvatel Olomouckého kraje k regionálním hodnotám (např. historické dědictví). Na vydávání časopisu se kromě SVK v Olomouci podílí i další příspěvkové organizace ve správě Odboru kultury a památkové péče Olomouckého kraje nebo se sídlem v Olomouci. Časopis je k dispozici zdarma. (Neumann, 2012)

Knihovnický zpravodaj Vysočina

Tento regionální knihovnický časopis začal vycházet v roce 2001 v Knihovně Matěje Sychry ve Žďáře nad Sázavou. Zpočátku sloužil jako občasník či „informativium“ o dění ve žďárské knihovně. Je vydáván elektronicky. Od roku 2003 se k vydávání periodika připojila Krajská knihovna Vysočiny. Mění se periodicita vydávání na čtyři čísla ročně. (Vaníček, 2013) Články jsou rozděleny tematicky do jednotlivých rubrik. Je určen také „neknihovníkům“. Jsou zde témata pro čtenáře, které zajímají novinky ve světě knižním i nakladatelským. Na webových stránkách má umístěn Archiv, Dokumenty ke stažení, Aktuální číslo a Region.

U nás: knihovnicko-informační zpravodaj Královohradeckého kraje

U nás je regionální knihovnicko-informační zpravodaj Královohradeckého kraje. Vychází již od roku 1986. V tomto roce začala Státní vědecká knihovna Zdeňka Nejedlého v Hradci Králové vydávat *Zpravodaj jednotné soustavy knihoven Východočeského kraje*. Ten vycházel až do roku 1990. V dubnu 1990 vyšlo první číslo nového knihovnicko-informačního zpravodaje východních Čech *U nás*. V průběhu devadesátých let časopis vycházel nepravidelně, v letech 1991–2001 vyšlo 38 čísel. V souvislosti se změnou administrativního uspořádání ČR se změnila regionální působnost zpravodaje, což se odrazilo i ve změně podnázvu (od roku 2002) – *knihovnicko-informační zpravodaj Královohradeckého kraje*. Tento knihovnický časopis je součástí regionálních služeb knihoven Královohradeckého kraje. Od roku 2002 se vydává rozšířená elektronická verze. Plné texty jsou na webu knihovny. Zpravodaj je koncipován jako součást vzdělávací a informační činnosti krajské knihovny a je rozšiřován do knihoven kraje v tištěné podobě. Pravidelné rubriky: Na slovíčko, Šumné knihovny, Naše téma, Jak na to?, Nové trendy, Stalo se aj. (Blažková, 2013). Na webových stránkách je stručná historie zpravodaje, archiv čísel, rejstříky, vyhledávání aj.

OKOO: občasník knihoven okresu Opava

Vychází od roku 2005. Periodicita je 3 čísla ročně. Není to odborné oborové periodikum, spíše informuje o aktivitách knihoven na území okresu Opava. Má pravidelné rubriky: Aktuálně, Recenze a Závěrem. (Bornová, 2012)

Impulsy: inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství

Časopis, který se zaměřuje na literaturu pro děti a mládež, trendy této literatury, dětské čtenářství a jeho podporu v knihovnách. Časopis vychází jednou za dva měsíce. Je to zatím nejmladší časopis a vychází od roku 2015. Časopis je rozdělen do pěti rubrik: Čteme, Hledáme, Inspirujeme se, Objevujeme, Učíme se. (Hubatková Selucká, 2015)

CITOVÁNÍ V ČASOPISECH

V České republice je doporučováno citovat normu ISO 690 (010197) z dubna 2011. Tato norma však není závazná, neboť „ČSN nejsou považovány za právní předpisy a není stanovena povinnost jejich dodržování“ (ÚNMZ c2014). (Kratochvíl, 2014)

K zápisu odkazu v textu lze použít tři metody citování:

1. Forma jméno – datum (Harvardský systém)

Jméno autora a rok vydání citovaného pramene jsou uvedeny v textu v pořadí jméno – datum. Pokud se jméno autora vyskytuje přirozeně v textu, následuje rok vydání v kulatých závorkách. Pokud ne, potom jsou oba údaje uvedeny v kulatých závorkách současně. Pokud odkaz směřuje na jednotlivé části informačního zdroje, potom se lokace, například číslo stránky, uvádí po roku vydání v kulatých závorkách. K tomu je na konci článku bibliografická citace informačních zdrojů použitých v textu a ty jsou uspořádány v abecedním pořadí dle příjmení autorů s rokem vydání (případně s malými písmeny, která odlišují jednotlivá vydání), který následuje ihned po jménu autora.

2. Forma číselného odkazu

Číslo je uvedeno buď v kulatých závorkách, hranatých závorkách nebo v horním indexu a odkazuje na informační zdroje v pořadí, v jakém jsou citovány poprvé. Následné použití stejného informačního zdroje obdrží stejné číslo jako první. Pokud se uvádí části informačního zdroje, potom se uvádí po číslicích čísla stránek. Bibliografická citace je uspořádána v číselné řadě v číselném seznamu.

3. Průběžné poznámky

Číselné odkazy v textu, v kulatých, hranatých závorkách či v horním indexu odkazují na poznámky číselované v pořadí, v jakém se objeví v textu. Poznámky obsahují citace (buď celé, nebo zkrácené). Každá citace má svoje vlastní číslo. Ovšem jedna poznámka může obsahovat více než jeden zdroj. Bibliografické citace – poznámky by měly být uvedeny v číselném pořadí. Poznámka, která odkazuje na informační zdroj, popsaný v předchozích poznámkách, by měla buď opakovat úplný bibliografický odkaz, či uvést číslo dřívější poznámky s případnými čísly stránek. Pokud jsou jména zkrácena, první poznámka by měla vysvětlit všechny zkratky, nebo uvést, kde lze nalézt jejich vysvětlení.

Tabulka citačních stylů ve vybraných časopisech

Název periodika	Vydavatel	Citační styl
<i>Knihovna</i>	Národní knihovna ČR	Průběžné poznámky. Od č. 2/2016 přechází na Harvardský systém
<i>Knihovna plus</i>	Národní knihovna ČR	Průběžné poznámky
<i>Čtenář</i>	Středočeská vědecká knihovna v Kladně	Průběžné poznámky
<i>Duha</i>	Moravská zemská knihovna v Brně	Jméno – datum (Harvardský systém)
<i>Knihy a dějiny</i>	Knihovna AV ČR	Průběžné poznámky
<i>Lékařská knihovna</i>	Národní lékařská knihovna	Jméno – datum (Harvardský systém)
<i>Prolnflow</i>	KISK MU Brno	Průběžné poznámky
<i>Inflow</i>	KISK MU Brno	Průběžné poznámky
<i>Ikaros</i>	Ikaros, o. s.	Forma číselného odkazu
<i>Bulletin SKIP</i>	SKIP	Na konci příspěvku je bibliografický seznam použité literatury

ZÁVĚR

S celostátní působností vychází 9 časopisů, s regionální působností 10 časopisů. Nejvíce časopisů vychází čtvrtletně (7), dále pololetně (6), měsíčně (3) a v jiné periodicitě (3). Pouze v tištěné podobě vychází 1 časopis, pouze v elektronické podobě 8 časopisů, v tištěné i elektronické podobě 10 časopisů.

Open access nemají 3 časopisy, 16 časopisů má open access. Samostatné webové stránky má 8 časopisů, pod hlavičkou instituce má 11 časopisů. Sociální síť používá 6 časopisů, nepoužívá 13 časopisů. V databázi ERIH PLUS jsou 3 časopisy (*Prolnflow*, *Knihovna: knihovnická revue*, *Knihy a dějiny*). Nejstarším vydávaným časopisem je *Čtenář*, nejmladším *Impulsy*.

POUŽITÉ ZDROJE

- BLAŽKOVÁ, Božena, 2013. Ohlédnutí za dvaadvaceti ročníky knihovnického zpravodaje U nás. *Duha* [online]. 27(1) [cit. 2013-12-08]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/ohlédnutí-za-dvaadvaceti-ročníky-knihovnického-zpravodaje-u-nas>.
- BORNOVÁ, Zuzana, 2012. OKOO – Občasník knihoven okresu Opava. *Duha* [online]. 26(3) [cit. 2013-12-08]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/okoo-obcasnik-knihoven-okresu-opava>.
- ČSN ISO 690. *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. 39 s. Třídící znak 01 0197.
- Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. Kladno: Středočeská vědecká knihovna, 2007– [cit. 2015-09-12]. Dostupné z: <http://ctenar.svkk1.cz>.
- Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2010– [cit. 2015-09-12]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz>.

- HUBATKOVÁ SELUCKÁ, Helena, 2015. Představujeme nový časopis IMPULSY. *Duha* [online]. 29(1) [cit. 2016-06-13]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/predstavujeme-novy-casopis-impulsy>.
- Ikaros: elektronický časopis o informační společnosti* [online]. Praha: Ikaros, 1997–. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz>.
- Impulsy: inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. Brno: Knihovna Jiřího Mahena v Brně, Knihovna pro děti a mládež – Centrum dětského čtenářství, 2015– [cit. 2016-06-13]. ISSN 2336-727X. Dostupné z: <http://www.kjm.cz/impulsy>.
- Inflow: information journal* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2008– [cit. 2015-09-12]. ISSN 1802-9736. Dostupné z: <http://www.inflow.cz>.
- Knihovna plus* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2005– [cit. 2015-09-12]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz>.
- Knihovna: knihovnická revue* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, [cit. 2015-08-20]. ISSN 1802-8772. Dostupný z: <http://knihovnavue.nkp.cz/>.
- Knihovnická (a příbuzná) periodika ČR a SR (kontaktní adresy redakcí). In: *Informace pro knihovny* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 14. 1. 2015 [cit. 2015-08-21]. Dostupný z: http://ipk.nkp.cz/oborove-baze-dat/06_Knihovnicka_a.htm.
- Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. Havlíčkův Brod: Krajská knihovna Vysočiny, 2001– [cit. 2015-09-12]. ISSN 1213-8231. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz>.
- Knihy a dějiny*. Praha: Knihovna Akademie věd ČR, 1994–. ISSN 1210-8510.
- KRATOCHVÍL, Jiří, 2014. *Jak citovat* [online]. Brno: Masarykova univerzita, [cit. 2015-08-21]. Dostupné z: https://kuk.muni.cz/animace/eiz/pdf.php?file=publikacni_etika/citace.pdf.
- Krok: kulturní revue Olomouckého kraje*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2004–. ISSN 1214-6420. Dostupné také z: <http://www.vkol.cz/cs/dokumenty/krok---kulturni-revue-olomouckeho-kraje>.
- KUBÍČEK, Jaromír, 2014. České knihovnické časopisy dříve a dnes. In: *Konference Kniha ve 21. století: téma Trendy rozvoje veřejných knihovnických a informačních služeb: 5. – 6. února 2014* [online]. V Brně: Moravská zemská knihovna, s. 100–107 [cit. 2015-08-31]. ISBN 978-80-7051-200-5. Dostupné z: http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2014/10/Sbornik_Konference_kniha_v_21-stoleti-ekniha.pdf.
- KURKA, Ladislav, 2014. *Bulletin SKIP. Bulletin Slovenskej asociácie knižnic*. 22(4), 44–47. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2014/SAK_2014_4.pdf.
- Lékařská knihovna: časopis pro odborné knihovny a informační střediska ve zdravotnictví* [online]. Praha: Národní lékařská knihovna [cit. 215-08-20]. Dostupný z: <http://www.nlk.cz/publikace-nlk/lekaraska-knihovna>.
- MELICHOVÁ, Tereza, 2012. Česká knihovnická periodika online. *Informace* [online]. č. 3 [cit. 2013-12-08]. Dostupné z: <http://www.lib.cas.cz/casopis-informace/ceska-knihovnicka-periodika-online/>.
- NEUMANN, Lukáš, 2012. Časopis KROK. *Duha* [online]. 26(2) [cit. 2013-12-08]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/casopis-krok>.
- PAVLÍČKOVÁ, Eva a Pavla GAJDOŠÍKOVÁ, 2013. ZVUK Zlínského kraje – časopis pro kulturu a společenské dění. *Duha* [online]. 27(4) [cit. 2015-09-04]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/zvuk-zlinskeho-kraje-casopis-pro-kulturu-spolecenske-deni>.

- OKOO: *občasník knihoven okresu Opava* [online]. Opava: Knihovna Petra Bezruče, 2005– [cit. 2015-09-04]. ISSN 1801-7029. Dostupný z: <http://www.okpb.cz/OKOO/index.php>.
- Plž: *plzeňský literární život* [online]. Plzeň: Knihovna města Plzně, 2003– [cit. 2015-09-05]. Dostupný z: <http://www.knihovna.plzen.eu/publikace.php>.
- ProInflow: časopis pro informační vědy* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2009– [cit. 2015-09-12]. ISSN 1804-2406. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/>.
- RYLICH, Jan, 2013. Časopis Ikaros: šestnáct let na vlnách internetu = Ikaros journal: sixteen years of surfing the internet. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*. 21(2), 59–61. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2013/SAK_2013_2.pdf.
- SALÁTOVÁ, Renáta a MACHOVÁ, Anna, 2015. Jak šel čas v časopisu Knihovna. *Knihovna: knihovnická revue*. 26(2), s. 83–93. ISSN 1801-3252. Dostupné také z: <http://knihovnavue.nkp.cz/aktualni-cislo/knihovny-a-informace/jak-sel-cas-v-casopisu-knihovna>.
- SALÁTOVÁ, Renáta, 2016. *Srovnávací analýza českých a slovenských knihovnických periodik = A comparative analysis of the Czech and Slovak librarian periodicals*. 167 s., 14 s. příl. Rigorózní práce (PhDr.) Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví.
- Sova: časopis Regionální knihovny Karviná* [online]. Karviná: Regionální knihovna, 2002– [cit. 2015-09-12]. Dostupné z: <http://sova.rkka.cz>.
- SvětLIK: svět libereckých knihoven*. Liberec: Krajská vědecká knihovna, 2003–. ISSN 1214-2751. Dostupné také z: <http://www.kvkl.cz/svetlik.html>.
- ŠIMKOVÁ, Gabriela, 2012. Inflow – víze a poslání elektronického periodika. *Duha* [online]. 26(1) [cit. 2013-12-08]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/inflow-vize-poslani-elektro-nickeho-periodika>.
- ŠIMKOVÁ, Lenka, 2013. Časopis Čtenář se představuje v roce svých oslav = Journal Čtenář presents itself in the year of its anniversary. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*. 21(3), 27–30. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2013/SAK_2013_3.pdf.
- U nás: knihovnicko-informační zpravodaj Královéhradeckého kraje*. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna, 1991–. ISSN 0862-9366. Dostupné také z: <http://unas.svkhk.cz>.
- VANÍČEK, Jakub, 2013. Knihovnický zpravodaj Vysočiny. *Duha* [online]. 27(3) [cit. 2013-12-08]. ISSN 1804-4255. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/knihovnicko-zpravodaj-vy-sociny>.

TŘETINA INTERNETOVÝCH ČECHŮ ČTE E-KNIHY, A TO NEJČASTĚJI NA POČÍTAČI

Třetina čtenářů (36 %), tedy těch, kteří ročně přečtou alespoň jednu knihu, se v současnosti hlásí k četbě knih v elektronické podobě. Nejčastějším médiem k jejich čtení je počítač, ať už stolní, či notebook. Vychází to z výzkumu Internetoví Češi jako čtenáři 2016, jež uskutečnila společnost Nielsen Admosphere pro Národní knihovnu ČR na zorku pěti set respondentů, kteří reprezentují českou internetovou populaci starší 15 let.

Nejvíce čtou knihy v elektronické podobě mladí lidé do 24 let (57 %). Počet jejich čtenářů stoupá i s rostoucím vzděláním respondentů. Ti, kteří se hlásí k četbě e-knih, k ní nejčastěji používají stolní počítač či notebook (47 %), dále chytrý telefon (38 %), tablet (34 %) a čtečku elektronických knih (28 %). 87 % si však stále nedokáže představit, že by četli knihy pouze v elektronické podobě. Mezi důvody uvádí například to, že papírová kniha má své „zvláštní kouzlo“ a nebolí z ní oči jako z té elektronické.

Naprostá čtenářů elektronických knih si tyto knihy stahuje volně z internetu (93 %). 40 % je dostává darem, 37 % je kupuje na internetu. Pouze 21 % si je půjčuje v knihovně. 42 % respondentů z internetové populace 15+ se řadí z hlediska množství knih, které za rok přečtou, mezi slabé čtenáře (1 – 6 knih ročně), 28 % respondentů se řadí mezi středně silné čtenáře (cca 7 – 12 knih ročně) a 18 % mezi silné čtenáře (13 a více knih ročně). Mezi silné čtenáře se řadí zejména lidé nad 55 let a ženy. Pouze 13 % dotázaných se považuje za nečtenáře, jsou to především lidé se základním vzděláním a muži a lidé mezi 45 – 54 lety. Čtyři pětiny čtenářů má v současné době rozečtenou nějakou knihu. Nejvíce to je beletrie, kterou čtou především ženy a respondenti do 24 let. Na druhém místě je to odborná literatura/literatura faktu a na třetím místě různé encyklopedie, učebnice apod. (tyto knihy čtou naopak spíše muži). 19 % čtenářů knih udává, že v současné době nečte žádnou knihu. 23 % těch, kteří v současnosti čtou alespoň nějakou knihu, ji čte denně. 94 % ji čte alespoň 1x týdně. Naprostá většina (97 %) čtenářů knih souhlasí s tím, že čtení knih je klíčové pro vzdělání.

Necelá polovina čtenářů knížek (47 %) uvádí, že v průběhu roku navštívila nějakou knihovnu. 17 % ji navštívuje pravidelně (jsou to především ženy a vysokoškolsky vzdělaní lidé), 30 % ji navštívuje nepravidelně (to jsou především lidé do 24 let). 3 % dotázaných čtenářů nikdy žádnou knihovnu nenavštívila. Tři čtvrtiny dotázaných si myslí, že i v dnešní době může být nějaký spisovatel morální autoritou, tak jak tomu bylo dříve. Jsou to především ženy a respondenti do 24 let.

V porovnání s reprezentativními průzkumy četby a čtenářství, které pravidelně uskutečňuje Národní knihovna ČR ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v.v.i., se potvrzuje, že počet statistických čtenářů se nezmenšuje, ale celkově ubývá silného čtení. Podstatným trendem je zvyšující se ochota číst knihy v elektronické podobě, obyvatelé Česka se postupně stávají hybridními čtenáři.

Tlačovou správu poskytl PhDr. Vít Richter (upravené)
e-mail: vit.richter@nkp.cz

VZDELÁVANIE

RIEŠENIE KONFLIKTOV NA PRACOVISKU

Mgr. Ivana Plichtová*

Práca v knižnično-informačných službách je náročná, plná nepredvídateľných situácií. V knižnici sa stretávame s rôznymi typmi ľudí a riešenie konfliktov sa stáva každodennou prácou knihovníkov. Takéto situácie sú pre pracovníkov knižníc psychicky náročné a vyčerpávajúce, preto treba o tomto probléme hovoriť. Ak sa naučíme zvládať konflikty efektívne a asertívne, vyhneme sa mnohým nepríjemnostiam, čo bude pozitívne pre obidve strany – pre knihovníka i pre používateľa knižnice. Zvládnuť konfliktnú situáciu je dôležité nielen z hľadiska používateľa a kvality poskytovania služieb, ale aj pre vlastnú spokojnosť a celkovú pracovnú klímu. V nasledujúcom príspevku prinášame základné informácie o konfliktoch, o komunikácii v konfliktných situáciách a o spôsoboch ich riešenia.

Konflikt je každodennou súčasťou života človeka, a to nielen v spoločnosti, ale aj v jeho súkromí či na pracovisku. Vo všeobecnosti sa za konflikt považuje stretnutie protichodných názorov, postojov, želaní alebo motívov.

Konflikt vzniká vtedy, keď je jednotlivec (alebo skupina) frustrovaný a cíti pri dosahovaní svojich cieľov prekážku v podobe protichodných názorov, želaní a cieľov inej osoby. Každý konflikt predstavuje určité riziko, ale pravdou je, že jeho neriešenie má tendenciu ho ešte stupňovať až vyhocovať. Na druhej strane riešenie konfliktu stabilizuje situáciu, nastoľuje pozitívne zmeny a prináša dynamiku, ktorá je v každom vzťahu potrebná na to, aby sa vzťah prirodzene rozvíjal, či už ide o vzťah súkromný, alebo pracovný.

Konflikty môžu mať v závislosti od ich riešenia **pozitívny** alebo **negatívny priebeh**. Každá zainteresovaná strana vníma konflikt zo svojho subjektívneho uhla pohľadu. Tieto odlišnosti vo vnímaní sú spôsobené individuálnymi skúsenosťami a zážitkami, ktoré nadobúdame v priebehu života, aktuálnym naladením, výchovou, ako aj kultúrnym zázemím a predsudkami.

Porozumenie sociálnej situácie ovplyvňuje tzv. **sociálna percepčia** (vnímanie). To, akým spôsobom vnímame konkrétnu situáciu, ovplyvňuje aj samotné riešenie daného konfliktu. Preto je dôležité uvedomovať si a následne rešpektovať odlišné hľadiská všetkých strán zainteresovaných do konfliktu.

Ako sme už spomenuli, konflikt môže mať aj pozitívnu funkciu (uvolňuje nahromadené napätie vo vzťahu, čím prispieva k jeho stabilizácii, pomáha prehodnocovať vzťahy medzi ľuďmi a pod.).

Ak máme záujem riešiť konflikty efektívne a „zdravo“, musíme si v prvom rade uvedomiť, že konflikt nie je súťaž, v ktorej musí byť zákonite jeden víťaz a jeden porazený. Ak v konfliktnej situácii vychádzame z tohto predpokladu, postupne to vedie k tomu, že môžeme druhých ľudí buď zastrašovať svojou autoritou, keď sa snažíme konflikt za každú cenu vyhrať, alebo nadobúdame skúsenosti pora-

zenej strany, čo vedie následne k tendencii z konfliktných situácií vycúvať (vyhýbať sa im).

Efektívne riešenie konfliktu predpokladá snahu o dosiahnutie spoločného konsenzu. Na rozdiel od predchádzajúceho spôsobu riešenia konfliktu (útok, únik), v tomto prípade ide o vzájomnú dohodu medzi zúčastnenými stranami, o zachovanie vzájomného vzťahu. Uvedomením si tohto faktu sa dá väčšina konfliktov vyriešiť na základe spolupráce a hľadania vhodných riešení, prijateľných pre všetky zúčastnené osoby.

SPÔSOBY RIEŠENIA KONFLIKTU

Do konfliktov sa v priebehu života dostávame všetci, a to v rôznych životných situáciách.

Každý človek má tendenciu správať sa v konfliktných situáciách určitým spôsobom, ktorý možno prirovnať k správaniu zvierat. Zatiaľ čo niekto konfrontácie s ostatnými doslova vyhľadáva, iní sa konfliktu radšej vyhýbajú. Podľa teórie riešenia konfliktov existuje päť štýlov (spôsobov), ako konfliktnú situáciu riešiť:

- Človek, ktorého správanie je vyjadrené zvieracím symbolom *žraloka*, je pri konflikte schopný ísť za svojím cieľom „aj cez mŕtvolu“. Svoj cieľ presadzuje za každú cenu a sústreďuje sa na činnosti, ktoré ho približujú k stanovenej méte, nie na ľudí okolo seba.
- Človek, ktorého správanie je vyjadrené zvieracím symbolom *korytnačky* (tá v nebezpečnej situácii využíva svoj ochranný pancier), sa radšej schováva a nejde do konfliktu. Citovo sa neangažuje, ani sa nebijie za cieľ ako žralok. Takýto človek veľmi nereaguje, ale čaká, kým konfliktná situácia odznie.
- Človek, ktorého správanie je vyjadrené zvieracím symbolom *medvedíka*, je vždy citovo zainteresovaný a kladie dôraz na vzťahy. Ak to prospeje vzťahu, vie ustúpiť od svojho pôvodného cieľa. Ľuďom vychádza v ústrety, a tým dosahuje svoje. Riadi sa heslom „urobím všetko, len ma majte radi“.
- Človek, ktorého správanie je vyjadrené zvieracím symbolom *líšky*, je človekom kompromisov. Dôležitý je pre neho vzťah aj výkon, preto nejde na 100 % len

* Súkromné centrum špeciálno-pedagogického poradenstva, Dolný Kubín
e-mail: ivaremkova@gmail.com

za jedným cieľom. Nerobí všetko buď len pre vzťah, alebo len pre výkon, radšej zľaví z obidvoch.

- Zvierací symbol *sova* charakterizuje hĺbavosť a premýšľanie človeka, ktorý hľadá najlepšie riešenie. Nebojuje hneď za samotný cieľ a výkon alebo výhradne za udržanie vzťahu. Nesnaží sa o rýchle kompromisy, ale o múdre riešenie konfliktu, a tým aj o dobrý výkon i vzťah. Ide mu o dosiahnutie konsenzu – vzájomnej dohody. Pre neho je dôležitý tak vzťah k človeku, ako aj samotný cieľ.

Výber určitého štýlu riešenia konfliktov závisí od toho, na akom mieste v rebríčku hodnôt človeka stojí výkon a na akom mieste vzťah s človekom, s ktorým sme sa dostali do konfliktu.

Treba si tiež uvedomiť, že každá konfliktná stratégia má v živote svoje opodstatnenie a jednotlivec v priebehu života využíva rôzne stratégie riešenia konfliktov. Dobré je poznať ich a vedieť, prečo danú stratégiu práve používame a na čo nám slúži.

Všeobecne môžeme vymedziť určité odporúčania pre voľbu spôsobu riešenia konfliktnej situácie. Voľba závisí vždy od toho, či je v danej situácii pre nás dôležitejší vzťah s druhým človekom, alebo cieľ, ktorý sledujeme:

- *Cieľ pre mňa nie je dôležitý a nepotrebujem udržať vzťah s človekom* – reagujem stiahnutím sa (napr. vyhnem sa nepríjemnému človeku v reštaurácii) – reakcia *korytnačky*.
- *Cieľ je pre mňa veľmi dôležitý, ale vzťah nie* – môžem pritlačiť (napr. chcem kúpiť ojazdené auto, alebo sa dostať do preplnenej reštaurácie) – reakcia *žraloka*.
- *Cieľ pre mňa nie je dôležitý, ale na vzťahu mi veľmi záleží* – snažím sa záležitosti urovnať (napr. partnerovi na niečom veľmi záleží, ale mňa to nezaujíma), ale on je pre mňa dôležitý – reakcia *medvedíka*.
- *Ak sú cieľ aj vzťah pre mňa stredne dôležité a zdá sa, že nikto z nás nemôže dostať to, čo chce* – rozhodnem sa vyjednávať a hľadať kompromis (napr. ak je problémom obmedzené množstvo peňazí a ja i môj kolega chceme vyššie finančné povýšenie – dohadovanie sa na kompromise – najlepšia cesta) – reakcia *lišky*.
- *Cieľ aj vzťah sú pre mňa veľmi dôležité* – hľadám konsenzus, súhlas s dohodou (zvyčajne jej predchádza konfrontácia) – reakcia *sovy*.

Vzhľadom na to, že konflikt má objektívne (obsah) i subjektívne (emócie) prvky, je potrebné naučiť sa ovládať emócie a následne sa venovať obsahovej stránke konfliktu. Čím bližší je vzťah medzi účastníkmi konfliktu, tým intenzívnejšie sú emócie, čo komplikuje hľadanie racionálneho riešenia. Pri konflikte a jeho riešení je potrebná otvorenosť vo vzťahu, pretože konflikt riešený silou a autoritatívne sa nevyrieši, účastníci ho ukončia len v prospech jednej strany. V záujme vyriešenia konfliktu by mali obidve strany veriť, že druhá strana sleduje záujem obidvoch, teda snažiť sa o dosiahnutie konsenzu.

Postup pri riešení konfliktu zahŕňa tri kroky:

- kontrola a riadenie svojich emócií (nenechať sa strhnúť citmi ako zlosť, smútok, sklamanie),
- prenesenie podstaty konfliktu do racionálnej roviny (analýza, vyjasnenie si, prečo daný konflikt vznikol, aké sú možnosti jeho riešenia a pod.),
- prenesenie podstaty konfliktu do pokojného rozhovoru, debaty.

KOMUNIKÁCIA V KONFLIKTNEJ SITUÁCII

Riešenie konfliktných situácií je ťažko predstaviteľné bez komunikácie. Nesprávne zvolený spôsob komunikácie a jej nevhodná forma môžu konflikt ešte zhoršiť a stupňovať. Práve nesprávne používanie komunikačných zručností je dôsledkom prehlbovania konfliktov v medziľudských vzťahoch.

V bežnej komunikácii si často nevedomujeme naše **neverbálne prejavy**, ktoré sprevádzajú **rečovú, verbálnu komunikáciu**. Je to preto, že neverbálna komunikácia (mimika, gestá, zrakový kontakt, držanie tela) je mimo našej vedomej kontroly. No práve tieto mimovoľné prejavy majú veľký význam pre porozumenie toho, čo sa deje v medziľudskej komunikácii a prečo sa to tak deje. Verbálnu komunikáciu máme pod vôľovou kontrolou, vedome ju ovplyvňujeme, ale neverbálna zložka odzrkadľuje naše skutočné prežívanie, emocionálny stav či momentálne rozpoloženie. Neverbálne prejavy počas komunikácie sú teda dôležitým zdrojom informácií o tom, čo cítime, akú máme náladu, aké sú naše skutočné úmysly, aký je náš aktuálny stav a pod.

Základnou podmienkou efektívnej komunikácie je všimáť si neverbálne signály, ktoré druhý človek vysiela, a citlivo na ne reagovať.

TECHNIKY VERBÁLNEJ KOMUNIKÁCIE

Medzi techniky verbálnej komunikácie, ktorými možno ovplyvňovať priebeh konfliktu a znižovať napätie medzi komunikujúcimi stranami, patrí aj technika „JA výroku“ a „aktívneho počúvania“.

Technika „JA výroku“ nám pomáha nekonfrontačne osloviť druhú stranu, ktorej správanie je pre nás nevyhovujúce. Pri tejto technike my sami opisujeme, ako sa v danej konfliktnej situácii cítime. V komunikácii to znamená, že nehovoríme o druhom a o jeho chybách, ale hovoríme o sebe a o tom, čo v nás daná situácia vyvolala. Ide o opis situácie z nášho pohľadu a čo je ešte dôležitejšie bez obviňovania a kritizovania. Je to teda *neútočný* spôsob komunikácie, vďaka ktorému môžeme povedať druhej strane, čo nám prekáža a spoločne tak hľadať riešenie vzniknutej situácie. Dokážeme tak povedať to, čo nám prekáža bez toho, aby hádka vznikla.

Základná schéma formulovania „JA výroku“ vyzerá takto:

1. Pomenovanie pocitu

Cítim sa... Vadí mi... Je mi nepríjemné... Páči sa mi...

Nepáči sa mi... Hnevá ma... Znepokojuje ma...

2. **Opis konkrétneho správania druhej osoby**
... keď si povedal, ... keď si sa správal, ... keď si mi...
3. **Opísanie dôsledkov správania druhého na mňa a moju situáciu**
... pretože mi to spôsobuje, ... lebo to vo mne vzbudzuje, ... vďaka tomu...
4. **Návrh riešenia situácie**
Čo keby sme sa dohodli, že... Prosím ťa, dalo by sa to spraviť... Navrhujem, aby sme nabudúce...

Príklad reagovania prostredníctvom „Ja výroku“:
„Hnevá ma, že po tebe musím dokončovať prácu, ktorú máš ty na starosti. Oberá ma to o čas, ktorý viem využiť efektívnejšie. Čo by si navrhol, ako by sme to mohli vyriešiť?“

Technika „Ja výroku“ má viacero výhod. Ak hovorím o sebe, opisujem svoj stav a svoje prežívanie. Zameriavam svoju komunikáciu na riešenie situácie. Druhá strana ma teda nevníma ako nepriateľa, pretože nehram hru „kto z koho“, ale za niekoho, kto má reálny záujem vzniknutý stav riešiť. To, ako sa ja sám v situácii cítim a čo prežívam, nemôže druhý spochybníť, na rozdiel od hodnotiacich (obviňujúcich) výrokov. Vytvára sa tak priestor na spoločný rast a úspech.

Technika „Ja výroku“ sa neuplatňuje len v konfliktnej situácii. Využíva sa aj v bežnom, každodennom živote, pretože pomáha človeku vyjadriť vlastné postoje, hodnoty a názory. Vo všeobecnosti platí, že ľudia, ktorí v bežnom živote často uplatňujú v komunikácii túto techniku, vyzerajú v očiach ostatných ako otvorení a priateľskí ľudia.

Technika „aktívneho počúvania“ nám umožňuje veľmi efektívne zvládnuť napätú a konfliktnú situáciu. Aktívne počúvanie je spôsob počúvania, ktorý má svoje charakteristické prejavy:

- počúvajúci sa pozerá na hovoriaceho,
- počúvajúci myslí na to, čo rozpráva hovoriaci a snaží sa tomu porozumieť (akoby bol v jeho koži),
- počúvajúci nehodnotí to, čo hovoriaci rozpráva,
- počúvajúci neprerušuje hovoriaceho,
- počúvajúci dáva slovne najavo, či rozumie tomu, čo druhý hovorí.

Aktívne počúvanie sa dá využívať v nasledujúcich situáciách:

- keď nám niekto dáva spätnú väzbu – kritizuje nás,
- keď sa niekto sťažuje na produkt, službu,
- keď sme s niekým v konflikte a druhá strana nám hovorí svoje argumenty, názory a záujmy,
- keď nám niekto niečo vysvetľuje – dáva inštrukcie, zadáva úlohu,
- keď niekto chce radu a vysvetľuje svoj problém.

Tým, že druhého človeka aktívne počúvame, prejavujeme mu úctu a zároveň ho týmto spôsobom dokážeme upokojiť.

Pri aktívnom počúvaní môžeme využiť otázky, ktoré sa týkajú porozumenia, parafrázovanie, ktorým vyjadrujeme hlavné myšlienky a fakty svojimi slovami, ako aj empatiu, ktorá nám umožňuje vyjadriť s porozumením hlavné pocity druhej strany (hovoriaceho).

KONFLIKTY NA PRACOVISKU

Každý, kto je zaradený do pracovného procesu a zastáva určitú pracovnú pozíciu, sa musí z času na čas vyrovnávať s konfliktmi a riešiť ich.

Konflikty na pracovisku ovplyvňujú rozličné faktory – patria k nim osobnostné charakteristiky zamestnancov, osobné názory, zlá organizácia práce, nespravodlivé hodnotenie zamestnancov a iné.

Výsledkom nedostatočného a nesprávneho riadenia a riešenia konfliktov je zlá atmosféra v pracovnej skupine a celkovo demotivujúce pracovné prostredie. Konflikty v pracovnom prostredí môžu mať rôznu intenzitu, rôznu dĺžku trvania, rôznu silu (náboj) a rôzny vplyv na medziľudské vzťahy.

Konflikt na pracovisku má vždy psychologickú podstatu a jeho zvládanie a riešenie je podmienené osobnými dispozíciami jednotlivca. Z tohto dôvodu má v pracovnom kolektíve veľký význam inventarizácia osobných charakteristík zamestnancov, t. j. prieskum pracovného kolektívu, teda ľudí, ktorí tento kolektív tvoria.

Možno povedať, že pracovný tím tvoria dve skupiny ľudí – ľudia, ktorí podmieňujú konfliktné situácie, a ľudia, ktorí podmieňujú nekonfliktné situácie a nekonfliktnú komunikáciu.

Do prvej skupiny, medzi tzv. **konfliktné typy**, patria ľudia, u ktorých prevažujú také osobnostné charakteristiky, ako sú vzťahovačnosť, neakceptovanie názorov druhého človeka a neschopnosť empatie. Pre tieto osobnostné typy je príznačné, že riešia problémovú situáciu iba so zreteľom na vlastný prospech a ide im o dosiahnutie výhod za každú cenu.

Druhú skupinu, tzv. **nekonfliktné typy**, tvoria ľudia, u ktorých prevažujú také osobnostné charakteristiky, ako sú schopnosť aktívneho počúvania a vysoká miera empatie (schopnosť vcítiť sa do situácie druhého človeka). Títo ľudia poskytujú efektívnu spätnú väzbu, sú primerane asertívni a vedia rozumne argumentovať. V extrémnych prípadoch sa nekonfliktné typy prejavujú tým, že nedokážu vyjadriť svoj názor, majú tendenciu súhlasiť s každým a konfliktným situáciám sa zásadne vyhýbajú, čo nevedie k riešeniu vzniknutého sporu, ale naopak, k jeho prehlbovaniu.

RIEŠENIE KONFLIKTOV NA PRACOVISKU

Riešenie konfliktov na pracovisku predpokladá uvedomiť si skutočnosť, že konflikty sú prirodzenou súčasťou života, že pred nimi netreba unikať, ale treba sa snažiť účelne a zmysluplne ich riešiť.

V prípade, že konflikt vznikne, musíme sa snažiť uvažovať čo najracionálnejšie, nie emocionálne, prijímať

argumenty druhej strany a nezosobňovať vecné príčiny daného pracovného konfliktu.

V pracovných skupinách by sa mal pri riešení konfliktov uplatňovať **manažment konfliktu**, ktorý môže mať rôzne formy:

- **mierová koexistencia**, ktorej cieľom je urovnať spor – vyžaduje si analýzu informácií a výmenu názorov medzi účastníkmi konfliktu,
- **kompromis**, ktorý je predpokladom mierového riešenia konfliktu – zakladá sa na trpezlivom vyjednávaní a vyznačuje sa tým, že neexistuje žiadna správna alebo nesprávna alternatíva,
- **riešenie problému** – podstatou konfliktu je nejaký problém, ktorý si vyžaduje zmenu situácie; vyriešenie konfliktu so sebou prináša ukončenie konfliktu.

ZÁVER

Najdôležitejšou úlohou pri konflikte je zamyslieť sa nad jeho skutočnou príčinou. Preto si musí každý sám sebe položiť otázku: *Aký cieľ pri konflikte sledujem? Čo chcem dosiahnuť?*

Žiaľ, v pracovných kolektívoch je realita často taká, že ľudia majú tendenciu neriešiť problém, konflikt, ale hľadať vinníka. Vzájomným obviňovaním sa spor nerieši, naopak, prehlbuje sa. Kľúč k riešeniu konfliktov, a to nielen na pracovisku, spočíva v tom, že sa nebudeme pýtať „prečo“, ale „ako by sme mohli dosiahnuť spoločný cieľ“, „aké by mohlo byť riešenie vzniknutej situácie“. Takáto komunikácia smeruje k vzájomnej dohode, predpokladom je však vzájomná úcta a rešpekt komunikujúcich strán.

PRVÉ DETSKÉ ČASOPISY NA SLOVENSKU

Podľa dátumu narodenia by sme mohli Janka Francisci-Rimavského, štúrovského básnika, prozaika, národného buditeľa a zberateľa ľudovej slovesnosti, označiť za večné dieťa. Narodil sa totiž 1. júna 1822, teda v deň, keď súčasné deti slávia Medzinárodný deň detí. Slovenská národná knižnica (SNK) prináša pohľad na prvé časopisy venované deťom, ktoré sú sprístupnené na webovej stránke dikda.sk alebo dikda.snk.sk.

Ozaj, pamätáte si ešte, ako sme na tabule písali veľkým: „Dnes je sviatok náš, neskúšajte nás! Päťky, štvorky nedávajte, len jednotky samé dajte!“?

V tento deň je totiž dobrým zvykom, že sa v školách neskúša. Nielen slovenských či českých. Prvý jún sa slávi aj v ďalších 21 krajinách celého sveta. Zvyšné krajiny ho buď neslávia, alebo si za deň detí zvolili iný dátum. Napríklad Japonci tak robia 5. mája, Mexičania 30. apríla a vo Venezuele je deťom venovaná tretia júlová nedeľa.

Robme deťom radosť

Korene *Medzinárodného dňa detí* siahajú do roku 1925, keď sa v Ženeve na Svetovej konferencii pre blaho detí venovali problematike celkovej chudobe detí, ich zdraviu, detskej práci a vzdelávaniu detí. Viaceré vlády sveta to dojalo a rozhodli sa, že v jeden deň v roku by mali všetci dospelí robiť deťom v živote len radosť a venovať sa výlučne ich problémom. A tak vznikol *Medzinárodný deň detí*.

Písal aj pre dietky

A tak sa zrodili aj časopisy venované deťom. Práve Janko Francisci okrem svojej tvorby prišiel s nápadom vydávať detský časopis *Zornička*, ktorý vychádzal od roku 1871 v Turčianskom sv. Martine. Pre deti zozbieral slovenské ľudové rozprávky a ako prvý ich aj začal vydávať.

Detské časopisy

Postupne sa na deti začali sústreďovať viacerí vydavatelia a spisovatelia. Po časopise *Zornička* prišli ďalšie – *Včelka*, *Slniečko*, *Priateľ dietok* a po nich ďalšie a ďalšie. Dnešní štyridsiatnici si istotne pamätajú *Včielku* s úžasnými kresbami Boženy Plochánovej, *Zenit pionierov* či *Elektrón*, *ABC* a samozrejme nezabudnuteľného *Kamárata*.

Podrobnejšie informácie sú dostupné na webovej adrese článok <http://dikda.eu/prve-detske-casopisy/>.

Upravené podľa tlačovej správy SNK

SLUŽBY AKO ĽAHKO A JEDNODUCHO VYUŽÍVAŤ ONLINE KATALÓG CHAMO A DIGITÁLNU KNIŽNICU SNK

Odborný seminár spojený s workshopom, Slovenská národná knižnica 2016

Mgr. Zuzana Prachárová*

ONLINE KATALÓG SLOVENSÁ KNIŽNICA A KATALÓG SNK – CHAMO

V priebehu roka 2015 sa objavila na Slovensku nová verzia OPAC Virtua, keď bol starý online katalóg Chameleón nahradený novým Chamom. Odzrkadlilo sa to najmä vo vyhľadávacom prostredí, ktoré prešlo radikálnymi zmenami, aby vyjadrovalo najnovšie trendy vyhľadávania. Knižnice, ktoré sa pripojili k jednotnému knižničnému systému na Slovensku v rámci projektu KIS3G, tak získali pre svojich používateľov a návštevníkov prívetivé a jednoduché prostredie na vyhľadávanie.

Chamo ponúka niekoľko typov vyhľadávania – od jednoduchého, ktoré preferujú bežní používatelia, cez rozšírené až po expertné vyhľadávanie, ktoré slúži najmä špecializovaným rešeršerom pri zadávaní komplikovaných a zložitých požiadaviek.

Katalóg Slovenskej knižnice obsahuje momentálne takmer 4 516 300 všetkých dokumentov, z toho viac ako 2 160 000 monografií a takmer 2 000 000 článkov zo seriálov a iné. Chamo umožňuje niekoľko typov vyhľadávania. Pre bežných používateľov je určené jednoduché vyhľadávanie typu „google“, t. j. jedno pole, do ktorého napíšu to, čo hľadajú, pričom môžu použiť slová z názvu, predmet alebo akékoľvek slovo, ktoré ich napadne. Na zložitejšie požiadavky slúži rozšírené vyhľadávanie, v ktorom si používateľ môže zadať slová z rôznych kategórií a vzájomne ich kombinovať. Môže použiť vyhľadávanie pomocou autora, názvu, predmetového hesla, ISBN, ISSN, vydavateľa, MDT, signatúry, edície, formálneho deskriptora či jazyka originálu alebo jazyka dokumentu a zároveň si môže určiť, či dané výrazy majú byť obsiahnuté v zázname alebo má záznam obsahovať presnú frázu, iba jedno slovo, prípadne neobsahovať slovo v zázname.

* Slovenská národná knižnica

Online katalóg ^{ik}

Prihlásenie Rešerš Prezeranie cez indexy História vyhľadávania

Zadajte hľadany výraz.

Všade ▾ obsahuje tieto slová: ▾

Všade ▾ obsahuje nasledovnú frázu: ▾

Všade ▾ obsahuje aspoň jedno zo slov: ▾

Všade ▾ neobsahuje tieto slová: ▾

Hľadať Vymazať

Rozšírené vyhľadávanie v Chamo

Skúseným rešeršerom a na zadávanie komplikovaných požiadaviek slúži možnosť expertného vyhľadávania, pri ktorom sa využíva boolova algebra – slová sa môžu spojiť anglickými výrazmi AND OR NOT a slová sa môžu

krátiť hviezdikou (*) alebo otáznikom (?). Pri expertnom vyhľadávaní sa využívajú aj indexované polia. Najčastejšie používané indexované polia sú uvedené v tabuľke 1.

Pre formálny deskriptor sa používa najčastejšie niekoľko predmetových kategórií, ktoré sú uvedené v tabuľke 2.

* Slovenská národná knižnica, odbor Služby, Martin
e-mail: zuzana.pracharova@snk.sk

Tabuľka 1 Indexované polia a podpolia

Autor	a:	isbn	isbn:
Korporácia	ca:	issn	issn:
Konferencia	cfa:	jazyk	j:
Dátum vydania	date0:	jazyk dokumentu	jd:
Formálny deskriptor	fd:	jazyk originálu	jo:
Zdroj článku	hi:	mdt	mdt:
Štandardné čísla	is:	geografický názov	ng:
Predmetové heslo	s:	vydavateľ	p:
Edícia	tse:	názov	t:

Tabuľka 2 Najčastejšie používané formálne deskriptory

Česká literatúra	CE	Literárna veda a krásna literatúra	LX
Bohemiká	CZ		
Dokumenty 16. storočia	DA	Národnostné menšiny	NM
Dokumenty 17. storočia	DC	Náboženská literatúra	NT
Dokumenty 18. storočia	DD	Odborný preklad	OP
Detská literatúra	DB	Recenzie – len články	PC
Nemecká literatúra	DE	Rómska literatúra	RQ
Dokumenty 19. storočia	DF	Spoločenské vedy	SP
Hungariká	HU	Slovenská literatúra	SU
Knihovnícka literatúra	KL	Slepecké tlače	SX
Medicína	LE	Umelecký preklad	UP

V kombinácii týchto kritérií možno zadať presné požiadavky, napr.:

1. potrebujem vyhľadať dokumenty zo 16. stor. – fd:da
2. potrebujem vyhľadať dokumenty týkajúce sa rímskej problematiky – fd:rj
3. potrebujem vyhľadať preklady detskej literatúry z angličtiny do slovenčiny – jo:eng AND jd:slo AND fd:db

4. potrebujem vyhľadať dokumenty z historického časopisu, kde sa hovorí o stredoveku – hi:historický časopis“ AND s:stredovek*.

Vyhľadávanie v online katalógu Slovenská knižnica ponúka veľa možností, treba však vedieť určiť správne kľúčové slová, roztriediť ich na synonymá a potom správne zadať požiadavku.

KATALÓG DIGITÁLNEJ KNIŽNICE

V roku 2015 sa na slovenskom trhu objavil aj nový katalóg – Katalóg digitálnej knižnice (KDK). Tento katalóg

obsahuje zdigitalizované zbierky Slovenskej národnej knižnice (SNK), predovšetkým slovacikálneho charakteru. Kým vyhľadávanie v katalógu je prístupné komukoľvek, odkiaľkoľvek a kedykoľvek, plné texty sú prístupné

len používateľom SNK a iba v priestoroch SNK. Vyhľadávanie v katalógu je zabezpečené softvérom Primo, zobrazovanie plných textov umožňuje softvér Rosetta. Nové prostredie pre vyhľadávanie umožňuje niekoľko spôsobov vyhľadávania, a to hlavne jednoduché a pokročilé vyhľadávanie, pričom slová možno kombinovať prostredníctvom boolovskej algebry. Využíva sa najmä spájanie slov pomocou AND OR NOT a zároveň aj krátene slov pomocou hviezdičky (*), ktorá nahrádza jeden alebo viac znakov. Primo umožňuje jednoduché vyhľadávanie typu „google“, kde si používatelia zadajú hľadane slová alebo výrazy.

Vyhľadávanie možno ďalej spresniť pomocou tzv. facet, ktoré ponúkajú dodatočné kritériá vyhľadávania (napr. typ zdroja, autor, dátum vydania, predmet, jazyk, názov seriálu a pod.).

Vyhľadávacie prostredie je intuitívne a prehľadné. Dokonca registrovaným používateľom umožňuje písať recenzie a značky k jednotlivým objektom, ktorými sú predovšetkým články, časopisy, knihy a pohľadnice.

Katalóg digitálnej knižnice je unikátny v tom, že používatelia SNK si môžu v priestoroch knižnice ihneď pozrieť plný text článku alebo knihy a pri dodržaní autorského zákona si časť aj vytlačiť.

SEMINÁR A WORKSHOP

Práve dvom uvedeným katalógom bol venovaný seminár pod názvom *Ako ľahko a jednoducho využívať online katalóg Chamo a digitálnu knižnicu SNK*, ktorý sa konal v priestoroch Slovenskej národnej knižnice 17. marca 2016. Seminár bol spojený s praktickým workshopom a určený najmä pre pracovníkov knižníc, ktorí poskytujú rešeršné služby. O seminár bol veľký záujem, zúčastnilo sa na ňom 50 knihovníkov.

S úvodným príspevkom vystúpila **PhDr. Ľudmila Roňová**, ktorá priblížila poslucháčom vízie a očakávania novej článkovej bibliografie v kontexte digitalizácie. Kni-

hovníci sa z príspevku dozvedeli, že v SNK bolo v roku 2015 vytvorené nové oddelenie článkovej bibliografie, ktoré sa venuje predovšetkým popisu digitalizovaných dát v Katalógu digitálnej knižnice. Článková bibliografia je veľmi dôležitým zdrojom pre slovenských študentov, bádateľov, vedcov a výskumníkov, a preto sa aj veľmi veľa využíva.

Ako druhá vystúpila **Mgr. Zuzana Prachárová**, ktorá predstavila online katalóg SNK – OPAC Chamo Virtua a Katalóg digitálnej knižnice. Vo svojom príspevku sa zamerala predovšetkým na princípy expertného vyhľadávania v týchto katalógoch a na pochopenie spájania slov pomocou logických operátorov boolovej algebry. Zamerala sa tiež na vyhľadávanie prostredníctvom indexovaných polí a formálnych deskriptorov.

Praktické ukážky vyhľadávania v OPAC Chamo i v Primo v Katalógu digitálnej knižnice prezentovala **Mgr. Nikola Kianicová**. Účastníci seminára mali možnosť vidieť ukážky zadávania expertného vyhľadávania a využívania boolovej algebry.

V záverečnej prednáške *Konto čitateľa v OPAC* **Ing. Alžbeta Martinická** objasnila problematiku čitateľského konta v novom prostredí OPAC Chamo.

Po teoretickej časti nasledoval praktický workshop *Vyhľadávanie v OPAC – Chamo a v katalógu digitálnej knižnice*, počas ktorého si mohli účastníci seminára overiť poznatky získané z prednášok, a tak si „na vlastnej koži“ vyskúšať problematiku rešeršovania v oboch katalógoch.

Praktický workshop viedla **Mgr. Zuzana Prachárová**, ktorá zadávala témy na rešeršovanie a účastníci workshopu museli zadať správnu rešeršnú požiadavku prostredníctvom boolovej algebry v kombinácii s vyhľadávacími indexmi, prípadne prostredníctvom formálnych dekriptorov.

Príklady, ktoré riešili účastníci workshopu, sú uvedené v tabuľke 3.

Tabuľka 3 Príklady pre workshop

P. č.	Názov rešerše	Kľúčové slová/bližšie zadanie témy	Rešeršná požiadavka
1.	Empatia a jej využitie vo vyučovacom procese	empatia, hry na rozvoj empatie	empati* AND (škol* OR pedag* OR vyučova* OR didakt* OR vzdeláva*)
2.	Klimatická zmena, jej dopady a príčiny	klimatická zmena, dopad, príčina	klimat* AND zmen* AND (dopad* OR príčin*)
3.	Drogová závislosť u mladých ľudí	drogy, závislosť, mládež, adolescenti, tínedžeri, mladí	drog* AND (mládež* OR mlad* OR teenager*)
4.	Kritika teórie spravodlivej vojny z pohľadu pacifizmu	spravodlivá vojna, morálka vojny	(vojn* OR vojen*) AND (spravodliv* OR pacifizm* OR morál* OR eti*)
5.	Anglické verzie knihy <i>Winnie the Pooh</i> od autora A. A. Milne preložené do slovenčiny	<i>Winnie the Pooh</i> , Milne	a:milne AND (t:pooh OR t:pú) AND jo:eng AND jd:slo
6.	Lope de Vega	Lope de Vega, preklad diel Lopeho de Vegu do slovenského, prípadne českého jazyka, prekladatelia Lopeho de Vegu	a:Vega AND (jd:slo OR jd:cze)

– pokračovanie tabuľky 3

P. č.	Názov rešerše	Kľúčové slová/bližšie zadanie témy	Rešeršná požiadavka
7.	Positívne príklady integrácie Rómov v školskom prostredí	integrácia, Rómovia, škola, vzdelávanie	integr* AND róm* AND (škol* OR pedag* OR vyučova* OR didakt* OR vzdeláva*)
8.	Ladislav Ballek – <i>Pomocník</i> (v českom jazyku)	preklad románu <i>Pomocník</i> do češtiny, recenzie, dobové kritiky hodnotiace preklady	a:ballek AND jd:cze a:ballek AND pomocník AND jd:cze
9.	Slovenská ilustrovaná literatúra pre dospelých	literatúra slovenská, ilustrácie	((mdt:821.162.4 OR mdt:885.4) AND NOT (fd:db OR s:db)) AND a:ill ((mdt:821.162.4 OR mdt:885.4) AND NOT (fd:db OR s:db OR diet* OR detsk* OR deti* OR rozpráv*)) AND a:ill

Na záver mohli účastníci seminára a praktického workshopu vyplniť krátky dotazník, v ktorom hodnotili prednášateľov, seminár i workshop, prípadne mohli nechať odkaz organizátorom. Väčšina účastníkov seminára hodnotila prednášateľov pozitívne, pretože ich prednášky boli pre účastníkov veľkým prínosom. Ďalej sa vyjadrili, že o takýto seminár budú mať záujem aj v budúcnosti.

Mnohí z nich poďakovali za zrozumiteľné a praktické prednášky a najmä za workshop, počas ktorého si mohli vyskúšať stratégiu rešeršovania. Práve praktické precvičovanie rešeršovania bolo najväčším prínosom pre väčšinu účastníkov. Hodnotiace formuláre ukázali, že o takúto akciu je v slovenskom knihovníctve veľký záujem a v budúcnosti sa im bude SNK naďalej venovať.

VŠETKO NAJLEPŠIE! Výstava v Literárnom múzeu SNK

Venovanie s podpisom Ľudovíta Štúra, obraz cisárovnej Alžbety Bavorskej v uhorskom šľachtickom kroji (1866), diela Kolomana Sokola, Martina Benku, Vincenta Hložníka, vzácnu zbierku 937 šľachtických a nešľachtických pečatí rakúskej proveniencie zo 16. – 18. storočia a mnoho ďalších cenných dobových artefaktov sprístupňuje Literárne múzeum Slovenskej národnej knižnice (SNK) na výstave „Všetko najlepšie!“. Výstava trvá od 16. júna do 3. septembra 2016. Literárne múzeum SNK totiž oslavuje 50. výročie svojho vzniku.

Výstava *Všetko najlepšie!* je obrazovou retrospektívou histórie Literárneho múzea SNK. Vyše 120 umelecko-dokumentárnych veľkoformátových fotografií z Literárneho archívu SNK, Literárneho múzea SNK a Archívu Matice slovenskej, ako aj výber jedinečných kníh, malieb, zvukových a vecných pamiatok na spisovateľov približuje návštevníkom inštitúciu, ktorá je jedinečným pracoviskom na Slovensku a pod rôznymi názvami funguje ako ústredné literárne pracovisko.

Expozícia predstavuje našich literátov prostredníctvom prvých knižných vydaní, pričom viaceré dopĺňajú osobné venovania. Príkladom je už spomenuté venovanie knihy s podpisom Ľ. Štúra – v roku 1837 ju od neho dostal usilovný študent prešporského lýcea Mikuláš Petrikovich. Medzi najstaršie maľby, ktoré sa v zbierkach múzea nachádzajú, patrí obraz neznámeho talianskeho maliara *Učenec s knihou* z roku 1751.

Bohatý zbierkový fond Literárneho múzea SNK na výstave *Všetko najlepšie!* prezentujú vecné pamiatky po spisovateľoch, prvé vydania kníh s venovaniami, ako aj výtvarné diela či audio a video nahrávky. Výstava zároveň pripomína bohatú činnosť Literárneho múzea SNK, ktoré za 50 rokov ponúklo verejnosti mnoho krásnych výstav a literárnych podujatí.

Múzeum tvoria ľudia – jeho návštevníci a zaníetení pracovníci, ktorí ponúkajú stále nové podnety širokej verejnosti. Literárne múzeum SNK na otvorení výstavy privítalo aj svojich bývalých pracovníkov, ktorí písali jeho históriu – neodmysliteľne k nim patrí Mišo A. Kováč, tvorca koncepcie Literárneho múzejníctva na Slovensku, a Eva Kalnická, dlhoročná pracovníčka Literárneho múzea SNK, ktorá návštevníkov sprevádzala dejinami našej literatúry.

Upravené podľa tlačovej správy SNK

ŠTANDARDY MEDZINÁRODNÝ ŠTANDARDNÝ IDENTIFIKÁTOR PRE KNIŽNICE A PRÍBUZNÉ ORGANIZÁCIE – ISIL

PhDr. Anna Kucianová, PhD.*

Zdieľanie údajov a zdrojov medzi knižnicami a ďalšími príbuznými organizáciami, medzi ktoré patria archívy, múzeá, galérie, vládne agentúry, vzdelávacie agentúry a inštitúcie, firmy, vydavateľstvá a iné príbuzné inštitúcie, sa z roka na rok zvyšuje. Tento nárast nastolil potrebu vytvoriť štruktúrovaný medzinárodný štandardný identifikátor pre rôzne uvedené i neuvedené organizácie. Nás zaujímajú v prvom rade knižnice a príbuzné organizácie.

Vďaka implementácii medzinárodných štandardov, ktoré špecifikujú a určujú formu pre výmenu informácií medzi knižničnými, archívnymi a múzejnými inštitúciami, sú milióny bibliografických záznamov v súčasnosti dostupné používateľom na celom svete. Sú prístupné prostredníctvom internetu, vo virtuálnych katalógoch, virtuálnych archívoch a virtuálnych múzeách, ale aj cez iné kooperatívne informačné systémy a elektronické informačné zdroje. Môžu byť prepojené vcelku alebo po častiach, predovšetkým prostredníctvom sekundárnych služieb.

Údaje o jednotlivých fondoch sú prepojené s bibliografickými záznamami a poskytujú priamy prístup k záznamom, náhradám dokumentov, archívnym a múzejným záznamom a artefaktom, ako aj k službám poskytovaným knižnicami, archívami, múzeami a ďalšími príbuznými organizáciami a inštitúciami. Medzinárodný štandardný identifikátor pre pôvodný, resp. uchovávaný zdroj umožňuje efektívnejší a ľahší prístup k požadovaným a hľadaným informáciám.

Identifikátory pre organizácie sa využívajú v mnohých krajinách sveta. Medzinárodný štandardný identifikátor sa tvorí podľa medzinárodnej ISO normy ISO 15511: 2011 *International standard identifier for libraries and related organizations* (ISIL). V tomto medzinárodnom štandarde sa používa flexibilná štruktúra, ktorú možno prispôbiť už existujúcim identifikátorom, resp. dá sa použiť na vytvorenie nových identifikátorov alebo sa využíva časť existujúcich identifikátorov, ako to bolo pri tvorbe medzinárodného identifikátora pre slovenské knižnice.

Ako posledná časť identifikátora sa uvádza pôvodný prefix pre knižnice, ktorý sa využíva v katalógoch slovenských knižníc už niekoľko rokov.

Spoločná filozofia tvorby medzinárodného identifikátora umožňuje spoluprácu medzi organizáciami v rovna-

kom alebo príbuznom sektore, ako aj spoluprácu medzi organizáciami a inštitúciami v paralelných sektoroch.

Kód ISIL identifikuje organizáciu alebo inštitúciu, t. j. knižnicu, archív, múzeum alebo inú príbuznú organizáciu, prípadne môže identifikovať aj jednotlivé podriadené zložky, ktoré zodpovedajú za určité výkony a služby v medzinárodnom prostredí (napr. tvorba dát v elektronickej forme a ich šírenie). Používa sa na identifikáciu pôvodcu alebo vlastníka zdroja (napr. knižničný dokument alebo materiál, kolekcia v archíve, artefakt v múzeu atď.).

ISIL používajú všetky typy knižníc, archívov, múzeí, agentúr, firiem a inštitúcií, ktoré spolupracujú či obchodujú s rôznymi ďalšími organizáciami, ako sú dodávatelia, vydavatelia, vládne inštitúcie a iné príbuzné organizácie.

Kód ISIL identifikuje organizáciu, resp. jej podriadené zložky po celý čas trvania organizácie. V niektorých prípadoch – ak organizácia prešla podstatnými administratívnymi zmenami, zlúčila sa s inou organizáciou, podstatne sa zmenil jej názov alebo aj náplň jej činnosti – môže byť pridelený nový štandardný medzinárodný identifikátor ISIL.

Samostatný kód ISIL môže byť pridelený každej jednotlivej knižnici, archívu, múzeu alebo inej príbuznej organizácii, administratívnej zložke alebo podriadenej inštitúcii, ktorá pôsobí autonómne. Kód nie je určený na používanie z hľadiska klasifikácie organizácie alebo jej služieb a majetku.

ISIL je variabilný identifikátor a týka sa to najmä jeho dĺžky. Podľa medzinárodnej normy ISIL kód môže pozostávať zo 16 znakov. Využívajú sa arabské číslice od 0 do 9 alebo písmená, ktoré majú 26 charakterových črt rímskej abecedy vrátane používania diakritických znakov a špeciálnych označení pre lomku, spojovník a dvojbodku.

Každý identifikátor musí byť jedinečný, čo závisí od súboru inštrukcií znakov špecifikovaných v ISO/IEC 10646 bez ohľadu na konkrétny prípad. Ak je ISIL napísaný, vytlačený alebo iným spôsobom vizuálne prezentovaný, má byť uvedený s písmenami ISIL a oddelený od identifikátora medzerou. Medzinárodný štandardný identifikátor ISIL nešpecifikuje nijaké obmedzenia z hľadiska uchovania dát definovaných identifikátorom ISIL v počítačovom systéme.

Systém pre ISIL je spravovaný medzinárodnou registračnou agentúrou pre ISIL v súlade so špecifikáciami,

* Slovenská národná knižnica, odbor Služby, Martin
e-mail: anna.kucianova@snk.sk

ktoré budú uvedené ďalej. Technický výbor vymenoval do tejto funkcie Dánsku agentúru pre knižnice a médiá (*Danish Agency for Libraries and Media*). To znamená, že sa stala medzinárodnou celosvetovou autoritou pre implementáciu medzinárodného kódu ISIL vo všetkých krajinách sveta, ktoré o tento štandard prejavia záujem.

Registratúrna agentúra ISIL má poskytovať tieto služby:

- udržiavať zdroj informácií o národných distribučných agentúrach pre ISIL, ktoré sú zodpovedné za pridelenie kódov s krajiným prefixom,
- registrovať a uchovávať zdroj informácií o agentúrach, ktoré sú zodpovedné za pridelenie nekrajinných kódov prefixov,
- podporovať, propagovať, koordinovať a kontrolovať pridelenie identifikátorov ISIL na národnej úrovni v súlade so špecifikáciami medzinárodného štandardu,
- rozvíjať dokumentovanie národných distribučných agentúr pre ISIL.

Každá krajina je na svojom území zodpovedná za pridelenie identifikátorov ISIL pre svoje knižnice, archívy, múzeá a príbuzné organizácie vrátane krajiných kódov prefixov. Organizácia zodpovedná za pridelenie a udržiavanie kódov je národnou registratúrnou autoritou zaregistrovanou v medzinárodnej centrále v Dánsku. Na národnej úrovni národná agentúra pridelenie, udržiava a vystavuje kódy na webovej stránke, tvorí *Národný zoznam kódov ISIL* (je vystavený na webe národnej centrály) a spolupracuje s medzinárodnou centrárou v Dánsku; na jej webovej stránke je medzinárodne prístupný *Národný zoznam kódov ISIL* každej krajiny sveta, ktorá je členom medzinárodnej centrály ISIL.

Na národnej úrovni môžu funkciu ISIL vykonávať viaceré národné agentúry, a to podľa druhu inštitúcií, ktoré zastupujú. Ich úloha by mala byť široko akceptovaná v knižničnom, múzejnom i archívnom sektore príslušnej krajiny.

Identifikátor príslušnej jednotky pridelený národnou agentúrou ISIL je jedinečný v súbore identifikátorov pridelených národnou agentúrou. ISIL sa skladá z troch komponentov:

- prefix,
- spojovník,
- identifikátor jednotky.

Údaje sú uvedené v stanovenom poradí, spojovník je povinný znak pre reťazec kódu ISIL. Prefix krajiny môže byť kód krajiny alebo iný integrovaný reťazec. Kód krajiny sa skladá z dvoch veľkých písmen v súlade s kódom špecifikovaným v norme ISO 3166-1. Za prefixom krajiny, ktorý sme si stanovili podľa normy ISO 3166, je to SK, nasleduje spojovník a po ňom identifikátor jednotky. Tento abecedno-číselný prvok je navrhnutý tak, aby zahŕňal už existujúce národné systémy pre identifikáciu knižnice alebo príbuzné organizácie.

Pri pridelení nového identifikátora sa odporúča, aby identifikátor zahŕňal prvky identifikujúce ďalšie geografické rozdelenie pre lokáciu danej organizácie. Identifikátor jednotky môže mať až 11 znakových pozícií zarovnaných vľavo.

Kódy ISIL pre Slovenskú republiku tvoria tieto údaje:

1. Prvým údajom je **návestie ISIL**, za ním nasleduje medzera.
2. Za medzerou nasleduje **údaj o prefixe**; v prípade SR je to krajinný kód SK napísaný verzálami a za ním nasleduje natesno pomlčka.
3. Za pomlčkou nasledujú jednotlivé údaje identifikátora jednotky. Prvým údajom je **jednomiestny číselný údaj o kóde regiónu**, ktorým je číselný kód používaný v štatistickom výkaze KULT 4-01. Je to číselné označenie 8 regiónov Slovenska, čísla od 1 do 8.
4. Na druhej pozícii identifikátora jednotky je **jednomiestny abecedný kód typu inštitúcie** napísaný verzálami; knižnice majú kód K.
5. Na tretej až šiestej pozícii je uvedený **štvormiestny abecedný kód typu knižnice** napísaný verzálami, podľa typov, ktoré sú uvedené v štatistike KULT 10-01.
6. Na siedmej až jedenástej pozícii je uvedený **päťmiestny číselný kód knižnice** podľa prefixov, ktoré boli v uplynulých rokoch pridelené Slovenskou národnou knižnicou podľa veľkosti fondu jednotlivých zaradených knižníc (veľké – 1 000 000 knižničných jednotiek, stredné – 100 000 knižničných jednotiek, malé – 10 000 knižničných jednotiek), aby sme využili už existujúcu evidenciu s prefixami knižníc. Knižnice, ktoré majú menší kód, ho majú doplnené úvodnými nulami na 5 pozícií, aby bola štruktúra čísla jednotná (napr. prefix SNK je 17, takže prefix v rámci ISIL bude mať SNK 00017).

Príklady kódov ISIL

SNK	ISIL SK-8KAANA00017
UKBA	ISIL SK-2KABVA00018
ŠVKBB	ISIL SK-1KABVA00270
UK PU	ISIL SK-5KADAA00282
KKKKNR	ISIL SK-4KACKA03701
Knižnica BIBIANA	ISIL SK-2KAFSI03870
TK Slovaft	ISIL SK-2KAFST03901
TKTO	ISIL SK-4KACRA03910
ObKČaňa	ISIL SK-3KACOA47264

Všetky údaje, ktoré sa týkajú tvorby kódov ISIL, sú uvedené na webovej stránke Slovenskej národnej knižnice pod ikonou *Informácie pre knihovníkov/ISIL*. Sú tam uvedené aj všetky kódy a údaje, ktoré sa používajú pri tvorbe kódov jednotlivých knižníc.

Pod ikonou ISIL je zverejnená aj žiadosť na pridelenie kódu ISIL, ktorú treba vyplniť a uložiť. Po pridelení kódu zašle zodpovedný pracovník príslušnej knižnici elektronicky list, v ktorom je uvedený pridelený kód. Údaj o kóde ISIL môže príslušná knižnica zverejniť na svojej

webovej stránke, prípadne aj s linkom na webovú stránku Slovenskej národnej knižnice, kde sú uvedené všetky informácie ISIL; kód môže uvádzať aj na svojom hlavičkovom papieri. Údaj o kóde ISIL vyžadujú knižnice aj pri zasielaní výpožičiek MMVS.

Slovenská národná knižnica ako národná registračná agentúra v SR pridáva kódy ISIL jednotlivým knižniciam, ktoré o kód požiadajú. Zoznam všetkých kódov ISIL pre slovenské knižnice je zverejnený na jej webovej stránke pod ikonou ISIL a zároveň je zverejnený na webovej stránke medzinárodnej agentúry ISIL *Danish Agency*

for Libraries and Media v Kodani v Dánsku. V súčasnosti (marec 2016) je v *Zozname knižníc Slovenska a ich medzinárodných identifikátorov pre knižnice a príbuzné organizácie* zaradených vyše 115 knižníc. Viaceré knižnice túto možnosť ešte nevyužili, no môžu požiadať o pridelenie kódu ISIL a zaradenie do príslušného zoznamu.

Zatiaľ sú súčasťou *Zoznamu kódov ISIL pre SR* len knižnice, ale je možnosť, aby sa do spolupráce zapojili ďalšie spomínané inštitúcie, t. j. archívy, múzeá, galérie, vydavateľstvá, vládne organizácie, firmy a iné príbuzné inštitúcie, a tak prezentovali a propagovali svoju činnosť a zbierky aj na medzinárodnej úrovni.

BIBLIOWEB 2016

17. ročník súťaže o najlepšie internetové stránky českých knihoven

Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) zorganizoval pod záštitou Asociace krajů České republiky již 17. ročník BIBLIOWEBu, soutěže o nejlepší webovou prezentaci knihovny. Letošní vítězství si odnáší tyto knihovny.

- V kategorii knihoven v obcích nad 30 tisíc obyvatel zvítězila Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně se ziskem 148,5 bodů (absolutní vítěz), na druhém místě skončila Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity se 147,5 body (druhá v celkovém pořadí). Třetí příčku obsadil Ústav vědeckých informací 2. LF Univerzity Karlovy v Praze (136,5 bodů).
- V kategorii knihoven v obcích od 15 001 do 30 000 obyvatel byla nejúspěšnější Knihovna Václava Štecha Slaný se 137,5 bodů (3. v celkovém pořadí) před Městskou knihovnou Náchod (126,5 bodů) a Knihovnou Karla Dvořáčka – Vyškov (125,5 bodů).
- V kategorii knihoven v obcích do 15 tisíc obyvatel si vítězství odnesla Městská knihovna Dačice (131 bodů). Druhá v pořadí byla Městská knihovna Antonína Marka v Turnově, která získala pouze o půl bodu méně než vítězná knihovna této kategorie (130,5 bodů). Třetí příčku získala Městská knihovna Frenštát pod Radhoštěm (125,5 bodů).

V letošním ročníku soutěže BIBLIOWEB jedna z knihoven zvítězila téměř ve všech hodnocených kategoriích. **Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně** se stala **absolutním vítězem** v letošním ročníku soutěže BIBLIOWEB se součtem 148,5 bodů. Získala též zvláštní cenu *Blind Friendly* za nejlepší bezbariérový web knihovny. Upoutala porotu i v kategorii *Sympatie porotců*, kde získala 13,5 z celkových 15 bodů.

Je potěšující, že kvalita webových stránek knihoven rok od roku vzrůstá, čímž se naplňuje jeden z hlavních cílů soutěže BIBLIOWEB.

Slavnostní předání cen BIBLIOWEB 2016 se uskutečnilo 5. 4. 2016 na konferenci ISSS 2016 v Hradci Králové. Cenu ve výši 10 000,- Kč pro absolutního vítěze – Krajskou knihovnu F. Bartoše ve Zlíně věnovala Asociace krajů ČR. Ostatní ceny ve výši po 5 000,- Kč věnoval Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR.

Hodnocení proběhlo dvoukolově. Sítím 1. kola, v němž se testovalo splnění základní úrovně přístupnosti a vystavení online katalogu, prošly webové stránky 27 knihoven.

Ve 2. kole bylo hodnoceno osm hlavních kritérií: **kvalita obsahu stránek** (kontrola existence a dostupnosti základních kontaktních informací, nabídky a ceník služeb, provozní doba, aktuální informace z činnosti knihovny, existence on-line katalogu); **aktuálnost stránek** (přítomnost indikátorů stáří, propagace aktuálních akcí, kontrola platnosti odkazů); **design stránek** (grafické zpracování, navigace, dostupnost nabídek, jednodušnost navigačních prvků aj.); **možnosti komunikace stránek s uživatelem** (dostupnost kontaktních údajů, jazykové verze webu, online služby, kontaktní formuláře, informační maily, sociální sítě, podpora RSS apod.); **požitelnost webu** (podpora responzivního designu, srozumitelné a jednoznačné odkazy, přítomnost klíčových informací přímo na webu, jednotný a srozumitelný vzhled hypertextových odkazů a další); **sympatie poroty** (celkový dojem webové prezentace, netradiční nápady webových služeb); **kvalita písemné koncepce webu**; **přístupnost stránek** pro handicapované uživatele.

Tlačovou správu poskytol PhDr. Vít Richter (upravené)
e-mail: vit.richter@nkp.cz

ŠTATISTIKA

ROČNÝ VÝKAZ O NEPERIODICKÝCH PUBLIKÁCIÁCH ZA ROK 2015

Mgr. Mária Červíková*

Ministerstvo kultúry SR v zmysle zákona č. 540/2001 Z. z. o štátnej štatistike v znení neskorších predpisov každoročne vykonáva štatistické zisťovanie za oblasť kultúry. Pritom sa riadi programom štátnych štatistických zisťovaní, ktorý zostavuje Štatistický úrad SR v súčinnosti s Ministerstvom kultúry SR. Cieľom štatistického zisťovania je získať údaje o stave jednotlivých parciálnych oblastí kultúry za kalendárny rok.

Výsledky štatistického zisťovania sa využívajú v rámci štátnej štatistiky za Slovenskú republiku, pri tvorbe satelitného účtu kultúry a kreatívneho priemyslu, v riadiacej praxi a v medzinárodnom meradle na porovnanie, ale aj analýzy stavu a vývoja jednotlivých oblastí kultúry.

V zmysle zákona č. 540/2001 Z. z. je spravodajskou jednotkou štatistického zisťovania za oblasť vydávania neperiodických publikácií osoba, od ktorej sa požaduje poskytnutie údajov pre štátne štatistické zisťovanie. Požadované údaje je spravodajská jednotka povinná poskytnúť bezplatne, úplne, správne, pravdivo a v stanovených termínoch.

Spracovateľom štatistického zisťovania za oblasť vydávania neperiodických publikácií je Slovenská národná knižnica.

Zber údajov o vydaných neperiodických publikáciách sa uskutočnil v čase od 14. marca 2016 do 10. apríla 2016, postupnými urgenciami sa zber údajov skončil 30. júna 2016.

Ročný výkaz o vydaných neperiodických publikáciách – KULT (MK SR) 4 – 01 sa vyplnil v elektronickom systéme

štatistického zisťovania Ministerstva kultúry SR. Spravodajská jednotka vstúpila do elektronického systému kliknutím na link, určený výhradne pre konkrétnu spravodajskú jednotku.

Elektronické linky sa rozposlali **1 733 spravodajským jednotkám** (vydavateľom), oproti roku 2014 je to nárast o 5,99%. Postupnými urgenciami sme získali **95,79%** súčinnosť poskytnutia štatistických údajov, za rok 2014 to bolo 100%.

Vydavateľskú činnosť v roku 2015 vykonávalo 1 393 spravodajských jednotiek, prerušilo 246 spravodajských jednotiek a 21 spravodajských jednotiek vydavateľskú činnosť ukončilo.

Kontaktné údaje na vydavateľov nám poskytla Národná agentúra ISBN, prípadne sme údaje o vydavateľoch vyhľadávali na webových stránkach.

Štatistický formulár obsahuje:

- identifikačné údaje,
- tituly, výtlačky, e-knihy, audioknihy neperiodických publikácií podľa tematických skupín,
- neperiodické publikácie podľa jazyka vydania,
- ekonomické ukazovatele – finančné zabezpečenie vydávania a verejného šírenia neperiodických publikácií (v €),
- osoby zabezpečujúce vydávanie neperiodických publikácií,
- čas potrebný na vyplnenie štatistického výkazu.

Prehľad za jednotlivé roky

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Počet vydavateľov	820	944	1 155	1 233	1 389	1 236	1 520	1 518	1 657	1 646	1 635	1 733

VÝSLEDKY ŠTATISTICKÉHO SPRACOVANIA

Za rok 2015 bolo vydaných celkovo **11 448 titulov neperiodických publikácií**, z toho **9 078 kníh** a **2 370 brožúr**. Z tohto počtu predstavuje prvé vydanie 7 725 titulov. V porovnaní s rokom 2014 je to pokles o 98 titulov.

Podľa **tematických skupín** za rok 2015 majú prevahu tieto skupiny:

- Literárne texty (beletria) – spolu 2 614 titulov,

- Všeobecné – spolu 1 309 titulov,
- Školstvo, pedagogika, voľný čas – spolu 1 064 titulov,
- Priemysel, technológia, stavebníctvo, obchod a remeslá – spolu 727 titulov,
- História, životopisy – spolu 643 titulov,
- Náboženstvo, teológia – spolu 608 titulov,
- Prírodné vedy – spolu 573 titulov,
- Právo, verejná správa, soc. zabezp. a soc. starostlivosť, poisťovníctvo – spolu 455 titulov,
- Filológia, jazyky, jazykoveda – spolu 425 titulov,
- Lekárske vedy, zdravotníctvo – spolu 400 titulov,
- Politika, ekonómia – spolu 377 titulov,
- Manažment, riadenie a organizácia – 286 titulov,

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: maria.cervikova@snk.sk

- Sochárstvo, výtvarné umenie, grafika, fotografia – spolu 246 titulov,
- Filozofia, psychológia – spolu 241 titulov.
- v iných jazykoch
  - anglický – 759 titulov,
  - viacjazyčné – 376 titulov,
  - taliansky – 25 titulov.

Podľa **typológie dokumentov** za rok 2015 najväčší počet titulov majú tieto publikácie:

- vysokoškolské skriptá – 1 764 titulov,
- detské knihy – 794 titulov,
- školské učebnice – 526 titulov,
- oficiálne dokumenty – 451 titulov,
- e-knihy – 1 945 titulov,
- audioknihy – 1 077 titulov.

V roku 2015 boli vydané neperiodické publikácie v týchto **jazykoch**:

- v štátnom jazyku – 7 330 titulov,
- v jazyku národnostných menšín
  - maďarský – 297 titulov,
  - český – 112 titulov,
  - nemecký – 81 titulov,
  - ruský – 30 titulov,
  - poľský – 20 titulov,
  - iný – 19 titulov,
  - rusínsky – 13 titulov,
  - chorvátsky – 10 titulov,
  - ukrajinský – 5 titulov,
  - srbský – 4 tituly,

Z iných jazykov bolo preložených spolu 2 330 neperiodických publikácií, najviac **prekladov** bolo z týchto jazykov:

- anglický – 1 375 titulov,
- český – 252 titulov,
- maďarský – 242 titulov,
- nemecký – 170 titulov,
- francúzsky – 95 titulov,
- taliansky – 85 titulov,
- ruský – 85 titulov,
- švédsky – 63 titulov,
- nórsky – 59 titulov,
- poľský – 52 titulov,
- iný – 37 titulov,
- španielsky – 34 titulov,
- portugalský – 12 titulov.

Podstatným problémom pri zbere údajov bol veľký počet nesprávnych e-mailových adries, neakceptovanie termínu vyplnenia štatistického výkazu a v neposlednom rade kritické poznámky k vyplňovaniu štatistických údajov.

Vydavatelia s najväčším počtom vydaných titulov za rok 2015

P. č.	Počet titulov	Názov vydavateľstva
1.	1 047	Slovenská knižnica pre nevidiacich M. Hrebendu, Levoča
2.	618	IKAR, a. s., Bratislava
3.	465	Technická univerzita, Košice
4.	277	Prešovská univerzita, Prešov
5.	230	Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra
6.	214	Univerzita Komenského – Vydavateľstvo UK, Bratislava
7.	213	Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
8.	209	SLOVART, vydavateľstvo, s. r. o., Bratislava
9.	201	Slovenská technická univerzita, Bratislava
10.	187	Žilinská univerzita, Žilina
11.	183	Univerzitná knižnica UPJŠ, Košice
12.	176	Vydavateľstvo Fragment, s. r. o., Bratislava
13.	159	Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra
14.	146	Štátna ochrana prírody SR, Banská Bystrica
15.	140	Technická univerzita, Zvolen
16.	132	SPN – Mladé letá, s. r. o., Bratislava
17.	130	Verbum - vydavateľstvo KU, Ružomberok
18.	127	Wolters Kluwer, s. r. o., Bratislava
19.	114	Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava
20.	103	Svojtka & Co., s. r. o., Bratislava

HISTORICKÉ KNIŽNICE

ZACHRÁNENÁ HISTORICKÁ FARSKÁ KNIŽNICA V MOJMÍROVCIACH

Mgr. Janka Cabadajová*

Na Oddelení (predtým Odbore) správy HKD a HKF v Slovenskej národnej knižnici sa venujeme pasportizácii farských knižníc už od roku 2000. Za tie roky nám prešlo rukami takmer dvestotisíc vzácných starých tlačí z viac než 600 farských úradov a podarilo sa nám zachrániť desiatky farských knižníc pred ich úplnou likvidáciou.

Jednou zo zachránených knižníc je aj farská knižnica v Mojmirovciach, ktorú bývalý správca farnosti vyhodil ako nepotrebnú. Časť kníh si rozobrali miestni obyvatelia a časť zobral pod svoj patronát riaditeľ kaštieľa v Mojmirovciach PhDr. Štefan Bugár, PhD. Pri spracovaní zachráneného torza knižnice sme zistili, že je potrebné najskôr ju dôkladne očistiť, pretože bola napadnutá plesňou. Po ošetrení a spracovaní sme knižnicu umiestnili do kaštieľa. Na jar 2016 sa obci podarilo úspešne zrekonštruovať starý Aldobrandiniho letohrádok, tzv. Malý kaštieľ z 18. storočia, v ktorom pre historickú farskú knižnicu vyhradili celú jednu miestnosť. Podarilo sa nám pripraviť stálu expozíciu farskej knižnice, ktorá je svedkom starých dobrých čias, keď sa Mojmirovce nazývali ešte Urmín a boli mestečkom.

V minulosti knižnicu spravovali a budovali múdri a osvietení kňazi – Ondrej Ernei, Ján Lukáš Gelért, Ján Krstiteľ Janič a Jozef Alojz Berzáci. Farský fond dopĺňal aj jej dobrodinec a patrón, tajomník Uhorskej dvorskej kancelárie gróf Ladislav Huňady a poznali ju i vzdelaní páni pochádzajúci z Urmína – nitriansky a tekovský župan Jozef Urmínsky (Űrmény), biskup a znalec cirkevného práva Jozef Alojz Durgut, maďarský historik Vilmos Fraknói, profesor a prvý dekan Teologickej fakulty UK Emil Funczík, ako aj gróf Anton Grasalkovič, vysoký uhorský hodnostár, kráľovsky *personalis*, strážca uhorskej kráľovskej koruny, predseda uhorskej kráľovskej komory a župan Novohradskej a Aradskej stolice, tiež rodák z Urmína. Keďže vzdelanie na dedinách a v mestečkách šírili zvyčajne kňazi, spomínaní páni sa pravdepodobne učili z týchto farských kníh.

Základy urmínskej farskej knižnice boli položené v 16. storočí, v 17. storočí faru obsadili kalvíni a v 18. storočí už patrila medzi vzácne a bohaté farské knižnice. Podľa Petra Keresteša, nitrianskeho archivára, ktorý preštudoval a spracoval celý farský archív z Mojmiroviec, bola na farskom úrade ešte v roku 2006 rozsiahla farská knižnica – obsahovala až osem tlačí 16. storočia, mnoho iných

vzácných tlačí a bohatý farský archív. Dnes z nej zostalo iba torzo – spolu 305 tlačí do roku 1918 a len tri tlače zo 16. storočia. Napriek tomu, že je to len malá časť kedysi vzácnnej knižnice, práve táto knižnica sa stala vzorovým príkladom toho, ako možno staré farské knižnice využiť aj v dnešnej dobe, aby neupadli do úplného zabudnutia. Priblížiť ich verejnosti a poukázať na ich osudy. Tak ako to povedal Mgr. Drahomír Velička, PhD., na vernisáži výstavy *Knihy, ľudia, osudy...* v Dubnici nad Váhom: „*Aj knihy a knižnice majú svoje osudy a dôkazom vyspelosti a kultúrnosti národa i jednotlivcov je zmysel pre uchovávanie, ochranu a zveľádovanie hmotného i nehmotného dedičstva vlastných predkov.*“

Farská knižnica z Mojmiroviec je ukážkovou farskou knižnicou, na ktorej si môžeme ilustrovať nielen osudy, ale aj zloženie ďalších farských knižníc na Slovensku.

Od stredoveku boli kňazi nositeľmi vzdelanosti, kultúry a osvety. Veľkým pomocníkom im pri tom boli ich osobné a farské knižnice. Budovanie farských knižníc sa datuje do konca 16. storočia, no od roku 1611 sa už zakladali organizovane, a to v súlade s nariadením, podľa ktorého sa z knižníc zosnulých kňazov mali vytvárať farské knižnice a povinnosťou cirkvi bolo starať sa, aby príbuzní kňaza neodniesli knihy ani vtedy, keď sa dokázalo, že si ich kúpil za vlastné prostriedky. Farské knižnice sa teda začínajú systematickejšie budovať od 17. storočia, na vidieku to bolo trochu neskôr, až od 18. storočia.

Farská knižnica v Mojmirovciach sa tiež budovala a najaktívnejšie dopĺňala práve v tom čase. Viac ako 50% zachovaného fondu (154 tlačí) pochádza z 18. storočia. Je to obdobie, keď urmínsku farskú knižnicu aktívne a cielene budovali viacerí významní kňazi. Od roku 1711 do roku 1734 pôsobil na urmínskej fare Ondrej Ernei, ktorý dal postaviť kostol a knižnicu doplnil o viaceré vzácne diela. Svedčia o tom rukopisné poznámky a dedikácie v knihách. Za jeho pôsobenia bola knižnica doplnená aj o 15 zväzkov nových kníh, ktoré pre faru zakúpil gróf Ladislav Huňady. Všetky majú rovnakú väzbu s vročením 1722 a dedikáciou na väzbe. Tento údaj sa spomína aj vo farskej matrike a sú tam vymenované konkrétne tituly. Od roku 1734 do roku 1749 viedol faru Ján Lukáš Gelért, veľmi vzdelaný pán, ktorý sa stal neskôr spišským a potom ostríhomským kanonikom. Po ňom prišiel na faru Mikuláš Nozdrovický, ktorý dal opraviť kostol a postaviť novú farskú budovu. V rokoch 1776 – 1780 pôsobil v Urmíne jezuita Ján Krstiteľ Janič, profesor filozofie a kanonického práva, po ktorom zostalo v knižnici množstvo diel právnickej literatúry, zachovaných dodnes. Po jeho

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: janka.cabadajova@snk.sk

smrti nastúpil na faru vzdelaný Jozef Alojz Berzáci, jeden z najvýznamnejších urmínskych farárov, magister filozofie a bakalár teológie a apoštolský protonotár. Aj po ňom sa nám dodnes zachovalo viacero kníh z oblasti filozofie, teológie a práva. Dokonca môžeme konštatovať, že v tejto farskej knižnici je v porovnaní s inými farskými knižnicami na Slovensku dvadsaťnásobne viac právnickej, filozofickej a historickej literatúry ako na iných farách. Podľa kanonických vizitácií z 18. storočia knižnica v tom čase obsahovala okrem mnohých tlačí 16. storočia a iných vzácných diel aj dielo polyhistora Martina Szentivániho, ktoré sa nám zachovalo dodnes, a tiež päťzväzkový Bernolákov *Slowár Slowenský Česko-Latinsko-Nemecko-Uherský*, ktorý však dnes už v knižnici nenájdeme.

Vo farskej knižnici je pomerne bohato zastúpené aj 17. storočie, napriek tomu, že išlo o mimoriadne pohnuté obdobie, keď prevahu v obci získali kalvíni. Reformácia, najmä kalvinizmus sa šíril v Urmíne od polovice 16. storočia vďaka jej horlivému kazateľovi Michalovi Verešmartymu, ktorý pôsobil v Urmíne a bol hlavným šíriteľom kalvinizmu v celej oblasti Dolnej Nitry. V knižnici sa dodnes zachovalo dielo *Vörösmarty-Minden Munkái*. Koncom 17. storočia sa však pomery zmenili v prospech

katolíkov a farár Štefan Jókai dal do poriadku farnosť i farskú budovu.

Ako sme už spomenuli, podľa farskej matriky, ktorú našiel a preskúmal Peter Keresteš, základy urmínskej farskej knižnice boli položené v 16. storočí, keď druhý známy urmínsky farár Ján v roku 1555 získal podľa testamentu od svojho priateľa nitrianskeho kanonika Juraja z Lindavy tri knihy Ciceróna *Rhetorica Ciceronis ad Herennium* a knihu *Postilla Corvini Haeretici*. Ani jedno z týchto diel sa už v knižnici nenachádza. Zo 16. storočia sa nám dodnes zachovali len tri tlače – dielo *Reductorii Moralís Petri Berchorii Pictaviensis...*, ktoré vyšlo v Benátkach v roku 1583, a dvojzväzkové dielo toho istého autora, teda Petra Berchoria Pictaviensis *Dictionarii Seu Repertorii Moralís... Pars I a Pars II.*, vydané tiež v Benátkach (Venetiis) v roku 1583. Zaujímavosťou je, že všetky tri zachované knihy zo 16. storočia boli v 17. storočí previazané do pergamenovej väzby a na každej je vytlačený rok 1631. Pravdepodobne práve tento zavádzajúci údaj na väzbe zachránil posledné tri tlače 16. storočia pred ich odcudzením, pretože ďalších päť tlačí 16. storočia, ktoré boli podľa Keresteša ešte pred desiatimi rokmi na fare v Mojmírovciach, dnes už vo fonde nie sú.

Reductorii Moralís Petri Berchorii Pictaviensis...
Venetiis 1583

Petro Berchorio Pictaviensis Dictionarii Seu Repertorii Moralís... Pars I a Pars II. Venetiis 1583. Vázba s vročením 1631

Staré tlače sú cenné nielen svojím vyhotovením či obsahom, ale aj rukopisnými poznámkami rôzneho charakteru, exlibrismi, supralibrosmi, posesorskými záznamami, celostránkovými rytinami, väzbami a pod.

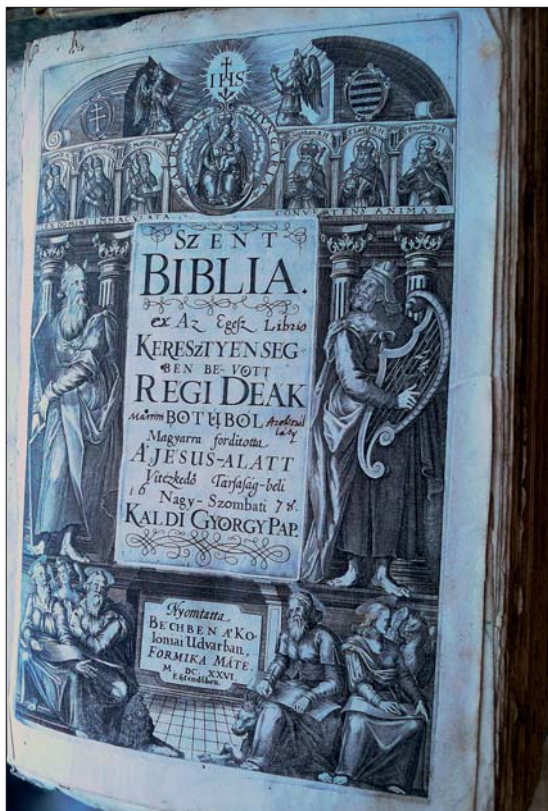
Vo farskej knižnici v Mojmírovciach nájdeme pergamenové aj atraktívne celokožené zdobené väzby, ktorých úlohou bolo knihu chrániť pred rozpadnutím aj

pred ohňom. Podľa posesorských záznamov najviac kníh patrilo farárovi Ondrejovi Erneiovi, kaplánovi Tobiasovi Pulmannovi a Joannesovi Dónayovi. Keďže Dónay sa nenachádza v žiadnych záznamoch z farských matrik a archívnych materiálov a ani v Némethyho zozname farárov ako farár v Mojmírovciach (Urmín, Ürmény), ale v Kópösde (Hájské), môžeme len dedukovať, že knihy

pravdepodobne daroval niektorému mojmirovskému kňazovi.

Obsah knižnice je rôznorodý, objavujú sa v nej najmä teologické, liturgické a homiletické diela, katechismy, aktá pápežov, ale takisto aj tlače z oblasti filozofie, cirkevneho práva, histórie, geografie, jazykovedy, príležitostne tlače (napr. kalendáre) či iná literatúra (učebnice, beletria, poézia, náboženské časopisy, napr. *Kazateľňa* a pod.). Vždy záležalo na konkrétnom kňazovi, akú literatúru uprednostňoval. Každá farská knižnica je zrkadlom budovateľa a majiteľa knižnice a neskorších správcov knižnice, ktorí ju postupne dopĺňali a starali sa o jej zveladenie, alebo naopak, správali sa k nej macošsky.

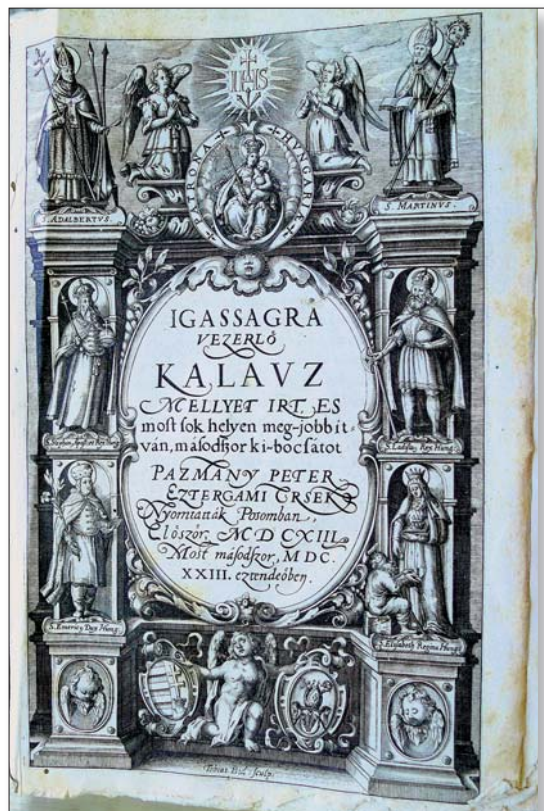
V každej farskej knižnici nájdeme niekoľko vydaní *Bible*. *Biblia* patrila nielen medzi najčítanejšie knihy všetkých čias, ale bola aj žiadaným artiklom zberateľov a tvorila neoddeliteľnú súčasť knižných zbierok cirkvi, škôl i súkromných knižníc vzdelancov. V knižnici v Mojmirovciach sa nachádza šesť vzácných biblií v maďarskom aj latinskom jazyku, medzi nimi aj maďarskú *Káldyho Bibliu*, ktorá je prvým prekladom *Bible* do maďarského jazyka.

Maďarská Káldyho Biblia, 1627

Tlače s teologickým obsahom tvoria najrozšírenejšiu a najpočetnejšiu skupinu vo fondoch farských knižníc. V urmínskej knižnici nájdeme mnoho teologických diel, ale pozoruhodné je dielo uhorského jezuita, ostrihomského arcibiskupa a kardinála, jednej z najvýraznejších postáv rekatolizačného hnutia v Uhorskom kráľovstve a zakladateľa Trnavskej univerzity v Trnave Petra Pázma-

ňa *Hodoegus* (*Sprievodca k pravde vedúci, Kalauz*). Ide o najznámejšie Pázmaňovo apogeticko-polemické dielo, ktoré vyšlo v priebehu štvrtstoročia trikrát – v rokoch 1613, 1623 a 1637. Autor týmto dielom nielen kriticky zhodnotil protestantskú teológiu, ale aj zosumarioval podstatu katolíckeho učenia. V urmínskej farskej knižnici je prvé vydanie Pázmaňovho diela z roku 1613 a druhé vydanie z roku 1623.

Pázmany Peter: *Hodoegus. Igassagra vezerlő. Kalauz...*, Esztergom 1613

Liturgické a homiletické tlače tvorili v minulosti, rovnako ako dnes, základ každej farskej knižnice. Bez základných liturgických kníh ako rímsky misál, evanjeliár, rituál či kancionál by farnosť ani nemohla fungovať. V kanonických vizitáciách sú tieto knihy zaznamenané, čo svedčí o tom, že boli od počiatku súčasťou farských knižníc. Pri biskupských vizitáciách sa vždy kontrolovalo, či farnosť nimi disponuje, resp. v akom sú stave. Urmínska farská knižnica má zachované štyri misály a viacero zväzkov inej liturgickej literatúry. Vzhľadom na to, že knihy sa často používali, sú značne poškodené.

K veľmi rozšíreným historickým tlačiam zachovaným vo farských knižniciach patria aj homiletické príručky, t. j. praktické príručky pre kňazov, ktorí ich používali pri príprave vlastných kázni. V minulosti vychádzali príležitostne homílie aj kázne na celý cirkevny rok. Okrem tlačených homiletických príručiek sa v urmínskej knižnici zachovala rukopisná kniha kázni na celý rok od neznámeho autora, pravdepodobne od niektorého z urmínskych kňazov.

Vo fonde farskej knižnice v Mojmírovciach je bohato zastúpená aj právnická a historická literatúra. Nachádzajú sa tu vzácné historické diela ako *Regnum Bohemiae... Hungarorum Magna...* Budae 1744, *Acta concilii Niceani ex conciliorum...* Tyrnavia 1750, aktá pápežov Benedika XIV., pápeža Leva I., Gregora IX., *Magyar ország históriája* či *Acta Litteraria Musei Nationalis...* Nájde sa tu tiež oslavné básne na najvýznamnejších mužov svojej doby, ako aj dokumenty cisára Leopolda s alegorickou rytinou a s vlastnoručným podpisom a pečaťou cisára Leopolda.

Niektoré knihy sú krásne zdobené celostránkovými rytinami a alegorickými titulnými listami. Z analýzy knižného fondu je evidentné, že farári z Urmína (Ján Krstiteľ Janič, Jozef Alojz Berzáci) sa hlbšie zaoberali cirkevným kanonickým právom a filozofiou, pretože v knižnici na-

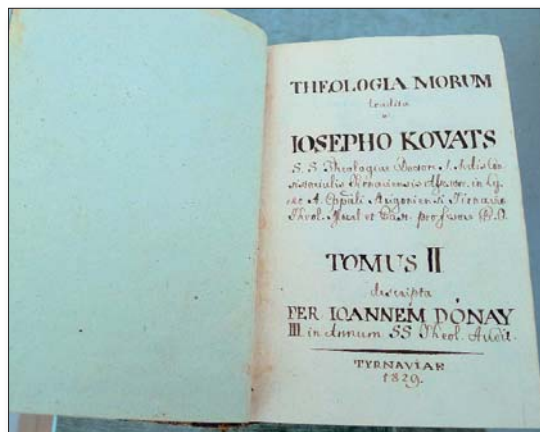
chádza sa množstvo kníh oblasti cirkevného práva, viacero iných cirkevno-právnych dokumentov, ale aj mnoho filozofických diel.

Keďže od stredoveku bolo jednou z hlavných úloh kňazov vzdelávanie a výchova svojich farníkov, kňazi na vidieku vyučovali najmä náboženstvo, ale často suplovali aj obecného učiteľa. Takisto pôsobili ako vyučujúci a profesori na gymnáziách alebo univerzitách. Preto sa aj vo fonde urmínskej knižnice nachádzajú rôzne učebnice a edukatívne knihy. Okrem toho tu nájdeme viaceré jazykovedné diela, slovníky a lexikóny.

Zaujímavosťou sú rukopisné knihy. Často ide o kompletne odpisy tlačenej literatúry. Jednu z kníh prepísal už spomínaný Joannes Dónay, farár z Köpösdu (Hájského), ktorého knihy sa v mojmírovej knižnici nachádzajú.

Dokument cisára Leopolda s alegorickou rytinou a s jeho vlastnoručným podpisom a pečaťou

Kovats, Iosepho: *Theologia Morum Tomus II.* Tyrnavia 1829 (Per Ioannem Dónay)

Z archívnych materiálov a analýzy zachovaného torza knižnice je zrejmé, že išlo o vzácnu a bohatú farskú knižnicu, ktorá mohla byť definitívne zlikvidovaná, takže by dnes už o nej nemusel nikto vedieť. Navždy by upadla do zabudnutia. Našťastie, aspoň jej torzo sa podarilo zachrániť, očistiť, spracovať a predovšetkým uložiť do dôstojných, ba priam reprezentatívnych priestorov zrekonštruovaného Aldobrandiniho letohrádku.

Tu je sprístupnená ako stála expozícia kaštiela v zreštaurovaných pôvodných skriniach, s vitrínami s najväčšími tlačami, ktoré sú dôsledne chránené.

Pri slávnostnom otvorení kaštiela, ktoré sa konalo 29. apríla 2016, niektorí obyvatelia Mojmíroviec prisľúbili, že teraz, keď sú knihy súčasťou múzea, uložené na dôstojnom mieste, sú ochotní priniesť aj tie knihy, ktoré majú z farskej knižnice doma.

Veríme, že svoje sľuby splnia, jednotlivé knihy budú do múzea postupne prinášať a že za nejaký čas sa fond rozrastie o ďalšie knihy z pôvodnej urmínskej farskej knižnice.

Stála expozícia historickej knižnice Mojmírovciach (súkromný archív autorky)

POUŽITÉ PRAMENE

Knižničný fond farskej knižnice v Mojmírovciach. (Spracovanie a analýza – Cabadajová Jana)

POUŽITÁ LITERATÚRA

- DUBČEK, Š., HARŠANIOVÁ, V., KOVÁČ, I. *Mojmírovce*. Obecný úrad Mojmírovce 1994, 36 s.
- KERESTEŠ, Peter. *Najstaršie dejiny Mojmíroviec*. Nitra 2008, 150 s.
- KERESTEŠ, Peter. *Medzi starým a novým*. Nitra 2006, 271 s.

AKADEMICKÉ KNIŽNICE

AKADEMICKÁ KNIŽNICA A AUDIOVIZUÁLNE STREDISKO JESSENIOVEJ LEKÁRSKEJ FAKULTY V MARTINE

Mgr. Ivana Švrková*

Akademická knižnica a audiovizuálne stredisko Jesseniovej lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Martine (ďalej len AKAS JLF UK) je moderným knižnično-informačným a multimediálnym centrom, ktoré poskytuje knižnično-informačné a audiovizuálne služby a pomáha realizovať študijný program na fakulte svojimi odbornými a profesionálnymi činnosťami.

Akademické informačné centrum
(foto Milan Šulov)

Pracovisko vzniklo zlúčením Knižnice a študijno-informačného strediska s Fotolaboratóriom a audiovizuálnym strediskom JLF UK 7. decembra 2010.

Knižnica sa zúčastňuje na tvorbe a sprístupňovaní súborného online katalógu akademických knižníc UK, ktorý obsahuje informácie o knižničných jednotkách nachádzajúcich sa v knižničnom fonde jednotlivých akademických knižníc UK. V rámci budovania knižnično-informačného systému spolupracuje na tvorbe databázy evidencie publikačnej činnosti svojich zamestnancov a študentov študijných programov tretieho stupňa v dennej forme štúdiá. Táto databáza je prezentovaná formou vedeckých, odborných prác publikovaných v renomovaných domácich i zahraničných vydavateľstvách a ich ohlasov, resp. citácií. Databáza je budovaná retrospektívne, najstaršie záznamy sú evidované z roku

1954. Od roku 1990 je spracovávaná elektronicky, od roku 2000 v profesionálnom knižnično-informačnom systéme VTLS/VIRTUA. Výsledkom tejto evidencie je prezentovanie vedeckej činnosti pracovníkov fakulty. Do obidvoch databáz je možný prístup pre každého používateľa online prostredníctvom webového sídla UK alebo webovej stránky JLF UK.

V rámci projektu *Vybudovanie knižnično-informačného, výpočtového a simulačného výučbového centra a modernizácie informačno-komunikačných technológií* na JLF UK v Martine ponúka knižnica v novovybudovaných priestoroch na ul. Novomeského 7A v Martine základné výpožičné služby – prezenčné, absenčné a medziknižničnú výpožičnú službu.

Výpožičné oddelenie
(foto Milan Šulov)

Študentom, ako aj zamestnancom fakulty poskytuje bibliograficko-informačné služby, ktoré zabezpečujú prístup k informáciám o dokumentoch, a bibliografické, rešeršné a konzultačné služby. Ďalej zabezpečuje informačnú výchovu a vzdelávanie používateľov a propagáciu odborných publikácií svojich zamestnancov. Knižnica poskytuje aj doplnkové služby – propagačné, publikačné a multimediálne.

Profilácii knižničného fondu a následnej akvizícii venuje knižnica osobitnú pozornosť. Dopĺňovanie knižničného fondu každoročne realizuje v spolupráci s peda-

* Akademická knižnica a audiovizuálne stredisko JLF UK, Martin
e-mail: svrkova@jfmmed.uniba.sk

gógmi, a to prieskumom potrebnej študijnej literatúry. Dôraz kladie na tematický, typologický a jazykový profil. Akvizícia sa následne riadi vymedzeným profilom fakulty, ktorým je literatúra z odboru všeobecné lekárstvo, zubné lekárstvo, ošetrovateľstvo a literatúra z nelekárskych študijných odborov. Z vlastných zdrojov, ale aj vďaka finančnej podpore fondov Európskej únie knižnica realizuje okrem študijnej literatúry aj nákup odbornej a vedeckej literatúry a nákup odborných periodík.

Produkcia kníh a periodík je následne spracovaná v knižnično-informačnom systéme VIRTUA do databázy online súborný katalóg. Na webovej stránke AKAS sú dostupné aktuálne informácie a oznamy týkajúce sa online katalógu UK, informácie o dostupných internetových zdrojoch, novinkách v rámci sprístupnenia do rôznych skúšobných kolekcii aj informácie o nových knižných tituloch a poskytovaných službách. V súčasnosti má knižnica spolu 69 447 knižničných jednotiek. Počet titulov dochádzajúcich periodík je 71, z toho 41 zahraničných. Počet používateľov spolu je 3 618, od septembra 2015 sa zaregistrovalo 415 čitateľov.

Používatelia a návštevníci knižnice majú k dispozícii priestory s rozlohou 861 m² z celkovej plochy knižnice v rozlohe 1 244 m². Na prvom nadzemnom podlaží (prízemie) je situovaná knižnica spolu s audiovizuálnym strediskom.

Vstup do budovy je na identifikačné karty zamestnancov a študentov, vstup je bezbariérový. V prípade, že chce študent alebo používateľ navštíviť študovne, má možnosť odložiť si odev v šatňových priestoroch, ktoré sa nachádzajú vo vstupných priestoroch budovy.

Vstup do študovne cez bezpečnostnú bránu
(foto Milan Šulov)

Na prízemí sú umiestnené:

- časopisecká študovňa s kapacitou 28 miest,
- výpožičné oddelenie,
- predajňa skrípt,
- príručné sklady kníh.

V druhom polroku 2015 bola v priebehu mesiacov jún až september z dotácie Ministerstva kultúry SR a za spoluúčasti finančných zdrojov fakulty zakúpená a následne v knižnici nainštalovaná bezpečnostná brána s technológiou na ochranu knižničných dokumentov.

Na druhom nadzemnom podlaží sa nachádzajú priestory voľne prístupné pre študentov a používateľov knižnice:

- všeobecná študovňa pre 80 návštevníkov,
- digitálna študovňa pre 26 návštevníkov.

Všeobecná študovňa – oddychová zóna
(foto Milan Šulov)

Digitálna študovňa
(foto Milan Šulov)

Koncom roka 2015 z účelovo pridelenej dotácie zo štátneho rozpočtu bola v študovni knižnice zriadená pracovná stanica pre hendikepovaných študentov, ktorej cieľom je pomôcť študentom získať a mať dostupné informácie priamo z knižnice a v študovni.

Pracovná stanica obsahuje zariadenie ScanSnap SV600 na skenovanie strán kníh, skrípt, učebníc a následne poskytuje možnosť úpravy týchto textov, ako aj možnosť vytvorenia dokumentov v elektronickej podobe (.pdf., .txt., .doc., .exel., .docx., .epub.) s možnosťou optického rozpoznávania znakov (OCR). Možnosť úpravy textov do elektronickej podoby je dostupná aj na ďalších štyroch počítačoch v študovni, čo zabezpečuje nainštalovaný softvér ABBYY Fine Reader 12 Professional Edition I.

Digitálna študovňa
(foto Milan Šulov)Študovne AKAS JLF UK
(foto Milan Šulov)Skenovacia stanica
(foto Milan Šulov)

Na treťom nadzemnom podlaží sa nachádzajú:

- verejné priestory digitálnej študovne s kapacitou 28 miest,
- multimediálna učebňa pre 24 žiakov,
- seminárna/rokovacia miestnosť pre 16 ľudí.

Priestory na treťom podlaží slúžia aj pre potreby Ústavu informačných technológií (UIT) a Simulačného výučbového centra, kde sa nachádza šesť kancelárií, serverovňa, miestnosť pre kopírovanie a skenovanie kníh, tzv. Dokumentové pracovisko.

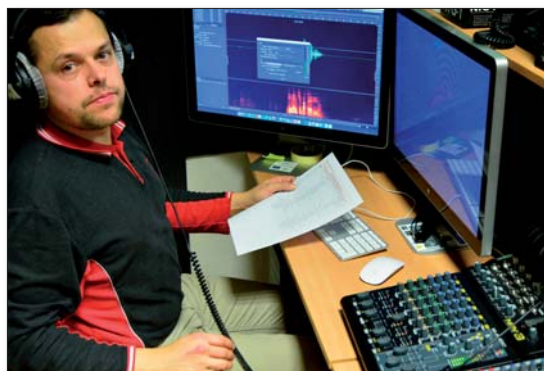
Digitálne študovne sú vybavené počítačmi s prístupom na internet, s prístupom do katalógov UK i do elektronických informačných zdrojov, ktoré sú dostupné používateľom na Slovensku v rámci projektu NISPEZ. Časť priestorov všeobecnej študovne sa využíva ako seminárna miestnosť pre simulačnú výučbu na fakulte. Výpožičné hodiny knižnice sú prispôbené požiadavkám používateľov. Celkový počet prevádzkových hodín pre používateľov, ktoré knižnica poskytuje v rámci výpožičných služieb a služieb s možnosťou využívania študovní, je 55 hodín týždenne. Prístup do študovní majú študenti denne počas pracovných dní od 8. do 19. hodiny. Počas skúškového obdobia sú študovne otvorené aj počas víkendov, a to v čase od 10. do 22. hodiny. Študovne knižnice sú maximálne využívané. Študenti ich využívajú na štúdium vlastnej literatúry, literatúry z otvoreného fondu a aj literatúry zapožičanej z fondu knižnice.

Akademická knižnica ponúka študentom a zamestnancom JLF UK množstvo odborných časopisov z medicíny a ošetrovateľstva. Knižnica každoročne realizuje aj v priestoroch knižnice a študovní vzdelávacie aktivity, ktorých obsahom je informačné vzdelávanie študentov dennej formy aj univerzity tretieho veku na JLF UK.

Súčasťou Akademickej knižnice je audiovizuálne pracovisko, ktoré zabezpečuje v súčasnosti v rámci spomínaného projektu *Vybudovanie knižnično-informačného, výpočtového a simulačného výučbového centra a modernizácie IKT* na JLF UK v Martine služby týkajúce sa výučbového procesu a vzdelávania.

Zo štrukturálnych fondov Európskej únie a v rámci ponuky atraktívneho vzdelávania s využitím najmodernejších informačno-komunikačných technológií oddelenie audiovizuálneho strediska disponuje počítačovými modelmi ľudského tela. Zamestnanci strediska spolupracujú s vedecko-pedagogickými pracovníkmi JLF UK na tvorbe 3D skenovaných objektov, ktoré slúžia ako rotačná digitálna animácia a sú k dispozícii pri pedagogickej činnosti a výučbe.

Stredisko vybudovalo v rámci štrukturálnych fondov Európskej únie vlastné televízne štúdio, ktoré slúži na reprezentatívne účely fakulty, nahrávanie komentárov pre televízie a médiá a nahrávanie dabingu pre dokumentárne a výučbové filmy fakulty. Začiatkom roka 2015 bolo zriadené vlastné nekomerčné televízne vysielanie pre študentov a priateľov JLF UK na stránkach YouTube.

Vysielanie z televízneho štúdia
(foto Milan Šulov)

Zábery z televízneho štúdia
(foto Milan Šulov)

Pracovisko disponuje 3D stereoskopickou projekciou, kamerovým 3D systémom aj s mobilnou jednotkou a ponúka technickú podporu pri prezentovaní 3D dokumentov počas vyučovacieho procesu na JLF UK. Ponúka službu digitalizovania VHS, fotografií, rtg snímok, diapozitívov s následnou archiváciou a kopírovacie služby.

Pracovníci strediska spolupracujú s pracoviskom UIT, realizujú multimediálnu a zároveň interaktívnu výučbu formou videokonferencií. Ide o interaktívny prenos ope-

rácií v reálnom čase, kde stredisko zabezpečuje obraz a zvuk z daného prenosu, úpravu a tvorbu výučbového DVD. Cieľom je zabezpečiť prenos operácií a iných vyšetrovacích a liečebných metód v reálnom čase priamo pre študentov v rámci vzdelávacieho procesu na JLF UK. Každé spracované dielo sa archivuje a sprístupňuje vo fotografickom a v audiovizuálnom fonde. Zhotovené záznamy sa používajú na prednáškach v rámci vzdelávacieho procesu na fakulte.

Videokonferenčný prenos
(foto Milan Šulov)

3D technika
(foto Milan Šulov)

Tvorba videozáznamov v spolupráci s UNM pre potreby vzdelávacieho procesu (foto Milan Šulov)

Spolupráca audiovizuálneho strediska so študentmi JLF UK (foto Milan Šulov)

Etický kódex nepripúšťa záznamy verejne sprístupňovať, preto sa dôkladne sledujú a posudzujú, či sú svojím obsahom vhodné na voľný prístup. Záznamy, ktoré nie sú

prístupné pre verejnosť, sú chránené, umiestnené na internetovom portáli Mefanet výhradne na výučbové účely a sú prístupné len študentom a pedagógom JLF UK.

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE PRÍLEŽITOSŤ PRE ŠKOLSKÝCH KNIHOVNÍKOV NA SKVALITNENIE KNIŽNIČNEJ PRÁCE

Mgr. Rozália Cenigová*

Slovenská pedagogická knižnica v spolupráci so Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici zorganizovala 7. apríla 2016 celoslovenský seminár pre sieť školských knižníc. Cieľom odborného podujatia bolo oboznámiť najmä školských knihovníkov s vedením odborných evidencií v školskej knižnici a s možnosťami elektronizácie školských knižníc. Na podujatí sa zúčastnilo viac ako sto školských knihovníkov a riaditeľov základných a stredných škôl zo všetkých regiónov Slovenska.

Úvodné slovo patrilo ústrednej metodičke pre školské knižnice **Mgr. Rozálii Cenigovej** zo Slovenskej pedagogickej knižnice, ktorá najskôr poďakovala všetkým prítomným za to, že prijali pozvanie organizátorov, a zároveň vyjadrila nádej, že stretnutie bude prínosom pre prácu každého účastníka, či už v pozícii školského knihovníka alebo riaditeľa školy. Ďalej poďakovala zástupcom hostujúcej knižnice, riaditeľke Štátnej vedeckej knižnice **PhDr. Olge Laukovej, PhD.**, a vedúcej odboru **PhDr. Olge Doktorovej** za možnosť realizovať podujatie v priestoroch ich knižnice a za spoluprácu pri jeho zorganizovaní.

Vo svojej obsiahlej prednáške *Odborná evidencia knižničného fondu a povinné evidencie školskej knižnice* sa venovala niekoľkým dôležitým oblastiam v rámci knižničnej práce. Napríklad v oblasti právnych predpisov oboznámila účastníkov s legislatívnymi normami platnými pre sieť školských knižníc, ako aj s vnútornými právnymi dokumentmi (štatút školskej knižnice, knižničný a výpožičný poriadok), ktoré stanovujú povinnosti a úlohy školskej knižnice a takisto základné pravidlá využívania knižničného fondu a poskytovania knižnično-informačných služieb všetkým členom školskej komunity. V oblasti odbornej evidencie knižničného fondu podrobne vysvetlila vedenie základnej odbornej evidencie (vedenie prírastkového zoznamu a zoznamu úbytkov) a vedenie pomocnej odbornej evidencie (evidencia dochádzajúcich periodík). V tejto časti prednášky sa venovala aj podrobnostiam, ktoré sa týkajú vykonania revízie knižničného fondu a vyradovania knižničných dokumentov. Detailne hovorila tiež o vedení ďalších povinných evidencií (evidencia používateľov, evidencia absenčných výpožičiek, evidencia prezenčných výpožičiek, evidencia vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí, denný zápis o činnosti školskej knižnice), pričom každú evidenciu prezentovala na konkrétnom príklade. Svoju prednášku uzatvorila poďakovaním za venovanú pozornosť a pozvala účastníkov na 10. medzinárodnú konferenciu *Školské knižnice ako informačné a kultúrne*

centrá škôl a do troch októbrových projektov zameraných na podporu čítania žiakov základných a stredných škôl.

V ďalšej časti seminára dostali možnosť prezentovať svoje produkty distribútori troch automatizovaných knižnično-informačných systémov vhodných pre prácu v školskej knižnici. Automatizovaný knižnično-informačný systém Clavius prezentovali **Ondřej Široký** ako zástupca firmy LANius, s. r. o., Tábor a **RNDr. Marian Sabo** ako zástupca technickej podpory uvedeného systému na Slovensku MS-SOFT, s. r. o., Žilina. O automatizovanom knižnično-informačnom systéme pre malé a stredné knižnice hovoril **Ing. Emil Rišian** zo Slovenskej národnej knižnice. Predstaveniu automatizovaného knižnično-informačného systému Profilib sa venovala **Ing. Jana Šmihlová** ako zástupkyňa firmy CEIT, s. r. o., Bratislava. Uvedení prednášajúci v rámci svojej prezentácie najskôr oboznámili účastníkov s krátkou históriou svojich automatizovaných knižnično-informačných systémov. Potom im v stručnosti porozprávali o jednotlivých pracovných moduloch a opísali im elektronické spracovanie knižničného dokumentu. Na záver prezentácie poskytli účastníkom informácie o základných technických a komunikačných prostriedkoch potrebných na prevádzku automatizovaného knižnično-informačného systému.

Odborné podujatie uzatvorila vydavateľka **Magdaléna Fazekašová** predstavením projektu vydavateľstva TRIO Publishing, ktorý sa od roku 2011 systematicky zameriava nielen na sprostredkovanie čítania ako zábavy, ale napomáha aj učiteľom postupne budovať schopnosť detí a mládeže čítať na základe postupného rozvíjania čitateľskej vnímavosti a skúsenosti. Hovorila, že edícia *Anal-fabeta Negramotná* obsahuje výber titulov od významných slovenských spisovateľov. Pritom jednotlivé tituly sú ilustrované známymi domácimi ilustrátormi a doplnené čitateľskými príručkami od Timotey Vráblovej.

* Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava
e-mail: rozalia.cenigova@spgk.sk

ZO ZAHRANIČIA PPREHĽAD ZAHRANIČNEJ ODBORNEJ LITERATÚRY

Prof. Jacek Wojciechowski*

V nasledujúcom príspevku uvádzame ďalší z prehľadov zahraničnej odbornej literatúry z pera Jaceka Wojciechowského, profesora Jagelovskej univerzity v Krakove, ktoré vychádzajú v poľskom štvrtročníku „Przegląd Biblioteczny“. Autor hodnotí jednotlivé tituly „hviezdíčkovou stupnicou“ od jedna (najnižší stupeň) do päť (najvyšší stupeň).

HODNOTENÉ KNIHY

1. *Library Services for Children and Young People. Challenges and Opportunities in the Digital Age*. Ed. Carolyann Rankin, Avril Brock. London: Facet Publishing, 2012. 248 s. ISBN 978-1-85604-712-8 [*****]
2. *Emerging Practices in Science and Technology Librarianship*. Ed. Amy L. Besnoy. Abingdon: Routledge, 2011/2013, 235 s. ISBN 978-0-415-84735-3 [***]
3. *Rumiancevskije čtenija '13*. Ed. Ludmila Tichonova. Moskva: Paškov dom, 2013. T.1: 440 s. ISBN 978-5-7510-0565-8. T.2: 395 s. ISBN 978-5-7510-0566-5 [**]
4. *Adaptacija zadaň i funkcii naukovoj biblioteki do vimog ravitku cifrovich informacionnih resursiv*. Ed. O. Vasilenko. Kyjev: Nacionalna Biblioteka Ukrajiny, 2013. 416 s. ISBN 978-966-02-6956-9 [**]
5. HENDRY, John. *Management. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2013. 138 s. ISBN 978-0-19-965698-1 [*****]

K veľkej geografickej a tematickej pestrosti kníh hodnotených v tomto príspevku sa pripája aj ich kvalitatívna diferenciacia. Je to tak preto, že v našich i zahraničných odborných publikáciách – printových aj elektronických – sa objavuje priveľa banalít a priemerných či podpriemerných textov. Ide o trvalý jav, ktorý nemožno ignorovať. Spravidla najvypuklejšie sa to prejavuje v zborníkoch, v ktorých sa kvalitné príspevky vyskytujú spolu s podpriemernými výplodmi. Pri čítaní možno takéto texty jednoducho „preskočiť“, no pri hodnotení publikácie to už také jednoduché nie je. Žiaľ, zostavovatelia často zaradujú do zborníkov príspevky bez toho, aby ich čítali, a v takom poradí, v akom im prichádzajú od autorov. Praktizuje sa to aj v informatických a knihovníckych publikáciách.

1. NEPLNOLETÍ V KNIŽNICIACH

Dokonca aj v tých najlepších zborníkoch sa objavuje zopár banálnych a obsahovo prázdnych príspevkov. Vo väčšine z nich však nachádzame produktívne postrehy, ktoré sa v prípade publikácie *Library Services for Children and Young People. Challenges and Opportunities in the Digital Age* týkajú fungovania verejných a školských knižníc, teda knižníc zameraných na služby pre deti a mládež. Kniha prezentuje anglický pohľad, t. j. pohľad krajiny,

v ktorej školské knižnice nepatria k tým najkvalitnejším, keďže 20 % z nich je v prevádzke iba v čase vyučovania, väčšina z nich obmedzuje svoje služby len na vypožičiavanie kníh a takmer 30 % školákov ich vôbec nevyužíva. Nachádza sa tam aj jeden príspevok z Austrálie. Anglické knižnice nie sú organizované do systému, preto sa formujú v podstate len podľa predstáv riaditeľov knižníc. Preto niet divu, že mnohé z nich za veľa nestoja. Tak to bolo v minulosti a je zrejmé, že v uvedenej oblasti nenaštali výraznejšie zmeny.

Autori podstatne lepšie hodnotia tamojšie verejné knižnice, pričom nikto nespomína ich integráciu so školskými knižnicami. Naopak, prevláda názor, že hoci školské knižnice poskytujú služby (približne) rovnakej skupine obyvateľstva, ich pôsobenie sa zakladá na zjavnom predlžovaní edukačného procesu, a to vo forme inštruktáže a dopĺňovania vyučovania. Na druhej strane by mali byť verejné knižnice zamerané tiež na plnenie širokého spektra úloh spojených s podporou vzdelávania vrátane jeho neformálnych podôb. Nemali by sa však neobmedzovať iba na edukačnú sféru.

Na rozdiel od všeobecne rozšíreného „bedákania“ je v hodnotenom zborníku cenný názor, že nepľnoletí nemajú averziu k čítaniu. Výsledky výskumov ukazujú, že iba 10 % anglických detí sa vyhýba knihám, zatiaľ čo 30 % ich číta veľmi rado. A hoci tento podiel s rastúcim vekom klesá, podpora čítania je tam veľmi dobrá. To sa žiada využiť a spojiť s vhodnou súbežnou sieťovou – internetovou ponukou, lebo sú to síce odlišné,

* Jagelovská univerzita, Krakov, Poľsko
e-mail: jwck@wp.pl

ale vzájomne sa doplňujúce formy. Z viacerých argumentov, ktoré sa v tejto súvislosti predkladajú, prevláda argument percepčný, teda argument, ktorý aj ja už roky vyzdvihujem: čítanie tlačeného textu je lineárne, na druhej strane je vnímanie obsahu obrazovky simultánne, preto sa obsahy a k nim pridané zložky konfigurujú odlišne. Výsledný spojený efekt je dobrý, preto by sa mali knižnice starať o čítanie tlačovín a elektronických textov, a to tak, že budú vytvárať vhodné podmienky na ich využívanie. A zdá sa, že to aj robia. Používatelia knižníc svojou sčítanosťou a študijným prospechom zreteľne prevyšujú ľudí, ktorí sa knižniciam vyhýbajú; je logické, že vyššia je aj ich intelektuálna úroveň. Všetci autori vrátane austrálskej autorky sa zhodujú v tom, že o kvalite čítania detí rozhodujú do značnej miery ich rodičia. Preto sa v texte nachádzajú rozličné odporúčania a príklady knižničných programov pre rodiny – detí spolu s rodičmi. V Anglicku je ich naozaj veľa.

Autori sa zameriavajú predovšetkým na otázku prispôbovania knižníc vkusu a očakávaniam neplnoletých osôb, pretože školské i verejné knižnice by sa mali odlišovať od ostatných knižníc – či už domácich alebo inštitucionálnych. Mali by to byť tzv. *tretie miesta*, prispôbené potrebám štúdia, rozmyšľania a zábavy, podľa možnosti komfortné, prívetivé, s bohatou a pestrou ponukou a podľa možnosti aj podporené nápadmi samotných mladých čitateľov v zmysle „nič o nás bez nás“. Mali by byť polysemiotické a multitematické a prístupným spôsobom ponúkať svojim návštevníkom všetko, čo pre nich vytvoril globálny svet. Knižnice by sa teda mali riadiť želaniami verejnosti, nie iba predstavami knihovníkov o týchto želaniach; mali by realizovať širokú paletu doplnkových programov, na ktoré sa v Anglicku (a v niektorých lokalitách Austrálie) vynakladajú nemalé prostriedky. Ide o to, aby si knihy, časopisy či elektronické publikácie hľadali svojich záujemcov, aby bol príjem obsahu z tlačovín, internetu a elektronických médií kritický a produktívny a aby sa knižnice považovali za prívetivé a užitočné inštitúcie. Nie je to prehnaná požiadavka.

Nikto netvrdí, že sa to dá ľahko dosiahnuť, ale autori sú v tejto otázke optimistickí a zároveň kreatívni. No možno až na austrálske skúsenosti, lebo autorka sa sťažuje na nedostatok kvalifikovaných zamestnancov v knižniciach pre deti a na nie príliš účinnú propagáciu knižníc. Situácia v Austrálii je ozaj zložitá, pretože je tam veľa detí – predstavujú až tretinu populácie, navyše multietnickej, a teda aj multikultúrnej. Preto sa realizujú rozličné knižničné programy adresované rôznym spoločnostiam; mnohé sú zamerané aj na problémovú mládež. Osobitné programy existujú pre deti Aborigénov, pôvodných obyvateľov Austrálie, ktorí však tvoria iba 2,5 % tamojšej populácie, takže to vyznieva skôr ako propagandistický ťah. Napriek tomu sa tam objavuje veľa dobrých nápadov, ako pripravovať a realizovať široko zamerané moderné knižničné programy pre deti a ako na to vytvoriť aj potrebnú atmosféru. V uvedenom texte som si najviac všimol nijaké náznaky únavy či bezmocnosti v tejto oblasti.

2. AKTIVITY VYSOKOŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

Kvalitatívne úplne iná je americká zborníková publikácia *Emerging Practices in Science and Technology Librarianship* (je tam jeden príspevok z Kanady), v ktorej prevládajú bezvýrazné, prázdne alebo slabé texty. Vzťahuje sa to najmä na príspevky, ktoré sa odvolávajú na údajné výskumy, keďže so skutočnými výskumami nemajú takmer nič spoločné. Skrátka nič by sa nestalo, keby zostavovateľ zredukoval rozsah publikácie aspoň na polovicu. Ostatné texty však stoja za pozornosť, lebo sa týkajú fungovania súčasných univerzitných knižníc, a čo je podstatné, ich autormi sú prevažne knihovníci, ktorí vychádzajú zo svojich praktických skúseností.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje vynikajúci text Kay Cunningham z akademickej knižnice na University Christian Brothers v Memphise. Autorka vecne a veľmi fundovane opisuje proces digitalizácie knižnice s jeho nástrahami, neplánovanými nákladmi a prirodzene aj s prínosmi, ku ktorým však nie je jednoduché sa dopracovať. Tento text sa naozaj výrazne odlišuje od zveličených, frázovitých úvah teoretikov a kvázi-praktikov, ktorými zaplavujú stránky knihovníckych a inforatických publikácií. Autorka príspevku otvorene píše, že náklady sú obrovské a sústavne stúpajú, lebo technológie sa neprestajne menia a nákladným modernizáciám niet konca. Okrem toho verejnosť ani autori koncepcií digitalizácie nemajú potuchy, koľko stojí samotný softvér a dokumenty zo siete a že ceny týchto komodít stúpajú závažným tempom. K tomu ešte pribúdajú rozličné nepriame náklady, ktoré sa vynárajú až počas prevádzky. Preberané technológie umožňujú automatizovať jednoduché procesy, no pritom si vyžadujú kvalifikovaný personál, ktorého je málo, a zároveň si vyžadujú neustále dopĺňovanie odborných vedomostí, s čím sú spojené tiež nemalé náklady. Okrem toho treba odznova informovať a inštruovať používateľskú verejnosť a ani to sa neurobí samo od seba. Zložitost' tohto problému vidieť na digitalizácii časopisov, ktorá viedla k niekoľkonásobnému nárastu nákladov namiesto ich poklesu a navyše priniesla mnohé obmedzenia v oblasti ich využívania. Kvôli veľmi diferencovaným a niekedy priam zákerným licenčným ustanoveniam sa z doteraz jednoduchých služieb stávajú procesy až neuveriteľne komplikované. Samozrejme, niet inej cesty, len pokračovať v digitalizácii. Inovatívnosť totiž nie je dobrá ani zlá, jednoducho je nevyhnutná. Je však podstatne nákladnejšia, než si to niektorí predstavujú. Iba málokto vie, aká je skutočnosť. Preto je potrebné korigovať predstavy riadiacich pracovníkov ústredných knižníc vysokých škôl. Mali by pozorne sledovať vývoj informačných technológií, aby sa do praxe nezavádzali ani príliš skoro, ani príliš neskoro. Vystihnúť ten pravý moment nebude jednoduché. Zároveň je však potrebné nazeráť na vlastnú knižnicu (na uvedenej univerzite nie sú iné knižničné pracoviská) holisticky, ako na istý celok, aby sa predišlo selektívnej inovácii.

V inom texte dvojica autorov z knižníc dvoch menších univerzít v Severnej Karolíne približuje svoje skúsenosti

z praktickej realizácie výučby informačnej gramotnosti. Podľa vyjadrenia autorov štandardná výučba využívania informácií nebude efektívna, ak sa v programe nezohľadní opis **generovania informácií** (čo nikto nerobí). Inak totiž nemožno sprítomniť rozdiely medzi účelovo vytváranými a hodnotenými (recenzovanými) informáciami a informáciami, ktoré vznikajú a cirkulujú voľne, odlišnosti medzi informáciami komerčnými a nekomerčnými a tiež medzi informáciami dôveryhodnými a nedôveryhodnými. Študenti ich nerozlišujú. Rovnako nevyhnutné je objasňovať, aké sú finančné náklady na informácie, pretože o tom nemajú predstavu študenti ani vysokoškolskí pedagógovia či teoretici vedeckých informácií. Informácie sú drahý tovar a po objasnení, koľko v skutočnosti stoja, mnohí ostávajú šokovaní. Na internete je síce bezplatné samotné vyhľadávanie informácií, na druhej strane je získavanie textov, ktoré za niečo stoja, spojené s vysokými poplatkami. Knížnice ich uhrádzajú, ale používatelia sú od toho ušetrení. Preto by mali o nich vedieť.

Je nevyhnutné informovať o cenách a finančných nákladoch, lebo vďaka tomu sa knižnice ukazujú v inej, verejnosti väčšinou neznámej polohe. Hlášky typu „všetko je na nete“ vypúšťajú iba tí, ktorí sa k tomu „všetkému“ nikdy ani nepokúšali dostať, a tak netušia, koľko to stojí. A zdá sa, že takých ľudí je veľa.

Ponosy na zložitost' spolupráce univerzitných knižníc s vedeckými pracovníkmi patria k bežným rituálom, pričom obidve strany sa vzájomne obviňujú z neustáleho vytvárania nových prekážok. V hodnotenej publikácii však nachádzame aj niekoľko pozitívnych príkladov. V súvislosti s interdisciplinárnou edukáciou v rámci programov, ktoré sa realizujú na jednotlivých vysokých školách, občas ich prednášatelia i študenti akceptujú konzultačnú podporu zo strany knižníc, a to so zreteľom na ich univerzálny charakter. Je len potrebné energicky vstúpiť do tohto procesu. Ide o záležitosť širšieho významu, najmä na tých vysokých školách, kde popri akademických knižniciach fungujú aj informačné centrá. Tie sa v poradenskej praxi javia ako podstatne menej výkonné.

V tejto súvislosti je zaujímavá informácia z knižnice na univerzite v Berkeley, kde zriadili fakultný dvojsemestrový kurz s environmentálnou problematikou. Tematická štruktúra kurzu nie je pevná, voľne sa dotvára a na jeho realizácii sa podieľa knižnica ako plnoprávny didaktický partner. Prednášky sú zamerané na bežné, niekedy až triviálne otázky (napr. jarné vypaľovanie trávy a jeho následky), no poskytujú východiská k výučbe vyhľadávania istých informácií. A práve tieto východiská sa osvedčili ako produktívne. Ukázalo sa totiž, že študentské zručnosti v oblasti vyhľadávania informácií a identifikácie informačných prameňov sú takmer nulové. Podstatne je najmä to, že obidve strany zhodnotili spoluprácu s fakultou ako prínosnú a efektívnu.

3. VŠELIČO, NO CELKOVO MÁLO

Už dlhé roky Štátna knižnica v Moskve organizuje konferencie nazvané *Rumiancevskije čtenija*, z ktorých vy-

dáva zborníky. Tieto publikácie neboli nikdy tematicky vymedzené, koncepcne išlo o všeobecné prezentovanie ruských knihovedných a knižničnovedných názorov a predstáv. Prvé ročníky zborníka boli jednozväzkové, obsahovo pomerne ucelené a ako publikácie pôsobili dobrým alebo aspoň slušným dojmom, pričom v nich nechýbali texty zahraničných autorov. Postupne sa však situácia zmenila – zo zahraničia sa tam začali objavovať iba autori zo satelitných štátov, aj to v malom počte, a medzi domácimi autormi zjavne chýbali prispievatelia z obidvoch národných knižníc v Petrohrade, kde pracovali a pracujú naozaj špičkoví odborníci. V zborníku prevládajú autori zo samotnej Štátnej knižnice, ďalej z Moskvy a v pozadí sa vynárajú aj autori z vidieka, ktorých texty sú doslova otrasné.

Najnovší dvojzväzkový zborník má 800 strán, obsahuje 153 príspevkov a v podstate sa ani nedá čítať. Príspevky sú v zborníku usporiadané abecedne podľa priezvisk autorov, chýbajú tam indexy a 4 – 5-stránkové texty sa ponášajú skôr na resumé než na rozvinuté state. Negatívny dojem umocňuje skutočnosť, že v každom z nich sa vyskytuje identický a rovnako dlhý vzletný úvod o novej komunikačnej situácii. Takmer v žiadnom príspevku sa neuvádzajú citácie zahraničných prameňov (občas sa necitujú vôbec) a v mnohých textoch prevládajú prázdne reči a postsovietske frázy, v ktorých sa donekonečna používa výraz „sociokultúrnyj“; pomenovania nahrádzajú zmysel. Vôbec sa nedá uhádnuť, čím sa vlastne zaoberala formálne uvedená redaktorka. Je to škoda, lebo v minulosti boli tieto zborníky celkom zaujímavé a ani dnes nie je ruská knihoveda na tom až tak zle. Vidieť, ako sa v priebehu rokov schematizoval postoj redakcie a ako sa postupne uzatvárala voči vonkajším vplyvom. V zborníku je síce zopár zaujímavých textov, ku ktorým sa vyjadrim, ale je to iba pätina zo všetkých, preto je hodnotenie publikácie nízke.

V ročenke prevládajú historické príspevky, v ktorých sa opisujú osudy jednotlivých knižníc, zbierok alebo menších programov, no chýba v nich akákoľvek syntéza. Sú to jednoduché deskripcie, ktoré nikoho nedokážu zaujať.

Nepochybne ide o to, aby sa najmä predrevolučné dejiny Ruska vykreslovali s istým kultúrnym „podfarbením“, lebo taký je požadovaný kolorit práve teraz oživovaného „hurá-vlastenectva“. Uvedený postup sa však nemusí zhodovať s realitou, keďže sa tam pojednáva o veľmi detailných, okrajových a ojedinelých udalostiach a javoch, ktoré vonkoncom nie sú reprezentatívne pre celú minulosť tejto obrovskej a zložitej krajiny.

Napriek tomu som našiel v zborníku pozoruhodnú štúdiu o predaji kníh v rokoch 1788 – 1791, menovite kníh vydávaných vo Lvove ústavom s názvom Grécko-katolícky Staropigijskij institut. V Moskve (nechápem, prečo práve tam) sa zachoval obchodný zoznam zhotovený v poľštine maliarom a kníhkupcom Ostopom Bielavským, z ktorého sa dozvedáme, že za necelé štyri roky sa predalo viac ako 14 000 kníh, čo je pomerne veľa. Vo veľkom sa predávali najmä slovníky, tzv. gramatiky, vydávané v dvoch formátoch – vo veľkom a v malom.

Ďalším pozoruhodným javom v tejto publikácii je prezentácia satirického časopisu *Kozácky smiech*, ktorý v podobe strojopisu, no s ilustráciami vydávali v Prahe v rokoch 1925 – 1928 dvaja študenti hlásiaci sa ku kozáctvu. Vtedy sa tam zdržiavali mnohí utečenci z Ruska, ktorí sa považovali za Kozákov a dokonca tam fungovalo združenie kozáckych študentov, preto mali o čitateľov postarané. Časopis podnecoval diskusie o kozáckom sebaurčení, usiloval sa zosmiešňovať bolševikov, no postupne sa jeho celkové naladenie stávalo čoraz pochmurnejším. Napokon redaktori doštudovali a časopis zanikol.

Na základe zbierky Stalinových dokumentov (na knihách sú príslušné pečiatky) a na základe poznámok a jeho vyjadrení vznikla štúdia o jeho vzťahu k literatúre a konkrétne k tvorbe Dostojevského. Stalin veľa čítal a literatúru – podobne ako film – považoval za sociotechnický nástroj, čo malo v tých časoch svoje opodstatnenie. Samotných literátov členil do troch kategórií. Do prvej zaradoval „inžinierov duší“, ktorí podľa jeho mienky ukazovali spoločenskej elite životné ciele. Sem patrili klasici, ale aj niektorí žijúci spisovatelia, ktorým uľahčoval (alebo naopak sťažoval) život a prácu. Na opačnú stranu radil „spiatočníkov“, ktorí popierali všetko nové a komunistické; tých ľudí Stalin fyzicky likvidoval. Tretiu skupinu tvorili „objektívisti“, teda oportunisti, ktorých nechal žiť a niekedy aj písať, no stávalo sa, že svoj postoj k nim menil. Celkovo si nemohol byť nikto istý, že ešte patrí do „bezpečnej“ kategórie. Na druhej strane názory Stalina na dávných autorov boli vykryštalizované a vysoko hodnotil práve Dostojevského. V archívnych dokumentoch sa zachoval Stalinov list Ľubov Chavkinovej, ktorá bola do roku 1928 riaditeľkou knihovného inštitútu v moskovskej knižnici, teda bola hlavnou knižničnou vedkyňou krajiny. Neskôr ju však nútene presídlili do Charkova. Zrejme v tom mala prsty Nadežda Krupská, ktorá sa tak zbavila múdrej sokyne. Po vypuknutí vojny sa Chavkinová vrátila do Moskvy a napísala tam veľmi dobrú knihu o katalogizácii, ústrednom katalógu a o spolupráci knižníc. Niekoľko jej poradil, aby túto knihu poslala Stalinovi aj so sprievodným listom. Musela vedieť, že on to neprečíta, no dosiahla, čo chcela – nechali ju žiť v Moskve a dokonca jej prinavrátili vedecké tituly.

Uvedený príspevok je vlastne príznačný, lebo autor v ňom hovorí o Stalinovi ako o „vodcovi“, čo môže byť myslené buď vážne, alebo ironicky. Vari si z toho môže čitateľ vybrať? Nuž, autor v kontexte práve sa oživujúcej putinovsko-postsovietskej mytológie presne vedel, čo robí a aký má na to dôvod.

Za najlepšie príspevok v zborníku považujem múdry, racionálny text Vladimíra Vichreva, podložený výbornými argumentmi. Podľa Vichreva by samotná forma knihy mala prežiť, aj keď s istými zmenami. Je totiž možné, že knihy sa stanú multimediálnymi a ich súčasťou bude prijímacie zariadenie. Samotné písmo si nevyžaduje nijaké zmeny, ale úpravy si bude vyžadovať ikonografia. Očakávať možno aj intenzifikáciu polysemiotickosti a interaktivity kníh. Ich výhodou je nízka cena, ľahká manipulovateľnosť a príslušnosť k rozvinutému výrobnodistribučnému

systému. Zdá sa mi, že súčasná ponuka elektronických čítačiek kníh nestačí konkurovať tradičným knihám už len preto, že existuje vyše 20 vzájomne nekompatibilných formátov čítacích zariadení, pričom každý výrobca chce získať monopolné postavenie na trhu. Ide teda o „vojnový“ stav, ktorý sa tak rýchlo neskončí.

O čosi menej sa mi pozdávajú autorove vyjadrenia o digitálnej komunikácii, v ktorých bez akejkoľvek argumentácie hlása zánik klasických písomných dokumentov: jednoducho to tak bude a hotovo. Pritom sa naďalej ráta s pôsobením knižníc v úlohe sprostredkovateľov, keďže je potrebné celý obsah komunikácie prevziať, usporiadať, spropagovať a bezplatne sprístupňovať (okrem knižníc to nikto iný neurobí). K ich úlohám treba pridať ešte informačnú a všeobecnú digitálnu prípravu, ako aj podporu čítania z elektronických médií (obrazoviek a displejov). Nie sú to nové ani celkom akceptovateľné požiadavky, lebo pri takýchto východiskách koncepcie fungovania knižníc sa nezdarujú príliš logické a dôvodom ich zaradenia do textu akoby bola iba spokojnosť čitateľov.

Relatívne zaujímavú úvahu o knihovede prezentovala Halyna Švecová z univerzity v Rivne (Ukrajina). Podľa nej táto vedná disciplína prechádzala a stále prechádza rôznymi zmenami, preto je vhodný čas na jej oživenie v podobe obnovenej bibliológie. V nej by sa mali integrovať knižničná veda, bibliografia, bibliozofia, editorstvo, dejiny knižnej kultúry a veda o čítaní. Nedokonalosť tohto návrhu odhaľuje prípad dokumentológie, teda vedy o informáciách ako vyčlenenej vednej disciplíny. Ako celok je uvedený návrh neprechodný, hoci by mohol poslúžiť ako podnet na diskusiu. Je to však východisko slabé podložené, lebo autorka sa obmedzila iba na ruské a ukrajinské koncepcie a pramene. Vo veľkom množstve nepresvedčivých príkladov som našiel dva, ktoré stoja za pozornosť.

Prvým z nich je podnetný a veľmi dobre objasnený návod Larisy Grinevičovej z Akadémie kultúry v sibírskom meste Bernaul na realizáciu knižničných výstav prostredníctvom internetu. Je zjavné, že autorka vie, o čom hovorí, má skúsenosti a prezentuje produktívne praktické odporúčania, ako by sa mali takéto výstavy realizovať, fundovane zdôvodňuje ich zmysel s ohľadom na príjemcov a tiež na rozsiahle možnosti a existujúce polysemiotické nástroje.

Druhým príkladom je blog moskovskej knižnice s názvom *Čitateľská gostina*, ktorý je zameraný na propagáciu kníh a realizuje sa pod heslom *Knihy týždňa*. Sústreďuje sa predovšetkým na etnografické publikácie, pričom sú tam zaradené aj úzko špecializované tituly edícií publikovaných na vidieku, pokiaľ majú primeranú odbornú úroveň. Každý oznam o takejto publikácii uvádza sken obálky, charakteristiku obsahu a obsažnú vydavateľskú anotáciu, pričom sa ponúka možnosť objednať si knihu cez internet. Chýba tam však informácia, či sa dodanie knihy realizuje elektronicky alebo klasickou poštou.

V publikácii nachádzame aj niekoľko zaujímavých úvah o skutočnostiach širšieho významu – napríklad

o bibliografickej činnosti v Rusku, ktorá je pomerne zložitá. Vyčleňujú tam celoštátnu bibliografiu, ktorá sa vzťahuje na celú federáciu, ako aj národné bibliografie, ktoré sa týkajú národností patriacich do federácie. Zároveň sa uplatňuje členenie na ústrednú bibliografiu, ktorá sa týka celoštátne vydávaných publikácií (nech už to znamená čokolček), a na republikové a lokálne bibliografie, ktoré nepatria do dvoch predchádzajúcich kategórií. Lokálne bibliografie nie sú úplné a keďže sa menia hranice lokálnych administratívnych jednotiek, ich kontinuitnosť a možnosť zlučovania sú veľmi problematické. Už z tohto vidíme, že tamojšia bibliografická prax značne pokrívka. Krajina je nadmieru rozľahlá a príliš diferencovaná na to, aby sa všetky úlohy bibliografickej činnosti dali sústrediť do jednej ústrednej inštitúcie. Žiada sa však zaviesť aspoň jednotnú koordináciu a ústredné metodické riadenie s regionálnymi strediskami ako pomocami ústredného orgánu.

Autorský zákon v Rusku, ktorý má veľký význam aj pre činnosť knižníc, určuje, že tlačené publikácie sa môžu voľne šíriť na verejnosti, pravda za podmienky, že sa to robí bezplatne. Tak sa to píše v jednom príspevku. Na druhej strane sa môžu digitalizované dokumenty využívať iba prezenčne a bez možnosti kopírovania. Pokiaľ viem, ide o jedno z prísnejších obmedzení vo svete.

Ďalším príkladom je zákon o povinnom výtlačku. Knižnica v Petrohrade je oprávnená získavať povinný výtlačok od roku 1810 a knižnica v Moskve od roku 1862. Naposledy prijatý a (teoreticky) platný celoštátny právny predpis určil sedem knižníc oprávnených získavať povinný výtlačok. Do jeho predmetu začlenil aj digitálne dokumenty, no veľmi nepresne, takže to vyvoláva veľa nejasností. V konečnom dôsledku z pôvodne schválených 24 článkov tohto právneho dokumentu zostali v pôvodnej podobe iba dva. No aj tak sa nedá hovoriť o ich presnosti. Myšlienka archivovania dokumentov naráža v dobe digitálnej komunikácie na fundamentálne a doposiaľ neznáme prekážky.

Moju pozornosť upútal aj neobvyklý a pre mňa až šokujúci príspevok o normách. V Sovietskom zväze začali zavádzať rozličné normy už v roku 1925, ale pokusy zhromažďovať a uchovávať príslušnú dokumentáciu boli neúspešné. To však nijako nebránilo prijímaniu ďalších noriem. Od roku 1965 sa pokúšali vytvoriť nejakú racionálnu politiku v tejto oblasti, ale keďže dokumentácia noriem sa zhromažďovala v rozličných od seba nezávislých knižniciach (niektoré z nich boli medzitým zrušené), vyšla nazmar aj táto snaha. Normy teda boli a aj sú, ale v skutočnosti akoby neexistovali. Informácie o normách poskytujú v súčasnosti dve hlavné národné knižnice, no to neznamená, že situácia je plne zvládnutá.

Príspevok o normách je napísaný vecne a s prehľadom, no nepriamo – a možno aj proti vôli autorky – odhaľuje jeden z významných faktorov sovietskeho a postsovietskeho chaosu. Je ním vytváranie úradnej (oficiálnej) fikcie, verbálnej a dokumentovej kvázi-reality, ktorá nemá nič spoločné s realitou. Existuje vo vzduchu prázdne a iba sama pre seba. Dokonca je predmetom

analýz a debát, ale od skutočného sveta je mimoriadne vzdialená.

Múdrú úvahu o knižničných službách pre rozličné národné skupiny prezentuje Irina Čadnová z moskovskej knižnice. Táto otázka je v Rusku zložitá takmer rovnako ako v Spojených štátoch, no jej riešenie je asi na podstatne nižšej úrovni, najmä dnes, keď výrazne zosilneli šovinistické nálady. V Rusku funguje 277 národných jazykov a nárečí (lebo toľko tam evidujú rozličných etnických skupín), ktoré sú teoreticky oprávnené viesť písomnú dokumentáciu a komunikovať vo svojich jazykoch. Nie je však jasné, ako by sa to malo realizovať. Ešte väčší problém predstavuje 19 miliónov „chlebových“ imigrantov, ktorých Rusko potrebuje, lebo mu chýbajú pracovné sily, ale na druhej nikto nevie, či sú to už spoluobyvatelia alebo iba kočovníci. O to viac, že teoreticky by mali mať všetci možnosť využívať služby knižníc s použitím vlastného jazyka. Samozrejme, realizácia tejto povinnosti presahuje existujúce možnosti.

Nachádza sa tam aj zaujímavá správa o tom, ako funguje knihovedné oddelenie Štátnej knižnice v Moskve. Toto pracovisko spravuje 170 000 knižničných jednotiek a jeho služby (vrátane služieb poskytovaných prostredníctvom internetu) využíva 5 000 používateľov za rok, aj keď využívanie elektronických zdrojov nepresahuje 10 % celkového objemu služieb. Nie sú to ohromujúce čísla a z publikácie sa dozvedáme, že príjemcami služieb sú najmä knihovníci a knižniční vedci z Moskvy a blízkeho okolia. Ale čo ostatní? Mám dojem, že nechota knihovníkov využívať odbornú literatúru dokonca aj prostredníctvom internetu má asi nadnárodný charakter.

Domnievam sa, že sa mi podarilo poukázať na všetko pozoruhodné v hodnotenej publikácii. Keby bola obmedzená iba na to, išlo by o zaujímavú knihu. Lenže takou nie je, pretože celý zvyšok jej obsahu by sa mohol pokojne vynechať. Okrem toho je usporiadanie publikácie natoľko nepodarené, že sa ani nedá čítať. Dokonca sa zdá, že ju – okrem mňa – nikto nečíta. V zborníku je totiž aj príspevok študentky moskovskej Univerzity kultúry a umenia o vydavateľskej činnosti knižníc, pričom autorka celkom uniklo, že skôr o tejto téme písal – a podstatne kompetentnejšie – Kevin Hawkins v zborníku *Rumiancevskije čtenija* v roku 2007 roku (s. 367 – 372)! Čo by na to mohla povedať pani zostavovateľka aj s početným redakčným kolektívom? Skrátka takto sa v praxi uplatňuje nešťastné heslo: vydať publikáciu a hneď na ňu zabudnúť.

4. Z UKRAJINY

Podobný, ale ešte na horšej úrovni je konferenčný zborník Národnej knižnice Ukrajiny v Kyjeve. Už len jeho edičná podoba je ako spred polstoročia, použitá tlač je priam miniatúrna... Celok je rozčlenený akože do tematických častí, no usporiadanie textov v ich rámci je opäť abecedné a chýbajú registre. Nikto si nerobí ťažkú hlavu ani so zoznamami použitej literatúry a s poznámkami. Skrátka na 416 strán je vtesnaných 156 príspevkov,

ktoré sa ponášajú na abstrakty abstraktov a z ktorých minimálne polovica by nemala byť pre svoju otrasnú úroveň vôbec vydaná tlačou. Je v nich množstvo post-sovietskych pozostalostí a aj to je smutné. Podobne ako sa to praktizuje v Rusku, neuvádzajú sa mená autorov, iba ich prvé iniciály, prekvitá prázdne frázovanie, mnohé opisy sú vyslovene samoúčelné alebo nekompetentné – ako napríklad jalové reči o normách ISO v knihovníctve (na tomto mieste pripomeniem ruský text o normách). Rovnako veľkým nedostatkom je zamieňanie prázdnych rečí vrátane oficiálnych s realitou, takže v mnohých prípadoch je vlastne samoúčelné písanie. Mimoriadne ponuro vyznievajú explikácie výrokov prezidenta a ďalších vládných činiteľov aplikované na problematiku ústrednej katalogizácie, ktoré určite v súčasnosti už nikto neberie vážne, pretože dnešné realie krajiny sú úplne iné.

Za prínos považujem používanie ukrajinského jazyka (to tam nie je pravidlom) a samotný zmysel a ideu zborníka. Ide v ňom totiž o stanovenie toho, čo sa už v ukrajinskom knihovníctve vykonalo a čo treba urobiť hneď. Výsledný efekt je polovičný, lebo vo väčšine príspevkov chýba tvorivý obsah a sú aj také, ktoré sa jednoducho odkláňajú od stanoveného tematického rámca. Je však aj niekoľko takých, ktoré si zaslúžia pozornosť.

Takto V. Žuková z Akadémie kultúry v Charkove racionálne zdôvodňuje potrebu vytvoriť na Ukrajine integrovaný informačný systém a evidenciu priebežne vydávaných informačných dokumentov na základe medziknižničnej kooperácie. Na tomto mieste musíme upozorniť, že evidencia existuje, ale nemá systémový charakter. Pritom je pozoruhodné, že Charkov sa považuje za pomerne protieurópsky, no koncepcia prezentovaná v príspevku je stopercentne európska. Z toho vyplýva, že je lepšie vyháňať sa zjednodušenému značkovaniu.

Kompetentne a pútavo je spracovaný aj príspevok o digitalizácii ukrajinských vedeckých časopisov a ich propagovaní v zahraničí. Národná knižnica v Kyjeve sa pustila do tejto úlohy v roku 2013, pričom do spracovania zaradila 1 800 titulov. V prvom rade bolo potrebné zabezpečiť dodržiavanie jednotných pravidiel publikovania, preto boli nastolené požiadavky primeranej editorskej úrovne, pravidelnosti vydávania, uvádzania čísla ISSN, povinného recenzovania príspevkov a uvádzania bibliografií v latinke. Objavilo sa aj odporúčanie zverejňovať aspoň časť publikácie v angličtine. Súbežne vznikol nápad – možno nie celkom reálny – vytvoriť národný citačný index. Združenie URAN pritom ponúka redakciám časopisov osobitnú digitálnu platformu s plným podporným servisom, pridajúc k svojej ponuke prepojenia na Google (osobne pochybujem, či zadarmo, hoci sa o tom v texte nepíše). Skrátka ide o konkrétny projekt medzinárodného sprístupnenia informácií o výsledkoch ukrajinskej vedy. Súbežne s digitalizáciou časopisov je potrebné zabezpečiť vytvorenie a distribúciu elektronických databáz vedeckých informácií, ktoré v podobe plnotextových balíkov už roky a bez širšej odozvy existujú v tamojších knižniciach. Kyjevská národná knižnica ich vyhľadáva, informuje o nich verej-

nosť a podľa možností ich aj archivuje a sprístupňuje, zatiaľ však neexistuje celostné systémové riešenie. Podobne je to v prípade pravidiel katalogizačného spracovania digitálnych dokumentov, ktoré sú všade iné než doteraz aplikované pri klasických dokumentoch a ktoré sa sústavne menia. Pridaným problémom na Ukrajine je zotrvačné používanie zastaralých sovietskych katalogizačných pravidiel, ktoré sa odlišujú od pravidiel používaných vo svete, a uplatňovanie inej abecedy, ako je latinka. Preto v kyjevskej knižnici začali zvažovať návrh Ruskej národnej knižnice B. Jelcina v Petrohrade. Možno by to bolo racionálne riešenie, pretože nikde sa nedá začínať od nuly.

Napokon o biografistike sa v tomto zborníku zaujímavo vyjadruje riaditeľ Národnej knižnice Ukrajiny V. Popik, ktorý tvrdí, že v poslednom čase vznikli na Ukrajine mnohé biografické dokumenty vrátane digitálnych. Tento jav súvisí s prezentovaním rôznych politických a historických názorov, ktoré sú dôležité pre ukrajinskú identitu. Ich zhromažďovanie, spracovanie a sprístupňovanie predstavuje významnú úlohu, ktorej sa ujali národné knižnice vo Lvove a v Kyjeve. Vznikol aj príslušný celoštátny projekt (nevedno, či v ňom pokračujú) a v tejto oblasti funguje i medzinárodná spolupráca.

Osobnosť Tarasa Ševčenku má pre Ukrajinu mimoriadny význam – predstavuje jeden z mála nepolitických faktorov stmelujúcich národné spoločenstvo a jeho životné dielo sa považuje za symbolickú panorámu dramatických dejín Ukrajiny. V kyjevskej národnej knižnici dokázali zhromaždiť zahraničné vydania Ševčenkových diel, najmä jeho zbrané spisy v šiestnástich dieloch (zredigoval ich Pavol Zajcev), ktoré v rokoch 1934 – 1939 vydali vo Varšave, a tiež ich neskoršiu štrnásťdielnu repliku vydanú v USA.

V USA funguje od roku 1945 Ukrajinská slobodná akadémia, ktorá vydávala ročenku *Ševčenko* a už roky usporadúva medzinárodné konferencie venované Ševčenkovi a Ukrajine. Preto môžeme považovať vytvorenie príslušnej dokumentácie v Kyjeve za významný knižničný počin.

Pozoruhodný je aj príspevok o miestnych politických informáciách sprístupňovaných cez internet. Ukázalo sa, že na Ukrajine bolo a možno ešte aj je viac ako 200 politických strán a každá buď mala, alebo má na webe svoju stránku. Často viac než jednu. Je to veľmi neprehľadné, ale nikto nepredložil návrh na evidenciu a utriedenie týchto dokumentov. V dnešných podmienkach sa to bude iste ešte meniť.

Nejako vedľajšou témou v tejto publikácii je knižničná ponuka pre mládež. Na Ukrajine existuje pre túto skupinu čitateľov 70 knižníc a 15 500 oddelení v knižniciach, z ktorých polovica má prístup k internetu. V príspevku venovanom tejto problematike sa zdôrazňuje potreba plnej elektronizácie uvedených pracovísk a zásadného rozšírenia ich digitálnej ponuky. Okrem podpory vzdelávania sa k ich najvýznamnejším úlohám zaraďuje racionálne rozvíjanie rekreačného programu a na to iba málokto myslí.

Ak by sa obidve posudzované publikácie z východných krajín obmedzili iba na prezentované príspevky, boli by nepochybne zaujímavé. „Nafúknutie“ ich rozsahu malo veľmi nepriaznivé následky. Nejde však o ojedinelý jav. Publikovanie nekvalitných textov je „kliatbou“ dnešnej vedy ako celku a všetkých jej disciplín na celom svete. Ak chceme zistiť, ako v danej záujmovej oblasti uvažujú a podnikajú druhí (vrátane najbližších susedov), je potrebné „prehrýzť sa“ cez túto biedu. Pri zaradení spomenutých nedostatkov do okruhu všeobecných trendov sa však nemôžem zbaviť dojmu, že v tomto prípade ide o niečo viac – o istý tieň postsovietskych explikačných rezíduí, teda o prázdne frázovanie a mylné stotožňovanie toho, čo sa vraví, s tým, čo je. Žiaľ, v uvedenej publikácii je to zjavné. Mňa znepokojuje ešte niečo iné. Poliaci, Ukrajinci a Rusi absolvovali rovnakú viacročnú cestu a hoci sa domnievame, že v Poľsku sme už z toho vonku, nemusí to tak byť. Chýba nám totiž nadhľad, preto nemôžeme mať istotu, že to tak skutočne je a že v Poľsku sa už tieto nedostatky nevyskytujú. Je ľahké vyčítať knihovníkom z Ukrajiny a Ruska, že pri modernizácii knihovníctva zastali niekde na polceste, ale ani v Poľsku nemôže nikto zaručiť, že sme pokročili podstatne ďalej...

5. O RIADENÍ

Analytický priestor vied o riadení (ide o komplex vied) je už natoľko vyplnený, že nemožno očakávať akési zásadné nové, významné poznatky všeobecného charakteru. Preto je zameranie odbornej reflexie v tejto oblasti orientované skôr vertikálne – smeruje k doplňovaniu a prehĺbovaniu drobných, čiastkových zistení s cieľom zdokonaľiť riadiacu prax. Na základe tohto trendu vznikajú pokusy o vymedzenie istých praktických zákonitostí v rozličných sférach verejného života, knihovníctvo a informačnú činnosť nevynímajúc. S tým súvisí záľaha publikácií venovaných príslušnej téme, niekedy užitočných, no nezriedka úplne neproduktívnych alebo založených na opakovaní formulácií a zvrátov, ktoré neznamenaajú pre prax nič nové.

V špecializovaných teoretických textoch o riadení sa rozmohlo sústavné omieľanie prázdnych fráz. Napríklad v našom odbore sa vynorila formulácia „riadenie informácií“, čo má podobný zmysel ako riadenie toaletného papiera na WC (informácie totiž nemožno riadiť). Na druhej strane racionálne vedomosti z oblasti riadenia vedúci pracovníci a zamestnanci pôsobiaci v knihovníctve veľmi potrebujú.

Problémom je však to, že medzi teóriou a praxou riadenia je veľký, možno až neprekonateľný nesúlad. Ten je dôvodom skeptického postoja mnohých odborných autorít vrátane autora publikácie *Management*, ktorý okrem praxe v oblasti riadenia disponuje aj skúsenosťami z vedeckej praxe na univerzitách v Cambridge a Reading. Jeho kniha vyšla v známej edícii *A Very Short Introduction*, v ktorej vychádzajú syntetické monografie z rozličných odborov, disciplín a tematických oblastí. Prihliada sa v nich na obsažný, prehľadný, kompetentný

a hutný výklad, pričom efekt hutnosti sa dosahuje zmenšením formátu a miniaturizáciou písma (pri ich čítaní by bolo vhodné občas použiť lupu). Za globalistickú pozoruhodnosť možno považovať fakt, že v jednotlivých vydaniach presláveného oxfordského vydavateľstva sa raz uvádza Oxford, inokedy New York (ako v prípade tejto knihy) a niekedy aj iné mestá.

Autor knihy John Hendry upozorňuje, že riadiace procesy – plánovanie, usmerňovanie a kontrola – sa chápu príliš široko a často sa zamieňajú s administratívou a hospodárením. Aj to je dôvod, prečo sa od teórie (riadenia) očakáva až príliš veľa. O to viac, že je to pokus o racionalizáciu čiastočne iracionálnych javov. Za seba dodávam, že takáto orientácia generuje veľké množstvo knihovníckych publikácií venovaných uvedenej téme, akoby boli otázky riadenia hlavným problémom knihovníctva.

Riaditeľ, vedúci, manažér sú osoby, ktoré zápasia s predvídateľnými i nepredvídateľnými prekážkami a motivujú k práci. Dnes sa to však realizuje trochu inak než v minulosti. Tradičný model riadiaceho pracovníka, ktorý riadi zverený subjekt spoza písacieho stola, sa uplatňuje čoraz zriedkavejšie a iba v stabilných podmienkach. Súčasný spôsob riadenia sa zakladá na osobných, priamych kontaktoch a na participačnom líderstve; v súčasnosti šéf ako líder musí byť odborník v príslušnej oblasti a aktívne sa zúčastňovať na realizácii hlavných úloh organizácie, pričom musí mať víziu jej budúcnosti a vedieť účinne inšpirovať druhých.

Líder vedie, „ťahá“ druhých, pričom mu pomáhajú aj isté autoritárske vlastnosti (napr. aj charizma). Popredné postavenie vodcu totiž pochádza z autokratickej praxe – z rodinných a vojenských tradícií. Odlišuje sa od nich tým, že pri formálnom riadení je posilnené právomocami a podporené vhodnými zručnosťami (čo je žiaduce).

V dnešnom prístupe k riadeniu sa uplatňujú mechanistické a humanistické prvky. Rozrastanie organizácií, delba úloh zamestnancov a ich špecializácia si na druhej strane vynucujú rozdelenie riadiacích právomocí a delegovanie rozhodovacích oprávnení, no s nevyhnutným monitorovaním realizácie pri zachovaní princípu hierarchizácie a jednotnosti v rozhodovaní. Nevyhnutná autonomizácia fungovania a demokratizácia riadenia majú totiž tiež svoje medze. Preto je potrebné mať demokratickú orientáciu, ale byť pripravený intervenovať. A vodcovské tendencie treba zasa umne spájať s uplatňovaním sprostredkovaného ovplyvňovania.

Pokiaľ ide o praktické otázky riadenia, autor uvádza v knihe príklady z rozličných krajín, k teoretickým koncepciám riadenia sa však vyslovuje s opatrným odstupom. Zastáva názor, že odborná reflexia v tejto oblasti by mala viesť k zníženiu neistoty, no výsledný efekt nie je dokonalý. Nové koncepcie (Mayo, Maslow, Likert) síce obohatili pôvodnú, v istom zmysle intuitívnu perspektívu, ale nepriniesli zásadný koncepčný prelom. Preto je hlavným nástrojom rekognoskácie situácie dnes už „obstarožná“ analýza SWOT. K novinkám nepatrí ani strategické plánovanie, ktoré je na tejto analýze založené a rozšírilo sa neskôr. V súčasnosti možno len silnejšie

ZO ZAHRANIČIA

vyznieva kritika byrokratických modelov riadenia, naviazaná na propagáciu pružných organických riešení, ktoré sú orientované viac humanisticky (čo sa prejavuje dvoma koncepčnými smermi – riadením v ekonomických a humanitných vedách) a prejavujú sa v sústavnom kalkulovaní. Celkovo sa to zhoduje s predstavou Huberta Simona: v riadení je potrebné rutinizovať všetko, čo sa len dá, a osobitne sa sústrediť na to, čo je premenlivé a hľadať pre to kreatívne riešenia. V knihovníctve nastala práve takáto doba.

Uvedená autorova skepsa nie je celkom opodstatnená, lebo istý prínos nových teoretických koncepcií predsa len existuje. Samotný Hendry priznáva, že v dnešnom riadení sa oveľa zreteľnejšie než v minulosti prejavuje orientácia na skupinové hodnoty, čo priniesla psychológia práce. Celkovo táto orientácia posilňuje pružnosť rozhodovania a nabáda k rozsiahlejším konzultáciám. Mimochodom v knihovníckej praxi je výrazný deficit takýchto postupov, ale to je už iný problém...

Existuje aj druhá strana spomínaného trendu v riadení. Hendry upozorňuje, že nadmerná snaha dosiahnuť skupinový konsenzus deformuje perspektívu a vymedzuje zorné pole iba na okruh spolurozhodujúcich osôb. A práve v tom spočíva podstata paradoxu chýb pri kolektívnom rozhodovaní. Lenže, ako sme si už povedali, ideálne techniky riadenia ešte neboli vynájdené.

Autor poukazuje aj na zaujímavú dilemu, ktorú v knižničnej praxi veľmi dobre poznajú. Kládne si otázku: Kto je vlastne riaditeľ? Je členom zamestnaneckého kolektívu (ak má byť jeho lídrom), alebo skôr zástupcom zriaďovateľa? Z autorovho výkladu vyplýva, že riaditeľ sa prezentuje prevažne v druhom z uvedených postavení. Povedané inými slovami, riaditeľ fungujúci v priestore medzi nadriadeným orgánom (kapitálom) a realizáciou úloh začína v tomto priestore pôsobiť ako tretí článok, teda ako najatý správca. Musí sa správať ako vrchný správca a plniť všetky jeho povinnosti, najmä ekonomické, pričom je hodnotený podľa výsledkov plnenia stanovených

úloh, nie podľa svojej kreativity. Celkovo ide o nekomfortné podmienky. Takýto najatý správca sa musí starať, aby organizácia priebežne fungovala na požadovanej úrovni; k jeho úlohám patrí aj rekognoskácia problémov organizácie a hľadanie riešení, ktoré by sa mali neodkladne realizovať. Má na to čas, ktorý je zmluvne určený. Takéto riešenie si nevynucuje dlhodobé inovácie, ale len vyrovnávanie sa s aktuálnymi problémami. Ak je zriaďovateľom súkromný majiteľ, ten môže požadovať vypracovanie koncepcie rozvoja organizácie, na druhej strane voliteľné orgány hľadajú do budúcnosti v skrátenej perspektíve. Z tohto dôvodu uplatňuje podobnú perspektívu neraz aj najatý správca. Okrem toho perspektívne a premyslené inovačné riešenia a ich uvádzanie do praxe si vyžadujú profesionálneho lídra, no často sa stáva, že správca ním nie je. Pritom musí prijímať rozhodnutia, ale pokiaľ nie je odborníkom v príslušnej oblasti, jeho rozhodnutia sa nemusia opierať o správne posúdenie javov. Taký je teda dramatický súbor otázok, o ktorých sa zmieňuje Hendry bez toho, aby predkladal ich riešenia, lebo tie sa nachádzajú mimo oblasti riadenia. K tomu dodávam, že s uvedenými otázkami sa musia zaoberať aj v knihovníctve doma a v zahraničí a že nie nie vždy sa pri nich nachádzajú úspešné riešenia.

Autor sa vyjadruje i k porušovaniu etických zásad, ktoré sa v riadení dostávajú čoraz viac do centra pozornosti. Je to preto, že k dávnejším vodcovským zručnostiam, ktoré neboli celkom zbavené prvkov autokratizmu, pridali vedy o riadení motivovanie manažérov a vykonávateľov prostredníctvom záujmov a osobného prospechu. To znamená, že manažéri čoraz slabšie odolávajú rozličným situačným a ekonomickým tlakom, ktoré nemajú nič spoločné s morálkou. Takýto stav vedie k degenerácii riadenia, rozpadu organizačných štandardov a úpadku inštitúcií. No ako som už povedal, uvedená dlhodobá perspektíva ostáva nepovšimnutá...

Preložil Mgr. Tomasz Trancygier

MICHAL HVORECKÝ: JE DÔLEŽITÉ, ŽE DETI VÔBEC ČÍTAJÚ

Autorské čítanie známeho slovenského spisovateľa a publicistu Michala Hvoreckého (1976) prilákalo 26. apríla 2016 podvečer do priestorov Slovenskej národnej knižnice záujemcov o nekomerčnú literatúru.

„Chodím často do škôl na besedy a keď sa opýtam detí, koľkí dostali na Vianoce knižku, zdvihne sa v triede bohužiaľ len pár rúk. Preto pokladám v dnešnej dobe za dôležité, že deti vôbec čítajú - či už je to brak alebo niečo hodnotnejšie,“ zdôraznil v úvode stretnutia Michal Hvorecký.

On sám pochádza z rodiny, kde bola knižnica najdôležitejšou časťou domu. „Môj otec písal knihy o informatike, dedo je tvorcom skrípt o národnom hospodárstve. Preto ako rodič vnímam to, ako sa deti zoznamujú s literatúrou, čítajú ju a postupne selektujú svoj výber,“ dodal spisovateľ, ktorý sa písaniu venuje od 15 rokov.

Medzi jeho najznámejšie diela patrí román *Wilsonov*, kriminálka situovaná do židovskej štvrte Wilsonova v roku 1923. Na motívy knihy nakrútil režisér Tomáš Mašíň v roku 2015 film, ktorý sa však aj napriek hviezdnemu hereckému obsadeniu nestretol s pochvalnou kritikou. „Samozrejme, nepotešili ma negatívne recenzie, ale na druhej strane to bola pre divákov príležitosť vrátiť sa ku knihe a porovnať ju s filmom,“ uviedol Hvorecký.

Michal Hvorecký píše poviedky, romány a blogy. Jeho knihy vyšli v piatich jazykoch. Z nemčiny prekladá prózu a divadelné hry od rôznych autorov (Robert Walser, Dea Loher, Timur Vermes, Martin Pollack).

Upravené podľa tlačovej správy SNK

KNIŽNÁ KULTÚRA

ŽENY RODU ESTERHÁZYOVCOV V DOBOVEJ LITERATÚRE

Anna Jónasová*

História rodu Esterházyovcov, ktorý začiatkom 17. storočia z Galanty expandoval do Uhorska, aby sa sústredil na sobášnu, politickú, náboženskú a vojenskú činnosť dostal medzi najbohatšie a najvýznamnejšie šľachtické rody rakúsko-uhorskej monarchie, je stále predmetom značného záujmu bádateľov. Esterházyovci boli na politickej, spoločenskej a kultúrnej scéne rakúsko-uhorskej monarchie viac ako štyri storočia a môžeme povedať, že ako rozhodujúci hráči často zásadne ovplyvnili chod dejín. Pritom historické procesy nevyhnutne prechádzali cez ich rodiny, prinášali im slávu a bohatstvo, ale aj problémy, ktoré ich neraz tragicky poznačili.

Knižné a archívne pramene svedčia o tom, že dejiny rodu boli predovšetkým dejinami mužov – vojvodcov, palatínov, cirkevných hodnostárov a diplomatov. Ženy sa len pomaly vymaňovali z tradičnej úlohy rodičky a matky početného potomstva, aby v priebehu štyroch storočí dokázali uplatniť svoje intelektuálne, umelecké, hospodárske a organizačné schopnosti.

Genealogickým výskumom sa nám podarilo sústrediť základné informácie o 311 ženách, ktoré do rodu patrili, a zostaviť stručný biografický zoznam 149 manželiek a 162 dcér. Žiaľ, historické pramene neposkytujú rovnocenné informácie o každej z nich, ale len o tých, ktoré nejakým spôsobom vynikli, či už bohatstvom, hospodárskymi aktivitami, angažovaním sa v hudbe, mecenstvom, náboženskými aktivitami, alebo službou na cisárskom dvore ako dvorné dámy.

Veľmi dôležitou oblasťou, v ktorej sa prejavil ich intelekt a vzdelanie, boli knihy. Podporovali tvorbu a vydávanie kníh, zveľaďovali knižnice a samy tvorili. Život niektorých sa stal námetom na vytvorenie literárnych textov, ktoré nám aj po stáročíach sprítomňujú dobu, v ktorej žili, a detaily z ich rodinného i spoločenského života.

Ženy rodu Esterházyovcov sa v literatúre vyskytujú v niekoľkých podobách – v biografických slovníkoch (ako personálne heslá), v genealógiách a v registroch historickej literatúry. V krásnej literatúre vystupujú ako aktérky románových príbehov alebo satirických veršov. Ako patrónky a podporovateľky literatúry sa stali adresátkami dedikácií vďačných autorov. Z úcty k nim vzniklo aj niekoľko príležitostných tlačí – epicédiá a epitalamiá.

PRÍLEŽITOSTNÉ TLAČE

Príležitostná literatúra tvorí veľkú a tematicky pestrú skupinu tlačí, ktoré ilustrovali život šľachtických (neskôr aj meštiackych) rodín tým, že reagovali na významné životné a rodinné udalosti od narodenia po smrť. Z literárnovedného hľadiska išlo často o literatúru nižších umeleckých kvalít, no pre obsah významných personálnych, miestopisných, historických a genealogických faktov má táto literatúra nezastupiteľné miesto v literárnohistorickom výskume ako nenahraditeľný prameň a doplnok oficiálnych poznatkov.

* e-mail: oz.jonasova@gmail.com

Najmenej tri storočia patrila príležitostná epika a lyrika k obľúbeným vydavateľským žánrom.¹ Zaznamenala udalosti, ktoré tvorili „malé dejiny“ jednotlivých osôb a rodín, a tak do dnešných dní uchovala pamiatku na narodenie, svadby, školské úspechy a kariéru mnohých ľudí a bilancovala život zosnulých. Zároveň ukázala, že okrem uznávaných autorov hlavného literárneho prúdu humanistickej, renesančnej a barokovej spisby literárne tvorili aj menej známi veršovníci a rôzni amatérski poeti.

Príležitostné diela najskôr odzneli pred publikom počas rodinných udalostí, ktorým boli venované. Nie všetky sa dočkali tlačenej podoby. Napriek tomu, že rozsahom to boli často len niekoľkostranové ilustrované tlačie, aj dnes zaujmú tak svojím obsahom, ako aj typografickou úpravou. V rode Esterházyovcov sa stretávame najmä s dvoma typmi tohto žánru:

- *epitalamiá* – texty pri príležitosti uzavretia manželstva,
- *epicédiá* – texty pri príležitosti úmrtia a pohrebu.

V prvom prípade prevažoval poetický žáner – príležitostné verše, v druhom prípade to boli skôr prozaické texty – pohrebné reči a kázne. Do zoznamu rodových epicédií najviac príležitostných tlačí priniesla tragická smrť štyroch Esterházyovcov v boji s Turkotatármi pri Veľkých Vozokanoch v roku 1652.

Adresátkami pozdravných veršov sa stali aj ženy – nevesty, ktoré prichádzali do rodu, a dcéry, ktoré sa vydávali do iných rodov. Úmrtie manželiek, matiek a dcér zasa dokumentujú pohrebné texty, ktoré sú vzácnym zdrojom biografických údajov.

SVADOBNÉ VERŠE – EPITALAMIÁ

Medzi prvými treba uviesť verše, ktoré boli vydané v Košiciach pri príležitosti svadby 14-ročnej **Kristíny Nyáryovej** (1604 – 1641) a **Imricha Thurza**. Autorom bol „*Poeta laureatus caesarius*“ Ján Bocatius.

BOCATIUS, Joannes Anser Nuptialis, Ecloga. Collocutores: Tibiscus, Bodrogus, Vagus et Arva, Aurige. De Nuptiis... Emerici Thurzo De Arva etc. Celebratis magna solemnitate in P. Helmetz. Cum... Christina Nyari. etc. Author Ioan. Bocatius Consular. Cass. Cassoviae: Typis Iohannis Festi, M.DC. XVIII. (=1618). (IV) (=4) s.

Verše sprevádzali aj svadbu **Márie Esterházyovej** (1638 – 1684), dcéry palatína Mikuláša Esterházyho a Kristíny Nyáryovej, s **Jurajom Drugethom** (Drugetom) z Humenného (Homonnay). Keďže rodičia už nežili, svadbu, ktorá sa v roku 1652 konala v Šintave, zariadil jej brat Ladislav s pomocou ďalších príslušníkov širšej rodiny. Verše zložil pravdepodobne „*Rhetor et poeta*“ Stanislav Ziveczky z jezuitského kolégia v Užhorode.

VER Illustrissimus Familiae Drugethanae oblatum Illustrissimo Neo-Sponso Domino Comiti Sac: Caes: Majest: Camerario Etc. Georgio Drugeth De Homonna. A Drugethano Soc(ietatis) Iesu Collegio Unguariensi Anno, quo pro Illustrissimi hujus Veris Corona Rosa Sponsa, Maria Esterhazi Flores Dabat. Tyrnaviae: Typis Academicis, per Philippum Mayr, MDCLII (=1652), (16) fol.

Svadbu **Heleny Illésházyovej** (1646 – 1669) s **Františkom Esterházym**, najmladším synom palatína Mikuláša Esterházyho, príležitostnými veršami poctil Stanislav J. Biezanowski:

BIEZANOWSKI, Stan József Fastum Omen, Ex Geminis Mauortij cordis alitibus, Sacro Connubialis vinculi fodere... ad Festum Nuptiale... Comitibus Francisci Esterházi... et Helenae Illesházyae... A Stanislao Frankovicz Dlugowski – Praesentatum. Cracoviae: In Officium Viduae et Haeredum Francisci Czesarij, 1661/2/4/.

Z roku 1682 zostala zachovaná jednolistová tlač, ktorá oznamuje svadbu palatína **Pavla Esterházyho** s **Evou Thökölyovou** (1659 – 1716).

APPLAUSUS Ephithalamicus; Celsissimo Principi... Paulo Eszterhas De Galantha, Perpetuo in Frakno, Regni Hungariae Palatino, Judici Cumanorum, Aurei Velleris ... Evae, Natae Tockelin de Kismarck, etc. Lectissimis Neo-Conjugibus, quando noua augusti In Arce Kis Martonensi nuptalia Festa agebantur, Demissime accentus a Jacobo Hoffmann, Calcographo. (Trnava: T. Akad., 1682). Neúplné.

Príležitostné svadobné verše sprevádzali aj svadbu **Františka Zichyho** s **Amáliou Esterházyovou** (1776 – 1817). Nemecké verše vyšli v Bratislave, latinské v Trnave.

HEISSE Wünsche: auf die glückliche Vermählung des ... Gräfen Franz Zichy... mit der... Gräfin Amalia Esterházy... welche den 20. May 1798 in Gattendorf vollzogen wurde. Pressburg: Weber, 1798, 4 s.

EPITHALAMION Quod Festinos Atque Solennes Inter Applausus iubila, gratulationes Honoribus Illustrissimi D. D. Sponsi Comitibus Francisci Zichy de Vásonykeo, Et Illustrissimae Dominicellae Sponsae Commitissimae

Amaliae Eszterházy de Galantha; Nec Non Illustrissimi D. D. Sponsi Comitibus Francisci Gyorgy de Radványi, Et Illustrissimae Dominicellae Sponsae Commitissae Theresiae Zichy de Váson-keo Sincero affectu Pius Obtulit Vates Die XXIII. Ma II. Tyrnaviae: Typis Wencewslai Jelinek Cas. Reg. Priv. Typographii, 1799, (4).

Svadbu **Márie Leopoldiny Esterházyovej** (1788 – 1846) a **Moritza von Liechtensteina** ozvláštnili tieto verše:

KERNER, Joseph. Gedichte an Se. Durchlaucht des Hrn. Fürsten Moritz von Liechtenstein bei dem bevorstehenden Beylager mit der Durchlaucht Fürstin Leopoldine Esterházy v. Galantha. Einsenstadt, 1806.

V Rakúskej národnej knižnici vo Viedni sme našli pozdravné verše k svadbe Rosy Esterházyovej. Predpokladám, že za týmto menom sa skrýva dvorná dáma **Theresia Rosa** (1815 – 1894), dcéra Pavla Antona Esterházyho a Marie Theresie von Thurn und Taxis, ktorá sa vydávala za **Carla von Cavrianiho**. Svadba sa konala v roku 1837. Je to luxusná farebná tlač, ktorá je vizitkou výnimočného spoločenského statusu Esterházyovcov z Eisenstadtu. Autorom tohto zaujímavého lyrického pozdravu je Joseph von Hammer-Purgstall (1774 – 1856), diplomat a orientalista. Jeho práce zaoberajúce sa arabskými krajinami sú základom rakúskej orientalistiky. Báseň k svadbe Rosy Esterházyovej má 38 zaujímavých komponentov strof. Každá strofa sa začína arabským veršom foneticky prepísaným latinskou abecedou, za ktorým pokračujú tri verše v nemčine.²

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von. Rosenkranz arabischen Schönheitslobes zur Vermaehlung Ihrer Durchlaucht der Fürstin Rosa Esterházy – Galantha. O. O.: (s. n.), 1840, (4) s.

Tradičia sa zachovávala počas viacerých storočí, ako to dosvedčujú svadobné verše pre **Amáliu Esterházyovú** (1839 – 1925) a **Františka Esterházyho** vytláčené v Bratislave v roku 1864.

THURÓCZY, Zsigmond. Galánthai és fraknói gróf Eszterházy Ferenc gróf Eszterházy Amáliával... házassági egybekelése alkalmával szíves ohaj. 1864. oct. hó 4-én. Poszonyban: Nyom. Schreiber Alajosnál, 1864, (3) s.

Nebýva zvykom, aby sa v básni venovanej jednému páru spomínala aj svadba inej dvojice. Stalo sa to v rozsiahlej básni k svadbe Mikuláša Bercsényiho (Berčeni), kde sa v 4. časti (strofy č. 167; 171 – 174) veršuje aj o **Antonovi Esterházym** a mladučkej **Juliane Erdődyovej** (1679 – 1696). Mikuláš Bercsényi a Anton Esterházy boli najvýznamnejší kuruckí generáli počas povstania Františka II. Rákociho. Epickú skladbu *Bercsényi házassága* [*Bercsényiho manželstvo*] napísal jeho tajomník a budúci svokor Pál Kőszeghy.

Julianka Erdődyová bola podľa autora básne láskavá mladá žena. Básnik ju prirovnal k tulipánu, ktorý zdobí záhradu. K tomu mala dievčina veľký majetok, za čo si zaslúži, aby ju vozili na zlatých saniach.³

POHREBNÉ TEXTY – EPICÉDIA

Pohreby patrili k rodinným udalostiam, ktorým sa venovala mimoriadna pozornosť. Dôstojný a pompézny pohreb dokresľoval význam zomrelého a navonok prezentoval vážnosť, bohatstvo a spoločenské postavenie rodiny. Do posledného detailu dotiahnutá organizácia poslednej rozlúčky so zosnulým rátať aj s následnou tlačou pohrebných kázni a rozlúčkových rečí, ktorými boli poverení významní kňazi. Pohrebné kázne boli v prvom rade rozsiahle curriculum vitae zosnulého s podrobnými návratmi do genealogickej minulosti otca, matky a manželského partnera. Zdôrazňovali sa široké rodinné väzby, spomínal sa majetok, okolnosti úmrtia, bohabojnosť, mecénstvo a iné zásluhy mŕtveho. Adresná rozlúčka určená prítomným rodinným príslušníkom, manželovi/manželke, rodičom, deťom, súrodencom a svokrovcom bola formulovaná v prvej osobe. V mene mŕtveho sa lúčili aj so služobníctvom, s dvornými dámami, familiármi, učiteľmi, so susedmi a známymi. Kázeň sa niesla v duchu príslušného náboženstva a zapadala do celkovej organizácie cirkevného obradu ako jeho významná zložka.

Výskum v archívoch, bibliografiách a knižniciach ukázal, že v esterházyovských rodinách neboli všetky pohrebné reči a kázne zdokumentované tlačou. Ibolya Maczák v štúdiu venovanej Kristíne Esterházyovej podáva zoznam 21 pohrebných tlačí od roku 1645, t. j. od smrti Mikuláša Esterházyho, do roku 1799. Medzi nimi je päť pohrebných kázni pri úmrtí žien: Anny Júlie Esterházyovej dvakrát, Juliany Erdődyovej, mníšky Ilony Augusty a Kristíny Jozefy Esterházyovej.⁴

Po smrti **Anny Júlie Esterházyovej** (1630 – 1669) vyšla kázeň Istvána Sennyeyho. Anna Júlia (Juliana) bola dcérou palatína Mikuláša Esterházyho a Kristíny Nyáryovej; od roku 1643 bola manželkou Františka Nádašdyho.

SENNYEY, István: Keserves dichérete az néhai méltóságos groff Esterhas Anna Julia asszonnak, méltóságos groff Nadasdi Ferencz Ország biráinak kedves házas társának, melliet teste jelölött... Sennyey István wespremi püspök, Lekan szent Miklos szentegyhazaban méltó örök emlekezetre praedicallot ezer hat száz hatvan kilencz esztendőben, october havanak hetedik napian. Beczben: Az Akadémiai könyvnyomtatóia Hacque Janos által, 1669, 23 s.

V rukopise zostal jej životopis:

HOFFMANN, Augustinus. Leb- und Ehrenrede über das löbliche Leben der hoch – und wohlgeboren Frauen Annae Julianae Gräfin von Nádasd gebahren Gräfin Esterhás den – octobris 1699 bor... trager... Wien, 1669.

Ibolya Maczák uvádza od tohto autora aj tlač *Die Tugendreiche Matron*. Bécs, 1669.

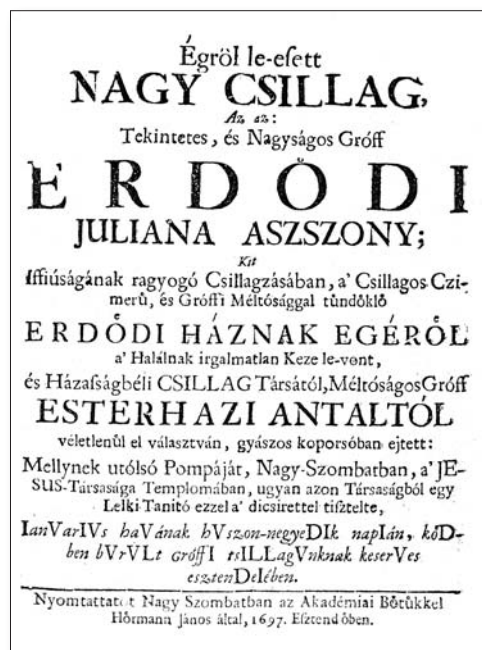
Vytlačená pohrebná reč jágerského kanonika Istvána Illyefalviho na pohrebe grófa Jána Drugetha Homonnayho v máji 1682 bola venovaná najmä jeho matke **Márii Esterházyovej** (1638 – 1684). Bola dcérou palatína Mikuláša a Kristíny Nyáryovej. Z úvodného príhovoru vyplýva, že autor text dodatočne doplnil a vydal, aby vynikla sláva a príklad predčasne skončeného života jej syna a dúfa, že grófka prijme túto tlač ako príspevok k jeho pamiatke a k upokojeniu svojej ubolenej duše.

ILLYEFALVI, István. Midön a Leseskedő halál... Hommonay Nagy Familianak Hét Czimeres Madari közzül Edgyiket Töriben Ejtette; Igy Predicallott A Néhai Méltóságos Groff Drugeth Hommonay Ianos Halotti Pompajan, Illyenfalvi Istvan, Tapólcza Apatúr... Egri Canonok. Ungvar Váraban, Anno 1682, die 11. Maji. Cassan: Nyomtattat Bosytz Istvan által, M. DC. LXXII (=1682) esztendőben. A4–C4 (=XII)

Najrozsiahlejšia tlač spomedzi pohrebných rečí bola venovaná úmrtiu 17-ročnej **Juliany Erdődyovej** (1679 – 1696), manželky kuruckého generála Antona Esterházyho.

ÉGRŐL Le-Esett Nagy Csillag, Az az: ... Gróf Erdődi Julianna asszony: kit Ifjúságának ragyogo Csillagzásában... Erdődi Haznak Egéről a Halálnak irgalmatlan Keze le-vont, és Házasságbéli Csillag Társától... Groff Esterhazi Antaltól véletlenül el- választván, gyászos Koporsóban ejtett: Mellynek utolsó Pompáját, Nagy-Szombatban a Jesus-Társasága Templomában, ugyan azon Társaságból egy Lekki Tanító ezzel a dicsérettel tisztelte, lanvarius havának hvszon-negyedik napján, ködben bvrvt Grof-tsillagvknak keserves Esztendélben /=1697/. Nyomtattatott Nagy-Szombatban az Akadémiai Bötükkal. Hörmann János által, 1697. Esztendőben. A4 – C3 /XI/. V.

ÉGRŐL Le-Esett Nagy Csillag, Az az: ... Gróf Erdődi Julianna asszony: kit Ifjúságának ragyogo Csillagzásában... Erdődi Haznak Egéről a Halálnak irgalmatlan Keze le-vont, és Házasságbéli Csillag Társától... Groff Esterhazi Antaltól véletlenül el- választván, gyászos Koporsóban ejtett: Mellynek utolsó Pompáját, Nagy-Szombatban a Jesus-Társasága Templomában, ugyan azon Társaságból egy Lekki Tanító ezzel a dicsérettel tisztelte, lanvarius havának hvszon-negyedik napján, ködben bvrvt Grof-tsillagvknak keserves Esztendélben /=1697/. Nyomtattatott Nagy-Szombatban az Akadémiai Bötükkal. Hörmann János által, 1697. Esztendőben. A4 – C3 /XI/. V.

Pohrebná kázeň k úmrtiu Juliany Erdődyovej (1679 – 1696)

Spomienku na ich svadbu sme spomenuli v časti o svadobných veršoch. Júlia sa vydávala 16-ročná, zomrela krátko po prvom pôrode v Šintave. Kazateľ ju prirovnal

k jasnej hviezde, ktorá nečakane padla z neba. Bola svetlým príkladom pre všetkých. Kazateľ vyzdvihol jej miernu povahu a nekonfliktnosť – preto nemala nepriateľov a s každým pekne vychádzala. Rada čítala nábožné knihy a mladých nabádala, aby sa učili. V rozlúčke sa ešte spomína jej narodená dcérka (*sladká hviezdica*), ktorej praje pekný život. Žiaľ, malá Mária Terézia Esterházyová krátko po smrti matky zomrela. Antonovi, zasiahnutému bolesťou nečakaného vdovstva, sú určené tieto slová: „*Ale ona (Ťa) zo svojej nekonečnej lásky chce sama osloviť a hovoriť: Najdrahší poklad môjho srdca! Aká nesmierna bolesť ma zasiahla! Len necelého poldruha roka som s Tebou žila a už Ťa musím opustiť. Veď z milosti Božej sme na Šintavskom hrade ako na dobrej planéte žiarili v hviezdnom páre, svoje dni sme prežívali v šťastí, pretože medzi nami prekvitala božská manželská láska a pokojná jednota.*“

Juliana Erdődyová musela mať so svojou svokrou Katarínou Thökölyovou dobrý vzťah. Svedčí o tom aj pasáž v pohrebnej reči, ktorou sa mŕtva nevesta prihovára svokre: „*Považujem za potrebné, aby som sa rozlúčila aj s Tebou, Velkomožná grófká Kata Thököly. Lebo Ty si mi prejavovala toľko priazne, akoby si bola mojou matkou. Ukázala si to okrem iného aj vtedy, keď si v mojej chorobe zďaleka pricestovala za mnou, nehládajúc na svoje oslabené zdravie. Nech Ťi to dobrotivý Boh odplatí a nech radosťou rozjasní tie panské hviezdy, ktoré potemneli žalostným smútkom.*“

Katarína, ktorá najskôr bývala v Šintave, nechala opraviť v blízkej Svätej Chradi kostol Navštívenia Panny Márie, ktorý stojí doteraz. Juliana v ňom deň pred smrťou hľadala útechu. „*Grófká Juliana Erdődi na počesť Blahoslavennej Matky Márie sa každý deň pomodlila ruženec a každú stredu a sobotu držala pôst. V sobotný deň vždy so sladkým bôľom čítala tú krásnu maďarskú knihu, ktorú zostavila Jeho kniežacia výsosť pán palatín na dni sobotňajšieho rozjímania, aby v krajine oživil minulé obyčaje, ktorými si naši predkovia v časoch svätého Štefana kráľa uctievali Blahoslavenú Matku ako patrónku a ochrankyňu našej vlasti. Grófká Juliana túžila skloniť svoju ustatú hlavu do náručia Blahoslavennej Matky, keď deň pred svojou smrťou pocítila želanie navštíviť kostol Blahoslavennej Márie v Haraszte, ktorý dala postaviť pred niekoľkými rokmi jej svokra grófká Kata Thökölyi pri Šintave. Grófká Thökölyi tým sledovala cieľ, aby sa posilnilo uctievanie Matky Božej na brehu rieky Váh, aby tu poblúdené duše mali možnosť nájsť cestu spásy. Podobne ako keď v staroveku kráľ Philadelphus Ptolemaios dal postaviť na ostrove Pharos vysoký maják, ktorý mal svojím svetlom pomôcť námorníkom nájsť cestu ku brehu aj za tmavej noci.*“⁴⁵

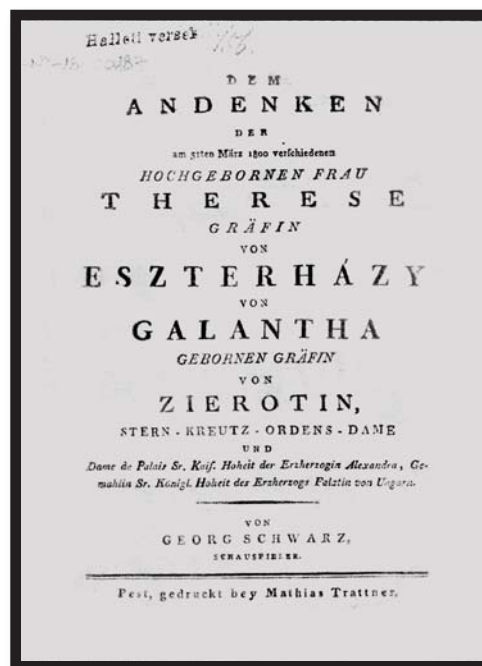
Pohrebnú reč k úmrtiu **Ilony Augusty Esterházyovej** (1667 – 1681) pod názvom *Rosa Sine Spina*. Nagyszombat (1702) publikovala Ibolya Maczák. Autor: István Petretits. Uvádza aj kázeň Ludwigsdorff, Emil: *Die Grosse Fürstin Tochter*. Bécújhely: Boge/Bogner, (1728), ktorá odznela na pohrebe **Kristíny Jozefy Esterházyovej** (1674 – 1717).

Pri pôrode štvrtého dieťaťa v roku 1800 zomrela 27-ročná manželka Jozefa Esterházyho **Terézia Zierotinová-Lilgenau** (1773 – 1800). Táto dvorná dáma musela byť veľmi obľúbená, pretože smútok nad jej odchodom vyjadrili traja básnici. Verše v nemčine a maďarčine vyšli v roku 1800, čo reviduje v genealógiách chybné uvádzaný rok jej úmrtia (1803). Pohrebnú reč sme nenašli, no smútočné verše sú zachované.

SCHWARZ, Georg. *Dem Andenken der am 31ten März 1800 verschiedenen hochgebornen Frau Therese Gräfin von Eszterházy von Galantha gebornen Gräfin Zierotin, Stern – Kreutz – Ordens-Dame...* Pest: Mathias Trattner (1800, (4) s.

AL. EM. v. St. *AUF den Tod der Hoch und Wohlgebohrnen Frau, Frau Theresia Gräfin Eszterházy von Galantha gebornen Gräfin Zierotin Sternkreuz – Ordens Dame und Ihrer Kais. Hoheit der Durchleuchtigsten Erzherzoginn Dame de Palais. Von AL. EM. v. ST. Ofen: Königlichen Universitäts – Schriften, 1800, (4) s.*

F. Gróf Eszterházy Józsefné született gróf Zerotiné Ö Nagysága halálára. Budán: A Királyi Universitas betüivel, M.DCCC (=1800), (3) s.

Titulný list smútočnej básne k úmrtiu Terezie Zierotinovej-Lilgenau

V marci 1860 zomrela 23-ročná **Antónia Esterházyová** (1847 – 1860), dcéra Pavla Esterházyho a Antónie Viczay. V Bratislave bola vytlačená smútočná spomienka jej milovaného strýka „grófa E. E.“⁴⁶

EMPFINDUNGEN am Sarge der jungen Comtesse Antonie Esterházy welche geboren den 11. März 1848, gestorben den 27 März 1860, geäußert von Ihnem sie innigliebenden Oheim E. Grafen E. Pressburg: Druck von A. Schreiber, 1860, (4) s.

PRAVDIVÝ A FIKTÍVNY OBJEKT LITERÁRNYCH DIEL

Jednou z pohnútok, prečo sme sa podujali predstaviť esterházyovské ženy v samostatnej publikácii, bolo to, že v historickej literatúre popri dominantných a úspešných, historikmi a genealógmi opísaných a básnikmi ospevovaných mužoch boli postavené do roly ich nevyhnutného doplnku. Počas spoznávania prameňov a vyhľadáváním aj tých najdrobnejších zmienok o fungovaní jednotlivých rodín sme sa však presvedčili o životaschopnosti týchto žien a ich vlastnostiach, ktoré vysoko prekračovali naše pôvodné predstavy.

Prekvapujúce bolo, že aj keď primárne mali vymedzenú sféru pôsobenia, mnohé z nich nehrali druho radú úlohu ani v hospodárstve, ani v spoločenskom živote. Na takej veľkej historickej ploche sme mohli len rámcovo naznačiť vývojové tendencie, ktoré významne limitovali životy týchto žien.

Civilizačný vývoj s postupnými emancipačnými prvkami zasahoval aj do rodín nášho rodu a postupne rušil zaužívané stereotypy. Ženám otváral širší priestor na uplatnenie aj mimo rodiny. Proces sebauvedomovania žien bol ovplyvnený dobou, celkovou atmosférou, filozofickými, náboženskými a morálnymi normami, ktoré sa uplatňovali ako v spoločenskom živote, tak aj v mikrosвете rodín. Dôležitým momentom v tomto procese bolo vzdelanie, ktoré ženy dostali, prostredie, v ktorom žili a ktoré spoluvytvárali, a rozhľad, ktorý nadobudli vďaka širokým spoločenským kontaktom. Kniha ako významný informačný zdroj bola médiom, ku ktorému mali neobmedzený prístup a ktorý povýšili na zdroj svojho duchovného rozvoja.

V súčasnosti sme svedkami intenzívneho bádateľského záujmu nielen o mužských členov rodu, ale aj o všetky aspekty bohatého života rodu Esterházyovcov – sobáše, rodinný život, aktivity. Vo väčšej miere sú už v týchto prácach zakomponované aj životy žien. Pokúsime sa ich stručne predstaviť.

V životopisných a odborných publikáciách (Zs. Bubits, Lajos Merényi, Arnold Ipolyi, Katalin Péter, Diana Duchoňová) sa ženy spomínajú ako dôležitý prvok v živote mužov, najmä Mikuláša a Pavla Esterházyovcov. Články a štúdie sa koncentrujú v prvom rade na mužov, potom na rodinu (sobášna politika Esterházyovcov) a v rámci toho sa vykresľuje úloha ženy. Špeciálnych životopisných publikácií zatiaľ nie je veľa a tie, ktoré sú k dispozícii, sú z kategórie beletrie. Väčšie či menšie životopisné medailóniky možno nájsť na internete (*Wikipédia*) a v rakúskej genealógii *Esterhazy.net*. Pribúdajú aj články a štúdie venované zaujímavým životom niektorých žien (Kristína Jozefa Esterházyová) alebo o ich hudobných aktivitách (Alexandrina/Alessandrina Rossi).

Zo staršej literatúry, v ktorej sú uvedené krátke životopisné medailóny žien, treba spomenúť publikáciu z roku 1700 známu ako *Trophaeum Domus Estoras...*,⁷ ktorá

bola spracovaná na želanie palatína Pavla Esterházyho. V tejto genealogickej knihe sa okrem reálne dokázaných osôb vyskytujú aj mnohé fiktívne mená. Genealógovia tieto nepravdivé údaje identifikovali, označili a vyradili zo seriálnych rodokmeňov. V súčasnosti sa *Trophaeum* považuje za typograficky kvalitne spracovaný výplod dobových snáh o pozdvihnutie vážnosti a starobylosti rodu. V koncepcii publikácie podstatnú časť tvoria reprodukcie medirytín celofigurálnych portrétov. V popise každého obrazu sú základné údaje o osobe – meno, dáta narodenia a úmrtia, rodičia a manželia. V samostatnej časti sú uvedené podrobnejšie životopisné medailóny členov rodu. Ich obsah a rozsah zodpovedá dôležitosti jednotlivých osôb a informáciám, ktoré sa o nich podarilo sústrediť.

Strohé údaje sa nachádzajú aj v ďalších genealógiách, najmä v práci Ivána Nagya.⁸

Zo životopisných publikácií treba spomenúť knihu Arnolda Ipolyiho *Bedegi Nyáry Krisztina*.⁹ Autor Arnold Ipolyi vychádza z denníka, ktorý vlastnoručne napísala táto druhá manželka palatína Mikuláša Esterházyho. Po jej smrti v ňom pokračoval ich syn Pavol. Biografia je reprezentatívnou, archívnymi prameňmi podloženou sondou do jej súkromia cez výchovu, vierovyznanie, obrovský majetok, prvé manželstvo s Imrichom Thurzom, materstvo, druhý sobáš a manželstvo s Mikulášom Esterházym po jej smrti v Šintave v roku 1641. Zomrela po pôrode syna Ferka.

V roku 2010 vyšla zásluhou Súkromnej nadácie Esterházy v Eisenstadte kniha o živote **Margity Czirákyovej** (1874 – 1910). Táto reprezentatívna biografia bola venovaná 100. výročiu úmrtia tejto krásnej, vzdelanej, modernej a tvorivej ženy.¹⁰

Diplomantka Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviciach Monika Tauchmanová spracovala tému o dvoch ženách literárnych salónov – o francúzskej *saloniére* Madame de Staël a Márii Anne zo Schwarzenbergu.

Nás zaujali podrobné informácie o **Márii Anne Hohenfeld** (1768 – 1848), ktorá bola druhou manželkou o 14 rokov staršieho Antona Esterházyho. V literatúre sa jej manželstvo s Esterházym, ktoré trvalo deväť rokov, takmer nespomína, známejšia je pod menom svojho druhého manžela ako Maria Anna zo Schwarzenbergu. Počas svojho života prevádzkovala štyri salóny v Karlových Varoch (1818) a vo Viedni, z toho tri až po roku 1820, počas svojho druhého vdovstva. Ľudia, ktorí ju poznali, oceňovali, že „*kňazná »Nanni« bola múdra, na vysokej úrovni, plná originality, veľmi oddaná živej diskusii, dokonca až trochu vyhľadávajúca spory;*“ – cituje diplomantka Emiliu von Binzer, ktorá Máriu Annu takto charakterizovala v roku 1877. Zbierala rôzne pedagogické, mravoučné a náboženské sentencie, ktorými sa v živote riadila. Vnučke Gabriele odkázala svoje životné krédo: „*Ži život trojnásobne: skrz myslenie, lásku a dobrodenie.*“¹¹

KNIZNÁ KULTURA

Nemôžeme obísť ani románové príbehy, v ktorých vystupujú ženy z rodu Esterházyovcov ako skutočné alebo vymyslené postavy. Beletristické spracovanie podstatného úseku života Mikuláša Esterházyho a jeho vzťahu k ženám priniesla na knižný trh Zsolna Ugron v dvoch historických románoch: *Erdélyi menyegző* [*Sedmohradská svadba*] a *A nádor asszonyai*¹² [*Palatínove ženy*]. Prvý román rozpráva príbeh nemravnej Anny Báthoryovej, ktorej život sa preplietal aj so životom Mikuláša Esterházyho. Na tento román nadväzuje kniha *A nádor asszonyai*, ktorá sa venuje pohnutým udalostiam v mikrosvete palatínovej rodiny po jeho druhom sobáši. Beletristicky vykresľuje známe fakty zo života Kristíny Nyáryovej, jej zápas s prvou svokrou Alžbetou Czoborovou o navrátenie maloletých dcér z prvého manželstva s Imrichom Thurzom a ďalšie známe rodinné udalosti. Z deja nevypadla ani Anna Báthoryová a ďalšie postavy, ktoré vstúpili do života novej rodiny Mikuláša Esterházyho.

Esterházyovci boli dostatočne známi aj vo Francúzsku. Ich meno si požičal autor romantického milostného románu o princeznej **Jane Gabriele Esterházyovej**. Román Marcela Tissota *Princess Jeanne Gabrielle Esterházy* vyšiel v roku 1870 v Paríži a zakrátko vyšli v Budapešti dve vydania maďarského prekladu od Eleka Jakaba *Esterházy Gabriela hercegnő*¹³ [*Kňazná Gabriela Esterházyová*].

Je to beletrizovaný príbeh osudovej lásky údajnej dcéry Mikuláša Esterházyho, ktorá sa vzoprie vôli otca a odmietne sa vydať za dojednaného ženicha Alfreda Hessen-Darmstatta. Gabriela je totiž zaľúbená do syna otcovho tajomníka Rudolpha de Thenhausena. Rodičia použili všetky vtedajšie donucovacie prostriedky, aby dcéra zabudla na chudobného muža svojho srdca – vyhrážali sa jej kláštrom, mladý pár odlúčili, no darmo. Gabriela sa nepodriadila vôli rodičov a s priateľkou a dôverníčkou barónkou Sassheim ušla z domu. Komplikovanou trasou cez Terst, Stredozemné more, Benátky, Miláno, Turín, Janov a Besançon sa dostali do kláštora uršulínok sv. Hippolyty vo Francúzsku. Tam sa zoznámila s mníškou Scholastikou Rondot z Etoza, ktorá ich nasmerovala k svojmu otcovi, lekárovi Dr. Hugovi Rondotovi.

V jeho dome blízko kaplnky Etoz bývali takmer štyri roky. Gabriela bola veľmi talentovaná, vedela hrať na čembale (jej učiteľom bol vraj Haydn), pekne kreslila a maľovala. Údajne namalovala dva portréty – doktora Rondota a obraz ženy. Jedného dňa sa Gabriela od doktora dozvedela, že v nemocnici leží ťažko chorý mládelec, ktorého na cestách sprevádza verný komorník Ezop. Gabriela sa dovŕpila, že pacientom nemôže byť nikto iný, len jej milý Rudolf Thenhausen, pretože on mal komorníka s takým zvláštnym menom. Príbeh sa šťastne končí, pretože o histórii ich lásky sa dozvedela sama cisárovná Mária Terézia, vzala ich pod svoju ochranu a požiadala otca, aby súhlasil s ich manželstvom.

Námet splňajúci všetky atribúty romantického úbožného románu vyvolal pochybnosti o autenticite hlavných osôb. Autor priznal, že ide o zbeletrizovaný príbeh, no skutočný Dr. Rondot tvrdil, že je pravdivý. Cestopisné

prvky románu pri opise ich putovania z Terstu do Besançonu boli autentické, rovnako ako pobyt v kláštore sv. Hippolyty. Odtiaľ sa dostali do domu Huga Rondota.

Pátraniu o pravdivosti príbehu sa venoval Dr. Emile Ledoux, ktorý na zasadnutí francúzskej Akadémie v roku 1932 predniesol reč o starom románe *Princess...* Zosumarizoval výsledky svojho pátrania po otcovi Mikulášovi Esterházym, ktorý mal mať dcéru Gabrielu. Nebolo to jednoduché, pretože meno Mikuláš bolo u Esterházyovcov veľmi frekventované. Životopisné údaje o hrdinke románu a jej otcovi sa nezhodovali ani s jedným Mikulášom. Mikuláš Esterházy, ktorý žil približne v čase, v ktorom sa dej románu odohráva, mal dve dcéry – Máriu Annu a Christine. No ani jedna z nich sa nenarodila v roku 1764 a ani jednu nemožno stotožniť s románovou Gabrielou. Ledoux sa nevzdal a navštívil dom Dr. Rondota, kde našiel dva portréty maľované rukou údajnej dcéry Mikuláša Esterházyho. Priniesol aj svedectvá miestneho kňaza. Napriek tomuto svedectvu sa Tissotov román čerpajúci z rodiny Esterházyovcov považuje len za vymyslenú históriu lásky. Nemožno sa diviť, že bohatstvom oplývajúci rod bol vďačným terénom vtedajšieho „mediálneho trhu“ a inšpiráciou pre autorovu fantáziu pre modelovanie fiktívnych románových postáv.

Do kategórie beletrie patrí aj kniha Móra Jókaiho *Milovná až na popravisko*.¹⁴ Kniha vyšla v Maďarsku v mnohých vydaniach; my uvádzame slovenský preklad. Je to životopis Rákócziho kuruckého veliteľa Ladislava Ocskaya (Očkaja), ktorý sa zaplietol s vydatou **Julianou Esterházyovou** (1664? – po 1727). Jej pričinením v rozhodujúcom boji zradil povstalcov, za čo bol odsúdený na smrť. Príbeh má autentické historické pozadie. Podrobnosti sú dokumentované v listoch, v dokumentoch zo súdu s Ocskayom a z jeho poprav, ktoré v roku 1905 vydal knižne Kálmán Thaly.¹⁵

Záhadou je zastretá identita adresátky úbožných veršov **Magdalény Esterházyovej**. Stručný úvod a text básne, ktorá sa zachovala v niekoľkých rukopisných odpisoch raz pod názvom *Virágének* (Spev kvetu), druhý raz *Kedvesének* (Milej) či *Kedves ének* (Milá pieseň), publikoval Ferencz Kanyaró.¹⁶ Editor sa v prvom rade pokúsil identifikovať autora smutných a mierne vyčítavých veršov, ktorý bol osudovo zaľúbený do gróffy Magdalény Esterházyovej. Pretože báseň je situovaná do Sedmohradska, autora aj objekt jeho lásky treba hľadať tam. Autorom bol s najväčšou pravdepodobnosťou János Lázár, ktorý v 18. storočí patril k obľúbeným sedmohradským lyrikom. Meno neznámej gróffy Esterházyovej prezrádza akrostich zo začiatkových písmen 21 strof. Genealogické pramene však takú ženu, žijúcu v polovici 18. storočia, nepoznajú. Napriek tomu sú jej venované verše, ktoré ju usvedčujú z falošnej a neúprimnej lásky, lebo sa pohrávala s krásnou nádejou zaľúbeného muža. Zostal mu len trpký pocit beznádeje a sklamanie, ktoré mu prinášalo myšlienky na smrť. Táto úbožná dráma je uložená vo fonde Akademickej knižnice v Koložváre.

Esterházyovci neboli vždy a u všetkých obľúbení. Poznáme satirické verše, v ktorých sa poukazuje na ich nákladný život. Ako príklad poslúži slovenská satirická báseň *O bále, ktorý grof Eszterházy držal v Bystrici r. 1780*.¹⁷

V archíve rodiny Radvanských sa našli rukopisné zväzky poézie, v ktorých sa nachádzajú

mnoho neznámych básnických textov. Vo 4. zväzku zbierky pod č. 41, s. 131 – 132 sa nachádzajú satirické verše *Ha kivánod tudni, mi légyen a Gróffság... [Ak si želáš vedieť, čo je to grófstvo...]*. Je to 40-veršová báseň neznámeho autora, v ktorej sa objavilo meno Ludmila. Usudzuje sa preto, že verše boli adresované **Ludmile Forgáčovej** (? – 1795), manželke zvolenského pána Štefana Esterházyho, ktorá v roku 1786 ešte žila. Táto rodina bola známa zbierkou rodinných obrazov, ktoré dali namalovať dvorskému maliarovi Samuelovi Horváthovi.¹⁸

Dobrodružné príbehy kniežata Mikuláša Esterházyho (zo začiatku 19. storočia) a jeho verného sluhu Janka z Galanty vydal v Budapešti Karol Csecsootka (Čečotka). Považujeme za potrebné spomenúť aj tento beletrizovaný prameň, ktorý s istou dávkou humoru a štylistickej ľahkosti opisuje cestu (ďalšieho) Mikuláša Esterházyho a jeho sluhu Janka do Anglicka, kde sa zoznámil s budúcou manželkou. Jednoduchým štýlom vykresľuje, čo všetko musel prežiť, aby sa po dobrodružnej ceste po súši i po mori mohol oženiť a usadiť sa. Príbeh vyšiel v slovenčine aj v maďarčine. Prvenstvo treba pripísať Kálmánovi Mikszáthovi, ktorý dobrodružstvá kniežata Esterházyho zveršoval a neskôr doplnil o novšie príbehy. Csecsootka ako neúnavný autor mnohých nenáročných príbehov isto čerpal z jeho práce, no pôvodný Mikszáthov prameň neuvádza.

Keďže táto drobná próza obsahuje mnoho fiktívnych situácií, nemožno ju považovať za autentický životopisný román. Patrí do kategórie nenáročného ľudového čítania, ktorého hlavný hrdina absolvuje rôzne vymyslené dobrodružstvá, vráti sa do Galanty, oženiť sa s anglickou aristokratkou a svojho sluhu Janka za verné služby povýši na zemana. *„Onedlho boli v Galante dve svadby. Knieža Mikuláš prisahal večnú vernosť svojej Edite a Janko svojej Aničke. A aby tento deň bol pamätný aj pre Janka, udelil mu k zemianskemu titulu viac sto jutár zeme a jednu dedinu.”* – končí spisovateľ svoje rozprávanie.¹⁹

Na záver nášho prehľadu spomenieme bibliografické údaje o **Alexandre Lujze Valentíne Esterházyovej** (1856 – 1930), manželke Alexandra Apponyiho. Pri príležitosti 150. výročia narodenia Alexandra Apponyiho vyšiel zborník zameraný na európsky význam jeho knižnej zbierky. Súčasťou zborníka je aj personálna bibliografia, ktorú spracovala Kornélia Sz. Debreczeni *Apponyi Sándor és felesége, Esterházy Alexandra élete és munkássága a korabeli sajtóban [Život a činnosť Sándora Apponyiho a jeho manželky Alexandry Esterházyovej v dobovej tlači]*.²⁰

Alexandre Esterházyovej je v bibliografii venovaná samostatná časť, ktorá obsahuje 53 bibliografických záznamov rozdelených do piatich skupín: I. Svadba; II.

Život manželky Alexandra Apponyiho; III. Maľby; IV. Literárna činnosť; V. Úmrtie manželky Alexandra Apponyiho. V časti o literárnej činnosti Alexandry Esterházyovej sú opísané štyri práce, z ktorých jedna zostala v rukopise.

Tento príspevok je úryvkom z kapitoly *Literárne svety žien rodu Esterházyovcov* z knihy *Ženy rodu Esterházyovcov*. Náš prehľad príležitostných tlačí, ktoré im boli venované, a údaje o ich obraze v dobovej a súčasnej literatúre svedčí o tom, že fenomén „Esterházyovci“ ešte stále nie je vyčerpaný a že bádateľov stále podnecuje k nachádzaniu nových informácií, súvislostí a príbehov nielen o mužskej časti rodu, ale aj o ženách, ktoré do neho patrili. Nás zaujali aj preto, lebo rod pochádza z Galanty, čo jeho členovia od polovice 16. storočia nepretržite deklarujú používaním predikátu „*de Galanta*“. Osudy mnohých dcér a manželiek boli spojené so širšími historickými udalosťami a s reáliami dnešného Slovenska. Preto každý, aj zdanlivo nepodstatný, prameň o ich živote môže obohatiť poznanie regionálnych i slovenských nielen literárnych dejín.

POZNÁMKY A BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY

- 1 KLIMEKOVÁ, Agáta. Príležitostné tlače – obľúbený vydavateľský žáner v prvej polovici 18. storočia. In: *Knižnica*, 2009, roč. 10, č. 3, s. 31 – 35.
- 2 Táto svadobná báseň sa dostala aj do iných knižníc: Bavorská štátna knižnica (BSt.B) v Mníchove – Sign. (2A. or. 95q). Signatúra v Rakúskej národnej knižnici: 176940-D. Údaje o roku vydania sa odlišujú, udáva sa chybné rok 1825 (vtedy mala len 10 rokov). Tlač treba odvodit od roku 1837, keď sa vydávala.
- 3 KŐSZEGHY, Pál. *Bercsényi házassága*. Tento historický spev uverejnil podľa originálu uloženého vo Varšave Kálmán Thaly. V 4. časti sa spomína manželstvo Antala „*Esztrás*“ a Juliany Erdődyovej, ktorá však veľmi skoro zomrela. (Strofy č. 167 – 174). Jej cnosti sú vyjadrené v týchto veršoch: „*Margit amaz, s ez az kegyes Juliánka / nem különb, mint kertí ékes tulipánka / Minden jószágokkal rakatott leányka / kit méltó hordozzon merő arany szánka.*“ (Strofa č. 169).
- 4 MACZÁK, Ibolya. *A herceglány léptei. Család – és nőreprezentáció az Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott gyászbeszédben*. In: *Fényes palotákban, ékes kőfalokban*. Budapest: Magánkiadás 2009. s. 125 – 140.
- 5 ÉGRÖL *Le-esett nagy csillag, az, az: tekintetes, és nagyságos gróff Erdődy Juliana Asszony...és házasságbéli csillag társáról, meltóságos gróff Esterhazi Antaltól véletlenül el választván, gyászos koporsóban ejtett...*, 1697. (Autor: egy lelki tanító a Jesus-társasága Templomában). Nagy Szombat: Akademia Bötűkkel Hörman János által, 1697. nestr. Súčasně zdroje posúvajú dátum postavenia/obnovenia kostola vo Svätej Chrásti, ktorá je súčasťou Vinohradov nad Váhom pri Šintave, až do roku 1764, keď Katarína Thökölyová už nežila († 1701).
- 6 Do úvahy prichádza jej strýko Imrich (Emerich) Esterházy, vojenský kapitán (1808 – 1891).
- 7 TROPHAEUM *Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estorasiae in tres divisum partes*. P. I – III., 1700. Viennae Austriae: Leopold Voigt, MDCC (1700). P. I. 165 s.; II. 96 s.; III. 87 s.; (163) il.
- 8 NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I – XII. Pest: Beimel és Kozma: Ráth Mór, 1857 – 1868.

- ⁹ IPOLYI, Arnold. *Bedegi Nyáry Krisztina: 1604 – 1641*. Budapest: Méhner Vilmos Kiadása, 1887, 132 s.
- ¹⁰ KOPP, Margit. *Fürstin Margit Esterházy 1874 – 1910 – engagiert, modern, der Familie verbunden*. Eisenstadt: Esterházy Privatstiftung, 2010, 77 s. Vyšla aj v maďarčine.
- ¹¹ TAUCHMANOVÁ, Monika. *Ženy literárních salonů: Marie Anna ze Schwarzenbergu a madame de Staël*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, FF, 2012.
- ¹² UGRON, Zsolna. *Erdélyi menyegző*. Budapest: Libri Könyvkiadó, 2013, 350 s. Anna Báthoryová bola sestrou sedmohradského kniežaťa Gábora Báthoryho. Historické pramene potvrdzujú, že keď neskôr zubožená a všetkými opovrhovaná blúdila po Uhorsku, Mikuláš Esterházy sa zľutoval a daroval jej dom a majetok na východe krajiny. Jeho darovacia listina sa nachádza vo viacerých archívoch; UGRON, Zsolna. *A nádor asszonyai*. Budapest: Libri Könyvkiadó, 2014, 336 s.
- ¹³ TISSOT, Marcell. *Esterházy Johanna Gabriella hercegnő*. Ford. és történeti bevezetéssel ellátva Jakab Elek. Pest: Ráth, 1871, 267 s.
- ¹⁴ JÓKAI, Mór. *Milovaný až na popravisko*. Bratislava: Tatran, 1968, 461 s.
- ¹⁵ THALY, Kálmán. *Ocskay László. II. Rákóczi Ferencz fejedelem brigádérosa és a Felső-Magyarországi hadjáratok. 1703 – 1710*. Első kötet. Budapest: Franklin Társulat, 1905. 400 s.
- ¹⁶ KANYARÓ, Ferencz. Virágének gr. Esterházy Magdolnához. In: *Erdélyi Múzeum*, X. 1803. II. füz. s. 172 – 175.
- ¹⁷ MIŠIÁNIK, Ján. *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: SAV, 1981, s. 599 – 601.
- ¹⁸ BAROS, Gyula. *Radványi verskönyve*. Budapest: Athenaeum, 1904, s. 315.
- ¹⁹ CSECSOTKA, Karol. *Dobrodružstvá kniežaťa Mikuláša Esterházyho na suchu a na vode*. Budapest: Méhner, V., (1910), 31 s.; MIKSZÁTH, Kálmán. *Herczeg Eszterházy Miklós kalandjai szárazon és vízben*. Budapest, 1882; MIKSZÁTH, Kálmán. *Herczeg Eszterházy Miklós további kalandjai*. Budapest, 1883.
- ²⁰ MAGYARORSZÁG és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében: emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából. Budapest: OSZK, 1995, 177 s. Bibliografija sa nachádza na s. 153 – 171. Súpis literatúry o Alexandre na s. 165 – 169.

ASTRONÓM PETER APIAN A JEHO DIELO

Mgr. Mária Pitáková*

Astronómia je vedný odbor, ktorého história siaha do najvzdialenejších čias ľudstva. Staré, dávno zaniknuté civilizácie nám o tom zanechali presvedčivé dôkazy v podobe záznamov na hlinených doštičkách a kamenných stélach, v pozostatkoch prastarých „observatórií“ alebo v skalných rytinách na všetkých kontinentoch. Astronomickým odkazom antiky sa stalo dielo Claudia Ptolemaia (asi 100 – 160 n. l.), gréckeho astronóma, matematika a geografa. Jeho hlavný spis, vo svete známy pod arabským názvom *Almagest*, je akousi učebnicou, v ktorej zhrnul poznatky svojich predchodcov, samozrejme, v duchu geocentrizmu. Vychádzal najmä z téz najväčšieho pozorovateľa staroveku Hipparcha (190 – 120 pred n. l.). Preval a doplnil aj jeho katalóg 1 025 hviezd, zobrazujúci ich jasnosť a polohu. *Almagest* sa až do stredoveku pokladal za najvýznamnejšie astronomické dielo. Aristotelovsko-ptolemaiovské predstavy o mechanizme vesmíru sa však dostávali čoraz viac do rozporu s novými poznatkami, ktoré sa získavali pozorovaním skutočných úkazov na oblohe.

Knihy s astronomickou tematikou tvorili hneď od objavenia kníhtlače značnú časť objemu knižnej produkcie, a tak umožňovali jednotlivcom ľahší prístup k najnovším poznatkom i výmenu skúseností z pozorovania nebeských javov. Už v roku 1496 vydal Regiomontanus (1436 – 1476)¹ v Benátkach Ptolemaiov *Almagest*. Maj-

strom v tomto smere bol však Petrus Apianus, nemecký humanistický kartograf, matematik a astronóm, ktorého výtlačky boli prístupné aj mestským vrstvám.

Peter Apian (1495 – 1552) sa narodil ako Peter Bonewitz (Bennewitz, Bienewitz) v Leisnigu v Sasku. Jeho otec bol obuvníkom a rodina patrila do strednej triedy. Peter sa vzdelával v latinskej škole v meste Rochlitz. V rokoch 1516 – 1519 študoval na univerzite v Lipsku a v tom čase sa rozhodol pre latinskú podobu svojho mena *Petrus Apianus*. V roku 1519 sa presťahoval do Viedne, kde pokračoval v štúdiu. Viedenská univerzita patrila v tomto období medzi popredné univerzity zamerané na oblasť geografie a matematiky. Keď v roku 1521 vypukol vo Viedni mor, Apian sa presťahoval do Regensburgu a neskôr do Landshutu v Bavorsku.

V roku 1526 sa oženil s Katarínou Moserovou, s ktorou mal 14 detí (päť dcér a deväť synov). V roku 1527 sa stal profesorom na univerzite v Ingolstadte, hoci mal len titul bakalára. Do tejto funkcie bol po smrti Petra Apiana vymenovaný jeho syn Philipp Apian (1531 – 1589).²

Apian si založil v Ingolstadte aj svoju vlastnú tlačiareň. Medzi prvými knihami, ktoré vydal, boli spisy Johanna Ecka (1486 – 1543),³ antagonistu Martina Luthera. Eckoovo dielo vydané Petrom Apianom sa nachádza v parížskej knižnici v Trenčíne.⁴ Apianova tlačiareň bola známa vydávaním mimoriadne kvalitných geografických a kartografických diel. Napriek tomu sa Apian ocitol vo finančnej tiesni a musel požiadať senát o pôžičku 500

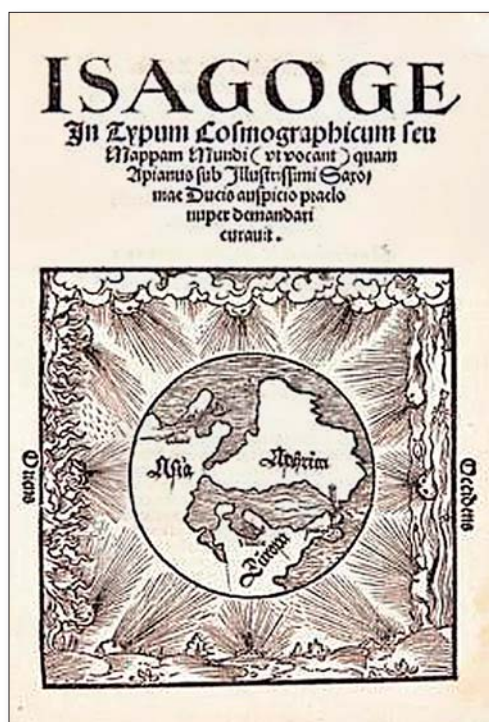
* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: maria.pitakova@snk.sk

florénov, ktorú mu však zamietli. Až po osobnom zásahu vojvodu Viliama IV. mu v roku 1530 pôžičku schválili. Apian si svojou prácou získal uznanie a obdiv cisára Karola V., ktorý mu v rokoch 1532 a 1534 udelil dokonca monopol na tlač. Cisár mu sľúbil aj kráľovskú sumu (3 000 zlatých) a menoval ho dvorným matematikom. Nie je isté, či Apian sľúbené peniaze získal, v každom prípade v roku 1549 písal cisárovi list, v ktorom žiadal vyplatiť sľúbenú sumu... Spolu so svojimi bratmi (Juraj, Gregor, Nikolas) bol 20. júla 1541 v Regensburgu povýšený do šľachtického stavu. Hoci dostával ponuky z rôznych univerzít (Lipsko, Padova, Tübingen, Viedeň), zostal v Ingolstadte až do svojej smrti (zomrel vo veku 57 rokov). Miestna univerzita bola veľmi hrdá na to, že má vo svojich radoch takého váženého vedca. Okrem astronomických pozorovaní a vydávania rôznych kartografických diel sa Apian venoval používaniu vedeckých prístrojov. V ďalších rokoch mu jeho knihy priniesli obrovský úspech, nemalé bohatstvo a prestíž. Na jeho počesť je po ňom pomenovaný jeden z kráterov na Mesiaci (*Apianus*).

Peter Apian je považovaný za jedného z najlepších pozorovateľov komét. Poukázal na to, že chvost kométy smeruje vždy od Slnka. Hoci túto skutočnosť zistil aj taliansky astronóm Girolamo Fracastoro (1478 – 1553), práve Apian bol tým, ktorého práca zahŕňala aj grafiku. Jeho práce vychádzali v latinčine, nemčine, španielčine aj vo francúzštine, takže si získali široký okruh čitateľov.

Veľmi vzácne je prvé vydanie Apianovho diela *Isagoge in Typum Cosmographicum seu Mappam Mundi* (1520), ktoré vytlačil nemecký tlačiar Johannes Weysenburger (1465 – 1535). Je to prvá tlačená práca opisujúca veľkú mapu sveta, z ktorej sa však nezachovala ani jedna kópia.⁵

Drevoryt na titulnom liste, ktorý ukazuje mapu Európy, Ázie a Afriky, vytvoril (rovnako ako ostatné drevoryty v knihe) Laurent Fries (1485 – 1532), francúzsky lekár a matematik, pochádzajúci z mesta Mulhouse na východe Francúzska. Pôsobil v Štrasburgu, kde sa stretol s Petrom Apianom a vydavateľom Johannesom Grüningerom (1455 – 1532). Fries vyrobil nové drevoryty máp v zmenšenej veľkosti. Jeho iniciály sa objavujú v pravom dolnom rohu diela. V knihe sa nachádzajú aj iniciály Luca Alatsesa, ktorý sponzoroval výrobu mapy.

Obsah diela je rozdelený do dvanástich častí, ktoré ukazujú, ako používať mapu. Mnohé komentáre a pokyny vysvetľujú používanie mapy pri astronomických a kalendárnych výpočtoch.

Niektoré z Apianových diel sa nachádzajú aj v slovenských knižniciach. Kežmarská lyceálna knižnica spolu s Čaplovičovou knižnicou⁶ majú vo svojom fonde exemplár knihy *Horoscopion Apiani* (1533). Táto kniha má štyri časti. Prvá hovorí o oblastiach zvieratníka, súhvezdí Veľkej medvedice a južnej oblohe a tiež o planétach presne umiestnených do zvieratníka. V druhej časti autor spomína metódy, ktoré sa používajú v noci pri pozorovaní hviezd. V tretej vysvetľuje, ako rozumne zistiť výšku veže podľa tieňa, ktorý vrhajú horoskopické telesá, ale i mnohé ďalšie témy týkajúce sa tieňov Mesiaca a Slnka. Posledná časť prináša poznatky o tom, ako možno pomocou prstov na rukách zistiť čas v nočných hodinách. Apianus tu podrobne opisuje, ako treba postupovať, ak chce človek určovať hodiny v noci len s pomocou ruky, teda akým spôsobom sa mu to môže podariť.⁷ V diele zobrazuje aj 16 základných hviezd pozdĺž ekliptiky (aspoň väčšina z nich je blízko ekliptiky). Mapa bola navrhnutá ako pomôcka pre niektoré nástroje, ktoré Apian opisoval vo svojich knihách. Prvou zo zobrazených hviezd je Sírirus (v súhvezdí Veľký pes) a poslednou, šestnástou hviezda Betelgeuse (v súhvezdí Orion).⁸ Je zaujímavé, že autor vykresľuje jednotlivé hviezdy, ale ich názov sa z textu nedozvieme. Dielo je venované Matthiasovi Heldovi (1490 – 1563),⁹ vicecancellárovi Karla V., a obsahuje 26 drevorytov. Titulný list je tlačený v červenej a čiernej farbe.

Zostrúčený nemecký preklad prvej a druhej časti sa objavil v diele *Instrument Buch*, ktoré Apian vydal v tom istom roku ako *Horoscopion*... Toto dielo sa tiež nachádza vo fonde Čaplovičovej knižnice.¹⁰ Autor sa v ňom zamerával najmä na opis a použitie vedeckých prístrojov.

V uvedených knižniciach sa nachádza aj ďalšie Apianovo dielo, a to *Quadrans Apiani astronomicus*,¹¹ ktoré bolo vydané v roku 1532 v jeho tlačiarňi v Ingolstadte. Kniha má šesť častí. Prvá je venovaná nástrojom a ich vhodnému použitiu. V krátkosti vysvetľuje planetárne miery a snaží sa čitateľa poučiť o dvanástich znameniach a ich funkciách. V druhej časti sa autor venuje hviezdám. Oboznamuje nás s tým, ako môžeme podľa slnečných lúčov zistiť deň mesiaca. Ďalej sa dočítame, ako spoznať hodiny pomocou Mesiaca a ostatných planét cez deň

i v noci a nočnú hodinu podľa Veľkého voza. V poslednej kapitole druhej časti sa dozvieme, ako sa dá spoznať výška východu a západu Slnka, Mesiaca, planét a stálych hviezd. Tretia časť sa zaoberá meraním výšky veže podľa jej tieňa alebo meraním výšky na akomkoľvek mieste, kde človek položí nohu, a tak sa dozvieme, ako správne vypočítať vzájomnú vzdialenosť druhej veže. V štvrtej časti autor opisuje nástroj zvaný horometer a vysvetľuje, z čoho sa skladá a na čo sa používa. Piata časť objasňuje, ako zistíme hodinu v noci podľa stálych hviezd, a to nemenej presne než podľa Slnka cez deň. Posledná časť hovorí o nočnom hodinovom nástroji, ktorým sa pomocou prstov rúk vypočíta nočná hodina.

Titulný list je vytlačený v červenej a čiernej farbe. V texte sa nachádzajú ručne písané poznámky, ale aj nádherné drevoryty.

Kežmarská lyceálna knižnica má vo svojom fonde aj dielo *Folium populi*,¹² venované vojvodovi Wilhelmovi, ktoré vydal Apian v Ingolstade roku 1533. Na titulnom liste je vyobrazený veľký drevoryt slnečných hodín v tvare listu topoľa. Autorom drevorytu je Hans Brosamer (1495 – 1554). Vieme to vďaka iniciálkam na titulnom liste vľavo dole, ktorý je vytlačený v čiernej a červenej farbe. Dielo je napísané v latinčine a nemčine. Obsahuje drevoryty k tematike diela.

V Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach sa nachádza ďalšie z Apianových diel, a to *Practica auff das 1532. Jar*.¹³ Na začiatku knihy je predslov k čitateľom. Autor rozdelil jej obsah na tri časti. V prvej z nich vysvetľuje, aké znaky sa budú používať v celej knihe, v druhej časti spomína štyri ročné obdobia alebo zatmenie Slnka a do tretej časti zapracoval 84 poučiek, ktoré sa týkajú zverokruhu, ekliptiky a komét. V texte sa spomína aj Ptolemaios. Kniha je venovaná Wilhelmovi a Ludwigovi, rýnskym palatínom a bavorským kniežatám, a obsahuje drevorezy s figurálnymi, astronomickými a heraldickými motívami, vinety, iniciálky, tlačené marginálie v nemeckom jazyku, kustody a typografické ozdoby. Nachádza sa tu aj množstvo ilustrácií, ktoré slúžia čitateľovi na lepšie porozumenie textu. Dielo vydal v Landshute roku 1532 Georg Apian.¹⁴

V piaristických knižniciach vo Svätom Jure a v Podolínci sa nachádza exemplár Apianovho diela *Cosmographicus Liber (Cosmographia)* z rokov 1540 a 1574.¹⁵ Čaplovičova knižnica nám ponúka vydania diela z rokov 1540, 1545, 1551 a 1574.¹⁶ *Cosmographia* vyšla prvý raz v roku 1524 a zaradila medzi najpopulárnejšie vedecké práce tých čias, pretože prinášala poučenie o astronómii, zemepise, kartografii, navigácii a tvorbe prístrojov. Bola to jedna z prvých kníh v Európe, ktorá hovorila o severnej Amerike. Stala sa veľmi rešpektovanou prácou o astronómii a navigácii a bola vydaná v 14 jazykoch.

Dielo bolo populárne v priebehu celého 16. storočia. Autor v ňom rozoberal celý rad tém vrátane klimatických pásiem, použitia rovnobežiek a poludníkov, stanovenia zemepisnej šírky a dĺžky, mapových projekcií a pod. Jed-

ným z dôvodov, prečo si dielo získalo takú popularitu, bolo to, že obsahovalo pohyblivé papierové zariadenia, tzv. *volvelles*,¹⁷ ktoré umožňovali riešiť praktické matematické úlohy. Pomocou *volvelles* si čitatelia mohli nájsť pozíciu Slnka, Mesiaca a planét alebo vypočítať zemepisnú šírku pomocou výšky Slnka nad obzorom. V diele je zahrnutých päť takýchto dômyselných zariadení a mnoho ďalších zaujímavých grafov a ilustrácií. Čitatelia mohli manipulovať s týmito zariadeniami pri riešení rôznych problémov (napr. ako nájsť čas na rôznych miestach alebo zemepisnú šírku vzhľadom na výšku Slnka nad obzorom). Tieto zariadenia sa mali pripočítavať k nákladom na knihu. Možnosť, ako ušetriť peniaze, bolo niekoľko. Jednou z nich bolo pohyblivé častí vytlačiť na zadnej strane papiera, ktorý bol už raz použitý.

Okrem mapy sveta je v knihe aj malá mapa Grécka a jeden *volvelles* je konštruovaný na mape severnej pologule.

Túto praktickú knihu, ktorá mala laikov oboznámiť s pojmami z astronómie, geografie, geometrie alebo navigácie, autor prezentoval ako opis sveta, ktorý sa skladá zo štyroch elementov (zem, voda, vzduch a oheň). Pri prvom vydaní však kniha nebola príliš úspešná, pretože išlo len o akýsi laický úvod do rôznych oblastí v rámci kozmografie, založený na Ptolemaiových poznatkoch, chýbal jej však originálny obsah. Opisovala techniky merania a mapovania pomocou matematických nástrojov, navigáciu pomocou hviezd alebo určovanie času.

O štyri roky neskôr mapu zväčšil a opravil Apianov žiak Gemma Frisius (1508 – 1555),¹⁸ ktorý zapracoval do diela svoje vlastné pripomienky a urobil v texte opravy menšieho rozsahu. Ameriku znázornil v podobe dvoch oddelených pevnín, južnú časť pod rovníkom s názvom Amerika, druhá časť ostala bez názvu. Prvý z dodatkov nazval *De locorum describendorum ratione [Pokiaľ ide o spôsob popisu miest]* a druhý *De eorum distantijs inueniendis [Pokiaľ ide o určenie ich vzdialeností]*.

Ako sme už naznačili, dielo je mimoriadne významné tým, že Apian v ňom ako jeden z prvých publikoval mapu, ktorá zahŕňala Severnú Ameriku. Gemmovým najvýznamnejším príspevkom je kapitola obsahujúca opis triangulácie ako prostriedok na presné mapovanie. Okrem toho je bohato ilustrované, obsahuje 51 drevorytov a diagramov spolu s piatimi *volvelles*, mapami a grafmi.

Obsah knihy je rozdelený do 20 kapitol a na konci sa nachádza index. Drevoryty v texte ukazujú súhvezdia, rôzne klimatické oblasti Zeme, modely na výpočet zemepisnej šírky a zemepisnej dĺžky, vzdialenosti na Mesiace alebo využitie trigonometrie. V podstate to bola to učebnica geografie na báze Ptolemaia. Apian sa pri opise sveta spoliehal na klasické a stredoveké pramene. Niektorí učenci boli toho názoru, že Apianova *Cosmographia* je skrátenou verziou diela Johanna Schönera (1477 – 1547)¹⁹ z roku 1515.

Celkovo je zaznamenaných 32 vydaní tohto diela v latinčine, osem v holandčine, päť vo francúzštine a dve v španielčine. Holandským, francúzskym a španielskym

vydaním sa rozšíril okruh čitateľov aj mimo latinsky hovoriacej vedeckej komunity. Parížske vydanie v latinčine a vo francúzštine bolo novo ilustrované zoskupením ilustrácií z predchádzajúcich vydaní. Je prekvapujúce, že sa nenašiel anglický preklad diela.

Tlačiarom prvého vydania diela z roku 1524 v Landshute bol Johann Schmid.²⁰ Jeho prvé knihy – náboženské i svetské tituly – boli vytlačené v Norimbergu. Schmidova *Cosmographia* bola vytlačená v gotickom type s titulnou stranou v červenej a čiernej farbe. Monogram PA, ktorý bol v pravom dolnom rohu na titulnej strane vo vydaní z roku 1524, bol nahradený písmenom G na zemeguli v roku 1529.

Meno Gregorio de Bont²¹ je spojené s jedenástimi vydaniaми diela *Cosmographia*. Bol kníhkupcom a vydavateľom vydaní v Antverpách v rokoch 1533, 1534, 1537, 1544 a 1548 a dvoch vydaní v každom z rokov 1545, 1550 a 1553. Jeho širokú intelektuálnu základňu podčiarkuje skutočnosť, že päť z týchto vydaní bolo v inom než v latinskom jazyku. Preložené boli do holandčiny, francúzštiny a španielčiny.

Vivant Gautherot (15...? – 1552)²² publikoval dve latinské a dve francúzske vydania, po jednom v rokoch 1551 a 1553.

Jan Verwithaghen (1526 – 1587), známy tiež ako Ioannis Withagii, sa podieľal na dvanástich vydaniach, počnúc rokom 1561 v holandskej verzii. Jeho meno sa objavilo aj vo vydaní z roku 1564 ako kníhkupca, ktoré vytlačil v Antverpách Gillis Coppens van Diest (cca 1496 – 1572).²³

Ako sme už spomenuli, v piaristických knižniciach na Slovensku sa nachádzajú vydania z rokov 1540 a 1574. Prvé z nich vydal Arnold Birckmann (? – 1542),²⁴ druhé Johann Beller.²⁵ Obidva exempláre boli vytlačené v Antverpách²⁶ a venované salzburskému arcibiskupovi Matthaeusovi.

Apianove rané diela boli v mnohých prípadoch len prácami nemeckého kartografa Martina Waldseemüllera (1470 – 1520) s drobnými zmenami. Vydaním diela *Cosmographia* sa však Apian vzdialil od svojho „plagiátorstva“ – bolo to jeho prvé vlastné kartografické dielo, ktorým si upevnil povest' vynikajúceho matematika a priekopníka astronomickej a geografickej inštrumentácie. *Cosmographia*, ktorú upravil Gemma Frisius, sa stala jedným z najpopulárnejších kníh 16. storočia a bola preložená do všetkých hlavných európskych jazykov.

Skrátená podoba diela sa nazýva *Cosmographiae Introductio*. Hoci sa Apianovo meno v skrátenej podobe neobjavuje, niet pochyb, že je to jeho práca. Prvé tri vydania tohto diela (zo štrnástich) boli vytlačené v Ingolstadte, kde Apianus pôsobil ako profesor matematiky. Dielo bolo vytlačené v priebehu 23 rokov iba v latinčine v štyroch mestách (Ingolstadt, Benátky, Kolín, a Paríž). Skrátená verzia obsahuje mnoho drevorezov, ale žiadne volvelles. Posledné vydanie z roku 1554 vytlačil benátsky tlačiar Fr. Bindon.

V čase, keď bol Apian vymenovaný za profesora matematiky na univerzite v Ingolstadte, vydal prácu *Ein neue*

und wolgegründete unterweisung aller Kauffmanns Rechnung in dreyen Büchern, mit schönen Regeln und fragstücken begriffen (Ingolstadt 1527). Išlo príručku obchodnej aritmetiky, ktorej titulná strana obsahovala prvú tlačenú podobu Pascalovho trojuholníka.²⁷ V piaristickej knižnici v Podolínci sa nachádza jej vydanie z roku 1579,²⁸ chýba však titulný list. Obsahuje vinety, kustody a môžeme vidieť stopy po šnúrkach. Dielo je napísané v stredovekej nemčine a vo Frankfurte ho vydal Christian Egenolff (1502 – 1555).²⁹ Zaujímavosťou je, že kniha je vyobrazená na slávnom obraze *Vyslanci* nemeckého grafika a umelca Hansa Holbeina ml. (1498 – 1543).³⁰ Exemplár na obraze je otvorený na strane 258 v tretej kapitole a ôsmej časti.

Reprodukcia známeho obrazu Hansa Holbeina ml. *Vyslanci*

Diela Petra Apiana sú bohato zdobené drevorytmi, ktorých autormi boli prevažne Hans Brosamer (1495 – 1554) a Michael Ostendorfer (1490/1494 – 1559). Brosamer bol nemecký grafik, ktorý maľoval portréty významných miestnych občanov a navrhoval rytiny. Jeho portréty sú charakteristické hnedastými pleťovými tónmi a zeleným pozadím. Pre Petra Apiana pracoval od roku 1532. Brosamerove drevoryty môžeme nájsť v dielach *Quadrans Apiani* (1532), *Folium Populi* (1533) a *Horoscopion Apiani* (1533). Známy bol ako „Little Masters“, pretože jeho výtlačky boli malej veľkosti. Michael Ostendorfer bol nemecký maliar a kresliar a pracoval ako dvorný maliar na dvore kurfiesta Fridricha II. v Neumarkte. Jeho obrazy dnes môžeme nájsť v Prahe, Budapešti, Londýne a v Mníchove.

Okrem početných drevorezov Apianove diela obsahujú marginálie v latinskom alebo v nemeckom jazyku, ručne písané poznámky, ozdobné iniciálky v rámečku a kustody, ako aj tabuľky, mapy a mechanické diagramy.

Jedným z najpozoruhodnejších tlačených diel 16. storočia je aj ďalšie Apianovo dielo nazvané *Astronomicum Caesareum*, ktoré vyšlo v roku 1540 a bolo venované cisárovi Karolovi V. a jeho bratovi Ferdinandovi. Kniha

obsahuje 36 komplikovaných ručne maľovaných drevorytov a 21 drevorezných volvelles,³¹ ktorých cieľom bolo pomôcť čitateľovi identifikovať planetárne pozície a ďalšie astronomické javy.

Pomocou metód opísaných v knihe sa mohli bez komplikovaných meraní určiť postavenia planét alebo pohyblivé sviatky v cirkvi.

Kniha bola založená na teórii vesmírneho poriadku vyhláseného v starovekom Grécku a autor rozdelil jej obsah na dve časti. Prvá je zložená zo štyridsiatich kapitol venovaných historickej chronológii a štandardom pri určovaní zemepisnej dĺžky. Druhá časť je oveľa ťažšia a vyžadovala si dobrú znalosť geometrie a matematiky. Zaoberá sa predovšetkým pozorovaním problémov v astronómii (kométy) a ich grafickými riešeniami. Na začiatku knihy je index.

Kniha *Astronomicum Caesareum* je považovaná za najdrahšiu a najkrajšiu astronomickú prácu, aká bola kedy vytlačená. Skladá sa totiž z desiatok celostránkových ilustrácií, doplnených 21 rotujúcimi kotúčmi s hodvábnymi závitmi, pričom každá kópia bola ručne maľovaná na súkromnom tlačiarenskom lise Apiana v Ingolstade. V predslove Apian deklaruje, že cieľom práce bolo vyhnúť sa dlhým matematickým výpočtom, ktoré sa uplatňovali pri zisťovaní polohy planét v Ptolemaiovom systéme. Cisár Karol V. bol fascinovaný tým, že mnohé z týchto zariadení by sa mohli použiť na určenie polohy planét.

Dôležité je, že v druhej časti Apian opísal Ameriku a uviedol, že Amerigo Vespucci dal kontinentu svoje meno. V tejto knihe prvý raz vyslovil názor, že chvost kométy smeruje vždy preč od Slnka.

Po vydaní *Astronomicum Caesareum* Apian získal veľkú slávu a bohatstvo. Bol presvedčený, že jeho hlavnou úlohou je ponúkať riešenia všetkých problémov a technických riešení v oblasti astronómie a porozumenie vesmíru.

Ďalším významným Apianovým dielom je *Instrumentum primi Mobilis*, kniha o trigonometrii,³² ktorá obsahovala sínusové tabuľky potrebné v astronómii na meranie uhlov. Kniha vyšla v Norimbergu v roku 1534. Rovnako ako ostatné práce Apiana aj toto dielo obsahuje aplikáciema tematiky, sínusové tabuľky, ktoré sa používali v astronómii, v architektúre a navigácii.

Peter Apian bol priekopníkom v astronómii a geografii a jedným z najúspešnejších popularizátorov týchto odvetví v 16. storočí. Študoval matematiku a astronómiu a získal si povest' vynikajúceho matematika. Patril k najvýznamnejším učencom renesancie, ktorí sa preslávili svojou všestrannou vedeckou a edičnou prácou.

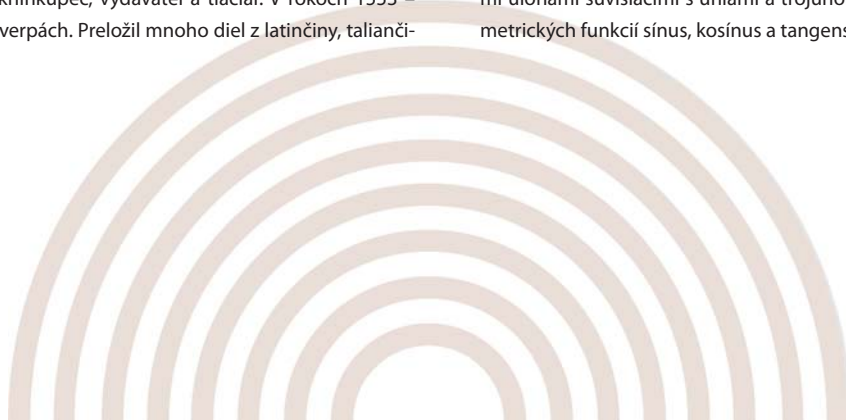
Celé 16. storočie sa vyznačovalo pátraním po geografických vedomostiach o svete najmä kvôli obchodu. Takmer polovica tlačí 16. storočia mala náboženský charakter (napr. Biblia alebo legendy), druhým okruhom boli diela z oblasti kanonického práva a učebnice.

Vedecké práce predstavovali len 10%. Menej často sa tlačili odborné texty pre čitateľa s pokročilou úrovňou vzdelania. Početné zemepisné objavy vzbudili záujem o cestovanie a vyústili do vydávania množstva máp a príručiek. Lídrmi v tlačených mápach sa stali najmä národy, kde rozkvital obchod. Na čele obidvoch odvetví bolo Taliansko pre svoje morské prístavy a Nemecko pre umiestnenie prepojených pozemných ciest na východe a juhovýchode. Centrami pre tvorbu máp boli Benátky a Norimberg.

POZNÁMKY POD ČIARU

- ¹ Johannes Müller von Königsberg, známy pod latinským pseudonymom Regiomontanus, bol nemecký matematik, astronóm a astrofyzik.
- ² Philipp Apian bol nemecký matematik a kartograf. Na žiadosť vojvodu Albrechta z Bavorska vytvoril na základe podrobného terénneho merania (v rokoch 1554 – 1561) jednu z prvých máp Bavorska.
- ³ Johann Eck bol nemecký teológ a obranca katolicizmu počas protestantskej reformácie.
- ⁴ STRELKA, Vojtech. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. Tlače 16. storočia v piaristickej knižnici v Trenčíne*. Zv. 9. Martin: Matica slovenská, 1996. s. 34.
- ⁵ Myšlienka vzniku mapy vznikla na základe Waldseemüllerovej mapy z roku 1507, pričom išlo o značne väčšiu a detailnejšiu mapu, než boli dovtedy existujúce mapy. Táto mapa sa neskôr objavila v rôznych formách. Na rozdiel od Waldseemüllerovej mapy Apian zobrazil aj južnú časť kontinentu. V mape sa nachádza i prechod od Atlantiku k Tichému oceánu, ktorý chýba na mape z roku 1507.
- ⁶ SMETANA, Ján – TELGÁRSKY, Jozef. *Katalóg tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne*. Martin: Matica slovenská, 1981. s. 27.
- ⁷ V prvom rade by mal správne vystrieť prsty tak, aby mali všetky štyri prsty medzi sebou rovnakú vzdialenosť a svojím rozpätím zvierali uhol štvrtkruhu. Keď sa to urobí, potom „ľavú ruku drž pred svojou tvárou, aby si jej dolnú časť videl priloženú pred svojimi očami a pozoruj, aby si koniec malíčka pravej ruky v tomto príklade držal pri hánke ukazováka ľavej ruky a rovnako koniec ukazováka pravej ruky nad koncom ukazováka ľavej ruky a ostatné prsty drž vo vhodnej pozícii a v rovnakej vzájomnej vzdialenosti tak, aby si od hánky palca (ktorý pri tomto pozorovaní skutočne predstavuje os sveta čiže stred ruky) akoby viedol štyri priame línie po dĺžke cez všetky štyri prsty pravej ruky. Podľa správnej a rovnakej vzájomnej vzdialenosti, ktorú vidíš medzi prstami, tu nájdeš medzi prstami tri hodiny, alebo priestory, ktoré obsahujú uhol štvrtkruhu, čiže 3 hodín a s ľavou rukou rob rovnako ako s pravou.“
- ⁸ Sírius, Procyon, Alford, Regulus, Denebola, Spica, Arcturus, Antares, Vega, Altair, Fomalhaut, Plejády, Aldebaran, Enif, Rigel, a Betelgeuse.
- ⁹ Matthias Held bol vicekancelár Karola V., právnik a politik.
- ¹⁰ SMETANA, Ján – TELGÁRSKY, Jozef. *Katalóg tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne*. Martin: Matica slovenská, 1981. s. 27.
- ¹¹ SMETANA, Ján – TELGÁRSKY, Jozef. *Katalóg tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne*. Martin: Matica slovenská, 1981. s. 27.

- ¹² Fond Kežmarok.
- ¹³ SZEGHY, Andrej. *Tlače 16. storočia v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2010, s. 7.
- ¹⁴ Georg Apian bol nemecký tlačiar a vydavateľ. Spolupracoval so svojím bratom Petrom Apianom v rokoch 1526 – 1533.
- ¹⁵ SAKTOROVÁ, Helena – KOMOROVÁ, Klára, PETRENKOVÁ, Emília. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. 2. *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*. Martin: Matica slovenská, 1997. s. 39.
- ¹⁶ SMETANA, Ján – TELGÁRSKY, Jozef. *Katalóg tlačí 16. storočia v Čapovičovej knižnici v Dolnom Kubíne*. Martin: Matica slovenská, 1981. s. 27
- ¹⁷ *Volvelles* sú papierové zariadenia vyrobené zo sústredných diskov, ktoré fungujú ako číselníky. Disky možno otáčať do rôznych konfigurácií. Boli určené zvyčajne na praktické využitie. Apianove volvelles (spolu s tými, ktoré pridal Gemma Frisius) pomáhali čitateľom aplikovať geometrické princípy navigácie a praktickej geografie a pochopiť fungovanie Slnecnej sústavy.
- ¹⁸ Gemma Frisius bol holandský lekár pôsobiaci na lekárskej fakulte v Leuvene, ale aj významný astronóm, matematik a kartograf. Bol tvorcom máp, glóbusov a matematických nástrojov.
- ¹⁹ Johann Schöner bol nemecký farár, matematik, astronóm a kartograf.
- ²⁰ Johann Schmid bol v roku 1500 vysvätený na kňaza vo farnosti sv. Lorenz v Bambergu a tlačiť začal o dva roky neskôr v Norimbergu. Mestská rada však spochybňovala jeho kňazské povolanie spojené s funkciou tlačiaru, a preto sa Johann v roku 1513 presťahoval do Landshutu. Počas svojho života vytlačil viac ako sto kníh, medzi nimi manuály pre kňazov, ako aj filozofické a teologické texty.
- ²¹ Gregorio de Bont pôsobil v rokoch 1528 – 1560 ako kníhkupec, tlačiar a vydavateľ. V roku 1545 vydal Apianovo dielo *Cosmographia*.
- ²² Vivant Gautherot (Vivantius Galterotius) bol parížsky kníhkupec, ktorý pracoval v rokoch 1534 – 1552 v Poľsku.
- ²³ Gillis Coppens van Diest, sadzač, kníhkupec a nakladateľ (1533 – 1572), ktorý pôsobil v Antverpách. Od roku 1533 bol členom cechu sv. Lukáša pre umelcov a remeselníkov. Jeho syn Mark Anthony Gillis pracoval ako korektor a prekladateľ pravdepodobne v otcovej dielni.
- ²⁴ Arnold Birckmann bol nemecký kníhkupec a tlačiar, ktorý pracoval spolu s bratom Franzom Birckmannom. Boli zakladateľmi kníhkupeckej rodiny v Kolíne. Za regionálne kníhkupectvo bol spočiatku zodpovedný Arnold, kým Franz mal na starosti medzinárodné vzťahy. Spoločnosť mala obchodné styky s Holandskom, Francúzskom a Anglickom. Apianovo dielo *Cosmographia* vydal aj v roku 1574.
- ²⁵ Johann Beller bol kníhkupec, vydavateľ a tlačiar. V rokoch 1553 – 1595 pôsobil v Antverpách. Preložil mnoho diel z latinčiny, taliančiny a portugalčiny do francúzskeho jazyka. Jeho diela boli preslávnené pre krásne rytiny a kvalitný papier.
- ²⁶ Antverpy boli vhodným mestom, v ktorom sa mohlo tlačiť veľa vydaní Apianovho diela *Cosmographia*. V tomto meste pôsobilo mnoho kartografov, rovnako ako tlačiarov a rytcov. Bol to prístav, do ktorého sa vracali námorníci z celého sveta.
- ²⁷ Vlastnosťou trojuholníka je, že každé číslo je súčtom dvoch čísel priamo nad ním.
- ²⁸ SAKTOROVÁ, Helena – KOMOROVÁ, Klára, PETRENKOVÁ, Emília. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. 2. *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*. Martin: Matica slovenská, 1997. s. 39.
- ²⁹ Christian Egenolff pochádzal z mesta Hadamar a študoval humanitné vedy na univerzite v Mainzi. V roku 1530 začal podnikať ako tlačiar a vydavateľ. Usadil sa vo Frankfurte nad Mohanom, kde vydal v priebehu 25 rokov viac ako 400 kníh. Jeho knihy boli často ilustrované norimberským umelcom Hansom Sebaldom a Virgilom Solisom. Egenolff vydával diela významných autorov (Hans Sachs, Johann Eichmann (Dryander), Sebastian Münster, Philipp Melancthon a Sebastian Franck).
- ³⁰ Hans Holbein ml. bol známy ako jeden z najväčších portrétistov. Spočiatku maľoval nástenné maľby a náboženskej práce určené pre vitráže okien. Začal študovať maľbu už v útlom veku od svojho otca, Hansa Holbeina st., uznávaného umelca flámskej tradície a skúseného portrétistu. Svoj domov vo Švajčiarsku opustil v osemnástich rokoch a usadil sa v Bazileji, kde sa čoskoro presadil ako knižný ilustrátor, vynikajúci dekoratívny a odborník na portréty. Odhaduje sa, že v posledných desiatich rokoch svojho života Holbein vytvoril asi stopäťdesiat portrétov v životnej veľkosti aj miniatúr osôb z kráľovskej rodiny i šľachticov. Tieto portréty tvorili veľkolepú sériu od zobrazenia nemeckého kupca pracujúceho v Londýne cez portrét dvoch francúzskych vyslancov až po obrazy kráľa a jeho manželiek. Najslávnejším Holbeinovým dielom je obraz *Vyslanci*, ktorý odráža politický vzťah Anglicka a Francúzska, vtedajšiu náboženskú revolúciu i jeho osobnú životnú filozofiu. Tento obraz zvečňuje dvoch bohatých, vzdelaných a mocných mladíkov. Vľavo je Jean de Dinteville, ktorý mal v roku 1533 dvadsaťdeväť rokov a pôsobil ako francúzsky vyslanec v Anglicku, vpravo stojí jeho priateľ Georges de Selve, biskup Lavaurský, vo veku dvadsaťpäť rokov, ktorý pri niekoľkých príležitostiach konal ako vyslanec cisára, Benátskej republiky a Svätej stolice.
- ³¹ Kotúč papiera schopný otáčať sa na inom povrchu papiera alebo na viacvrstvových povrchoch.
- ³² Trigonometria je disciplína matematiky, ktorá sa zaoberá praktickými úlohami súvisiacimi s uhlami a trojuholníkmi a využitím goniometrických funkcií sínus, kosínus a tangens.

PŔVODNÁ A PREKLADOVÁ BIELORUSKÁ LITERATÚRA VO FONDE SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE

PhDr. Janka Dropková

Príspevok mapuje pôvodnú a prekladovú bieloruskú literatúru knižných vydaní vo fonde Slovenskej národnej knižnice (ďalej SNK). Jeho analýza spočíva v tom, že prehľadne ukazuje, čo knižne vyšlo na Slovensku v minulosti až do dnešných čias a zároveň to, čo sa nachádza vo fonde SNK. Takisto analyzuje dokumenty pôvodnej bieloruskej literatúry vo fonde SNK. Je určený všetkým, ktorí majú záujem spoznávať bieloruskú kultúru a zvlášť bieloruskú literatúru. Priblihuje tvorbu spisovateľov a literatúr iných národov, pretože práve spisovatelia sú nositeľmi kultúrnych hodnôt a spoločensky významných myšlienok a pomáhajú pochopiť svet.

Slovanské kultúry a osobitne národné literatúry predstavujú košatý strom, ktorý je hlboko zakorenený v tradíciách. Duchovné dedičstvo Slovanov v kontexte európskej a svetovej kultúry má neoceniteľné hodnoty. Je plodom všetkých slovanských národov, lebo každý národ prispel svojím významným podielom k jeho obohateniu.

Slováci a Bielorusi nemali v dejinách intenzívne kontakty. Spája ich však nielen slovanský pôvod, ale aj jazyková príbuznosť. Obidva národy, ich jazyky a literatúra majú podobné historické osudy.

Dejiny slovensko-bieloruských vzťahov sú predovšetkým dejinami osobností, ktoré prepojili obidve kultúry – slovenskú a bieloruskú.

Z bieloruských osobností stačí spomenúť Francyska Skarynu (1490 – 1552), významného bieloruského humanistu, lekára a prekladateľa, ktorý položil základy bieloruského jazyka.

Zo slovenských osobností spomenieme aspoň takých významných dejateľov, ako boli Ľudovít Štúr, Pavol Jozef Šafárik či Ján Kollár. Jána Kollára a Ľudovíta Štúra uvádzame nielen ako zánietených prívržencov všeslovenskej vzájomnosti, ale aj ako prvých zvestovateľov záujmu o Bielorusov už v období slovenského národného obrodovania. Práve tu treba hľadať korene aktívnej slovensko-bieloruskej vzájomnosti. P. J. Šafárik „*bol ohromený a odkazoval slovenským vzdelancom nezabúdať na Bielorusov. Vyzýval ich zaujímať sa o život a duchovnú kultúru príbuzného slovanského národa*“.

Odvtedy sa začína písať aj história vzájomného slovensko-bieloruského prekladu umeleckej a odbornej literatúry. Postupne boli do slovenčiny preložené diela bieloruských klasikov – veľkého bieloruského básnika Janka Kupalu, spisovateľa, básnika a novinára Jakuba Kolasa, básnika, novinára a literárneho kritika Maxima Bahdanoviča, spisovateľa Vasilá Bykava a viacerých súčasných autorov.

PŔVODNÁ BIELORUSKÁ LITERATÚRA VO FONDE SNK

Svoje jedinečné zastúpenie vo fonde SNK má aj pôvodná bieloruská literatúra. Je zaujímavé sledovať skladbu tohto fondu podľa roku vydania, žánru/formy a predmetového hesla dokumentu:

- počet dokumentov vo fonde SNK spolu – 201 bielorusík,
- roky vydania – 1969 – 2014,
- miesto vydania – len Minsk.

Všetky sledované dokumenty sme rozdelili do troch základných skupín.

Prvú skupinu tvoria dokumenty vydané v rokoch 1969 – 1989 a patrí do nej 14 knižničných jednotiek (KJ). Podľa žánru/formy a predmetového hesla dokumentov v tejto skupine nachádzame:

- monografie,
- dizertácie,
- príručky,
- katalógy,
- fotografické publikácie,
- state a reprodukcie,
- bibliografie,
- jazykové slovníky.

Druhú skupinu tvoria dokumenty, ktoré boli vydané v rokoch 1992 – 1999 (108 KJ). Podľa žánru/formy a predmetového hesla dokumentov v tejto skupine nachádzame:

- výkladové slovníky – bieloruština, hudba, nárečia, skratky, porekadlá, príslovia,
- jazykové slovníky – bielorusko-slovenské, bielorusko-ruské,
- bibliografie – dramaturgia, Národná knižnica Bieloruska,
- zborníky – historiografia, kultúrne dejiny, slavistika, ľudové remeslá, spoločenské vzťahy, bieloruská literatúra, archeologické nálezky, dejiny Bieloruska,

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: janka.dropkova@snk.sk

- encyklopédie – významné osobnosti Bieloruska, právo,
- výbery – bieloruská poézia,
- príručky – knihovníctvo, pravoslávna cirkev, lexikológia,
- štúdie – vlajky, medzinárodné vzťahy (Bielorusko a USA), majolika, jazyková kultúra, dejiny Bieloruska, bieloruská literatúra, jezuiti, folklór, slovanské literatúry, dejiny hudobného divadla, poľnohospodárstvo, etnické vzťahy, kultúrne dejiny, kníhtlač, ľudové umenie,
- fotografické publikácie – Minsk, Bielorusko,
- biografické štúdie – Skaryna, Kupala, Bahdanovič,
- biografické lexikóny – bieloruskí spisovatelia,
- monografie – dejiny Bieloruska, dejiny architektúry, etnológia, numizmatika,
- texty – Ústava Bieloruska,
- atlasy – lexikológia, národopis, náboženstvo, nárečia,
- portréty – osobnosti kultúry Bieloruska,
- lexikóny – dejepis,
- literárno-kritické štúdie – A. S. Puškin,
- sprievodcovia – Národná knižnica Bieloruska,
- informačné spravodaje – hudobná literatúra,
- publicistické črty – spoločenské pomery, kultúra,
- kroniky – Bielorusko,
- výbery – umelecká literatúra, preklady,
- učebnice – dejiny,
- populárno-náučné publikácie pre deti – dejiny Bieloruska,
- noty a texty – folklór (Bielorusko),
- prehľady – pravoslávne sviatky, archívy, knižnice, múzeá, dejiny Bieloruska, osobnosti Bieloruska,
- brožúry – katechizmy,
- katalógy – výtvarné umenie,
- umelecká literatúra – poézia, próza, dráma.

Tretiu skupinu tvoria dokumenty vydané v rokoch 2000 – 2014 (80 KJ). Podľa žánru/formy a predmetového hesla dokumentov v tejto skupine nachádzame:

- informačné publikácie – Národná knižnica Bieloruska, vzácne knihy,
- prehľady – vzácne tlače, dejiny hudby, ľudový odev, politika, vlajky,
- štatistiky a analýzy – demografia,
- encyklopédie – dejiny Bieloruska,
- reálie a prehľady – politika a vláda Bieloruska
- biografie – Kupala, J.,
- biografické slovníky – vláda Bieloruska,
- štúdie – lingvistika, bieloruská literatúra, ľudová kultúra, úžitkové dekoratívne umenie,
- obrazové publikácie – vlastiveda,
- sprievodcovia – ľudová kultúra, turistika, prírodné krásy,
- fotografické publikácie – architektúra, príroda, kultúra, národné parky,
- jazykové slovníky – bielorusko-slovenské, rusko-bieloruské,
- viacjazyčné prekladové slovníky,

- prekladové slovníky,
- dokumenty – dejiny ČSSR a Bieloruska (1968),
- učebnice – morfológia,
- zborníky – ľudová architektúra, dejiny divadla, ochrana životného prostredia, ochrana fondov, dejiny filmu, kultúrne dedičstvo, etnológia, ľudová slovesnosť, bielorusistika, slavistika, medzinárodné vzťahy (Karatkevič),
- monografie – dejiny knižnej kultúry, dejiny Bieloruska, Slovania, štátne symboly, cestovný ruch, hospodárska etika, ekonómia, lingvistika, ľudové hrnčiarstvo, ľudové umenie, historická veda, heraldika, geológia, kardináli,
- albumy – Mariks, Oskar Petrovič,
- publikácie pre deti – geografia, história + CD,
- elektronické dokumenty – Národná knižnica Bieloruska.

Najstarší pôvodný bieloruský dokument vo fonde SNK je z roku 1969 [Biryła, M. V. *Belaruskaja antrapanimija*. Minsk: Navuka i technika, 1969] a najmladší z roku 2014. Jednoznačne najviac bielorusík máme z rokov 1992 – 1999, najvyšší počet z rokov 1995 (30), 1996 (26) a 1997 (29). Naopak, z rokov 1990 – 1991 nemáme vo fonde žiadny dokument. Posledné desaťročie 20. storočia je bohatšie zastúpené ako 21. storočie.

Veľmi pestrá je skladba fondu podľa žánru a predmetového hesla. V prvej skupine (1969 – 1989) sa nedá vyhodnotiť, ktoré žánre sú najviac zastúpené; 14 dokumentov predstavuje 14 rôznych žánrov a foriem. V druhej skupine (1992 – 1999) prevládajú štúdie a zborníky. Žánrová forma dokumentov je rôznorodá. Špeciálnym dokumentom sú noty a kroniky. Významnú hodnotu má umelecká literatúra (bieloruská dráma, próza, poézia), ktorú nájdeme len v tejto skupine. V tretej skupine (2000 – 2014) prevládajú zborníky a monografie. Pozoruhodné sú dva elektronické dokumenty.

Všetky dokumenty boli vydané v Minsku, iné miesto vydanie sme nenašli.

PREKLADOVÁ BIELORUSKÁ LITERATÚRA

V našom príspevku uvádzame dokumenty, ktoré sa nachádzajú vo fonde SNK a predstavujú slovenským čitateľom bieloruskú literatúru. Spolu s časopiseckými článkami rozvíjali záujem Slovákov o bieloruskú literatúru a iniciovali jej prekladanie do slovenčiny. Samotné preklady týchto vydaní ukazujú, že väčšina z nich bola preložená z jazyka sprostredkovateľa. Väčšina prekladateľov prekladala bieloruských autorov z ruského prekladu ich diel.

Vo fonde SNK nachádzame prekladovú bieloruskú literatúru preloženú do slovenčiny, ktorá vyšla v rokoch 1949 – 2015 (83). Najstarší dokument bol vydaný práve v Martine. SNK sa dlhé roky budovala ako súčasť Matice slovenskej, až do roku 2000, keď sa SNK stala samostatným právnym subjektom. [Orlov, V. *Tajomstvo vynálezcu*. Martin: Matica slovenská, 1949].

Preložené diela sú romány (spoločenské, psychologické, historické, vojenské, biografické), poviedky, novely, divadelné hry, básne, antológie a ľudové rozprávky.

Autormi preložených diel sú Ales Adamovič, Svetlana Alexijevičová, Maxim Bahdanovič, Janka Bryl, Vasil' Bykav, Anatolij Delendik, Daniil Granin, Uladzimir Karatkevič, Jakub Kolas, Piatrus Makaľ, Ivan Melež, Vladimir Orlov, Ivan Ptašnikav, Ales Savicki, Ivan P. Šamjakin, Maxim Tank, Georgi Vlčev a ďalší.

Prekladateľmi z ruských alebo bieloruských originálov sú Matej Andráš, Vladimír Čerevka, Václav Fúra, Ružena Dvořáková-Žiaranová, Viktória Dorotjaková, Oľga Kovačičová, Marta Ličková, Viera Handzová-Miháliková, Milan Odran, Agneša Sigetová, Ján Šimonovič, Magda Takáčová a ďalší.

Najplodnejším prekladateľom a zároveň najaktívnejším propagátorom bieloruskej literatúry na Slovensku je Juraj Andričik. Z bieloruského básnického a prozaického originálu čiastočne prekladali Gustáv Hupka a Helena Križanová-Brindzová.

Štedrými vydavateľmi prekladovej bieloruskej literatúry na Slovensku boli vydavateľstvá Slovenský spisovateľ a LITA (Literárna agentúra, Bratislava). Najmä LITA rozvíjala slovensko-bieloruské vzťahy v oblasti kultúry, literárnych vzťahov a prekladov diel z/do slovenčiny a bieloruštiny.

Pozoruhodné sú štyri slepecké tlačie bieloruskej proveniencie: *Leningradská blokáda*, *Čert – zlodej*, *Nešťastný Jehar* a *Otcovský dar*.

V 70. rokoch na Slovensku už vychádzajú knihy bieloruských autorov preložené z bieloruštiny. Napomohla tomu slovenská jazykovedná a prekladateľská teória. V literárnovedných prácach o bieloruskej literatúre sa začalo písať ako o plnohodnotnej národnej literatúre. Aj slovenská prekladateľská škola kriticky hodnotila preklady zo

sprostredkovaného jazyka. Neakceptovala ich a presadzovala zásadu prekladu umeleckého diela z pôvodiny.

Pri tejto príležitosti pripomenieme aj niektoré významné medzníky v bielorusko-slovenských vzťahoch. V prvom rade je to návšteva Janka Kupalu na Slovensku ako člena delegácie sovietskych spisovateľov v roku 1935. Navštívil Bratislavu, Svätý Jur, Modru, Piešťany i Vysoké Tatry. Profesor N. Trus vydal knihu s názvom *Janko Kupala na Slovensku*, venovanú jeho návšteve na Slovensku. Kniha u nás vyvolala obrovský záujem o jeho dielo. V rokoch 2014 a 2014 boli na Slovensku dve výstavy venované Jankovi Kupalovi.

V roku 1998 vyšla v Minsku antológia *Slovackaja paezija [Slovenská poézia]* – výber z tvorby slovenských klasikov, počnúc Pavlom Orsághom Hviezdoslavom a končiac Milanom Rúfusom.

Časopis *Revue svetovej literatúry* (2000, č. 1) uverejnil rozsiahly výber zo súčasnej bieloruskej prózy (preklad Silvia Semaková) a básnické preklady siedmich významných bieloruských básnikov (preklad Juraj Andričik a Vlastimil Kovalčík). Bielorusko predstavil aj časopis *Slovanská vzájomnosť* (2003, č. 4).

V roku 2012 vyšla vedecká monografia Ivany Slivkovej *Bieloruská poézia na prelome storočí: interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia*.

V roku 2009 sa uskutočnila úspešná divadelná premiéra hry bieloruského dramatika Sergeja Kovalova *Stomle ny djabal [Unavený čert]* v preklade Natálie Kiselovovej-Korinovej. A takto by sme mohli ešte pokračovať...

Vzácná myšlienka je vyjadrená v básni Maxima Tanka *Kali chočace avalodac našaj movaj: „Ak chcete ovládať náš jazyk, neučte sa ho podľa slovníkov a gramatík, ktoré podliehajú zmenám, ale podľa stisnutia rúk priateľov...“*

KNIŽNICA AKO FENOMÉN KULTÚRY A VZDELANOSTI

Správa z medzinárodnej konferencie, Slovenská národná knižnica 2016

Mgr. Angela Škovierová, PhD.*

V dňoch 11. – 13. mája 2016 usporiadala Slovenská národná knižnica v priestoroch svojho Literárneho múzea ďalší ročník medzinárodnej konferencie venovanej dejinám knižnej kultúry, tentoraz pod názvom „Knižnica ako fenomén kultúry a vzdelanosti“. Slovenská národná knižnica ju pripravila pre odborníkov a bádateľov zo Slovenska, Maďarska, Česka a Rumunska, ktorí prezentovali nové poznatky vyplývajúce z vlastných výskumov rôznorodých knižných prameňov. Program konferencie bol rozdelený do niekoľkých sekcií.

* Univerzitná knižnica v Bratislave
e-mail: angela.skovierova@ulib.sk

Po úvodných príhovoroch zastupujúceho riaditeľa SNK **Augustína Maťovčíka** a gestorky podujatia **Agáty Klimkovej** nasledoval prvý blok príspevkov nazvaný **Kniha ako prameň**.

Nora Malinová a **Martin Homza** predniesli príspevok *Haličsko-Volyňský letopis. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy v stredoveku*, v ktorom charakterizovali odpis tohto dokumentu zachovaný v tzv. Ipatievskej kronike z roku 1420 ako významný historický prameň a cenný zdroj informácií k dejinám 13. storočia, zameraný predovšetkým na priestor juhozápadnej Rusi, ale dotýkajúci sa aj vzťahov s Uhorskom. Pomerne sekulárny obsah rukopisu približuje politickú situáciu a realie tejto oblasti.

Erika Palágyiová v príspevku *Šľachtický testament ako prameň k dejinám knižnej kultúry v stredoveku* charakterizovala testament ako bohatý zdroj informácií, ktorý však neposkytuje komplexnú správu o majetku poručiťela, pretože ten neraz usporiadal svoje majetkové pomery už počas života. Súčasťou takmer každého testamentu boli tzv. zbožné odkazy pre kláštory a kostoly, resp. čiastka na odsľúženie určitého počtu omší, a k tomuto typu odkazov patrili aj prostriedky zanechané na vyhotovenie omšových kníh. Samotné knihy boli odkazované zriedkavo, pretože väčšina obyvateľstva nevedela čítať a písať.

Farkas Gábor Farkas predniesol referát *Secret Treasures in the Libraries. The Case of a King's Assassination as Presented in Early Prints and Manuscripts Collections [Tajné poklady v knižniciach. Prípád atentátu na kráľa ako bol prezentovaný v raných tlačiaroch a manuskriptoch]*. Zameral sa v ňom na legendy, konšpiračné teórie, ale aj referencie uznávaných dobových vzdelancov viažuce sa k smrti kráľa Ľudovíta II. po bitke pri Moháči. Téma sa okrem moslimských prameňov venoval aj očitý svedok – kronikár Štefan Brodarič a diplomat Anton Vrančič.

V referáte *The Work Entitled Seneca Christianus among the Editions of the Congregation of Visitation of Our Lady at Trnava [Dielo Seneca Christianus vydané v rámci edície Kongregácie Zvestovania Panny Márie v Trnave]* predstavila **Bíró Csilla** literárno-filologickú analýzu diela *Seneca Christianus*, ktoré je jezuitskou kompiláciou myšlienok zo Senecových *Listov* a Boetiovoho diela *Consolatio Philosophiae*. Dielo malo charakter darčekovej publikácie, ktorá mala demonštrovať zástoj neostoicizmu v každodennej spiritualite a venovala sa rôznym otázkam a komparáciám súvisiacim s bežným životom. Dielo sa našlo v knižnici Kongregácie Zvestovania Panny Márie. Autorka v krátkosti predstavila činnosť tejto kongregácie a keďže sa zachovalo veľmi málo knižníc kongregácií, skúmala aj vzťah medzi dielom a touto kongregáciou.

V druhom bloku pod názvom **Kalendár ako prameň k dejinám knižnej kultúry** vystúpila **Silvia Haladová** s príspevkom *Gregoriánska kalendárová reforma vo svetle kalendárnych tlačí stredoeurópskeho priestoru*. Predstavila v ňom kalendár Gregora VIII., ktorý riešil diskrepanciu predchádzajúcich kalendárnych systémov a bol postup-

ne zavádzaný v Nemecku, Rakúsku, českých krajinách a v Uhorsku. Z tohto priestoru sa zachovali unikátne kalendáre s vynechaním 10 dní a so zakomponovaním úprav. Za najlepší sa považoval kalendár protestanta Johanna Keplera z roku 1595. U nás boli známe katolícke kalendáre Daniela Adama z Veleslavína a kalendár Mikuláša Telegdiho z roku 1583 vytlačený v Trnave. Kalendár Pavla Fabricia z roku 1583 vytlačený vo Viedni mal aj textovú – úradnú časť, kde sa vysvetľovalo, prečo sa má vynechať 10 dní.

Kludia Türi predniesla príspevok *Calendars in Todoreszku's Collection [Kalendáre v Todoreszkovej zbierke]*. Gyula Todoreszku (1866 – 1919), pôvodom z Rumunska, bol veľmi vzdelaný – bol nielen doktorom práv, ale aj veľkým bibliofilom, zberateľom a donátorom kníh a hovoril niekoľkými jazykmi (nemecky, anglicky, francúzsky a maďarsky). Tridsať rokov zbieral staré knihy z oblasti Transylvánie a Horného Uhorska a jeho zbierka sa stala treťou najväčšou súkromnou zbierkou v Uhorsku. Maďarská národná knižnica (*Országos Széchényi Könyvtár, OSZK*) v rámci svojho projektu *Kalendáre vytlačené v Dunajskom priestore v rokoch 1712 – 1861* zdigitalizovala asi 200 kalendárov z jeho zbierky, ktoré vyšli po roku 1711, a uložila ich zvlášť, napriek tomu, že zberateľ si prial, aby celá zbierka ostala pokope.

Zdenka Bosáková v referáte *Kalendáre Jana Steinbrenera* predstavila českého tlačiaru z Vimperku, ktorý bol zakladateľom tlačiarne fungujúcej niekoľko generácií. Mal niekoľko tovární a filiálky aj v iných krajinách. Po roku 1948 vybavenie jeho továrni prešlo pod činnosť českých vydavateľstiev. Steinbrener tlačil okrem kalendárov aj modlitebné knihy určené pre vidiecke obyvateľstvo a tlače súvisiace s vojenstvom, hasičstvom a baníctvom.

Livia Kurucová a **Bronislava Svobodová** sa v príspevku *Obraz a problematika knižníc v knižných kalendároch* zamerali na tému knižníc v učiteľských a profesorských kalendároch, v družstevných kalendároch, ako aj v *Pútovníkovi svätovoješskom*. Príspevky uverejňované v kalendároch sa zameriavali na ľudové knižnice, špeciálne a súkromné knižnice, ale aj na knižničnú štatistiku.

Ďalší blok pod názvom **Vývoj knižnej grafiky** otvoril **Matěj Sitár** príspevkom *Vývoj titulného listu tlačenej knihy 15. storočia – na príklade tlačí Antona Kobergera*. V krátkosti v ňom predstavil nemeckého tlačiaru Antona Kobergera a na základe analýzy 333 tlačí charakterizoval špecifická jeho grafickej tvorby. Kobergerove vydania sa vyznačovali luxusným prevedením, na ktorom sa podieľalo mnoho jeho zamestnancov – iluminátorov, väzbárov a pod.

Lucie Heilandová v príspevku *Grafická sbírka rajhradského kláštora a sběratelských aktivit rajhradských benediktínů* uviedla, že táto zbierka sa začala budovať od 18. storočia a v 19. storočí už bola systematicky budovaná, triedená, spracovaná a študovaná. Zbierka odráža záujmy a aktivity tunajších benediktínov a svedčí o tom, že pravidelne sledovali umelecký trh. Okrem vedút a dokumentov viažúcich sa k cyrilometodskému kultu sú

súčasťou zbierky architektonické publikácie a aukčné katalógy so zaškrtnutými položkami, ako aj popisy významných zbierok a galérií.

Eva Márza predniesla príspevok *The Typography of Trnava and the Books Printed for the Romanians [Typografia Trnavy a knihy tlačene pre Rumunov]*, v ktorom predstavila nové poznatky o cyrilských katechizmoch vytlačených v Trnave a v Bratislave. Prvý rumunský katechizmus vyšiel v Sibiu v roku 1574, bola to však kniha vytlačená v nemčine. Na vydaní katechizmu biskupa Jozefa De Camillisa v Trnave roku 1726 mal veľkú zásluhu kardinál Leopold Kolonič a zrejme aj jezuitský prekladateľ František Szunyoghy. V Trnave pravdepodobne vyšiel v roku 1796 aj katechizmus Petra Canisia a z denníka jezuitu Juraja Dobronokihho je známa aj zmienka o katechizme, ktorý vytlačil v Bratislave zrejme Jakub Némethy.

Štvrtý blok nazvaný **Knižnice cirkvi a cirkevných osobností** otvorila **Janka Cabadajová** príspevkom *Farské knižnice ako fenomén kultúry a vzdelanosti*. Uviedla, že Slovenská národná knižnica už od roku 2000 skúma farské knižnice, ide však o veľmi citlivú tému, kde treba na jednej strane zvoliť osobitný postup pri rokovaniach s cirkvou a na druhej strane dodržiavať prísne bezpečnostné pravidlá pri publikovaní výsledkov výskumu, keďže v knižniciach sa môžu nachádzať aj vzácne tlače. Farským knižniciam často darovali knihy biskupi Jozef Vurum, František Fuchs alebo Augustín Roškovaní. Autorka sumarizovala zistenia z knižníc patriacich rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi, evanjelickej cirkvi a. v. a pravoslávnej cirkvi. Vo fondoch týchto knižníc možno nájsť množstvo údajov k regionálnemu výskumu.

Marek Rímsky predniesol príspevok pod názvom *Na okraji záujmu. Príbeh jednej cirkevnej knižnice na východe Slovenska*. Ide o knižnicu Centra spirituality Východ – Západ Michala Lacka. Autor predstavil zakladateľa knižnice M. Lacka a jej fond, ktorý obsahuje predovšetkým gréckokatolícke knihy nadväzujúce na cyrilo-metodskú tradíciu. Najvzácnejšou jednotlivinou v knižnici je fragment českej hlaholskej Biblie, tzv. *Spišský zlomok*, ktorý je jedným z 10 zachovaných fragmentov obsahujúcich evanjeliový text.

Eszter Kovács v referáte *Literárni a vědecká činnost Gregoria Rumbera, prvního provinciála samostatné české provincie Tovaryšstva Ježíšova* predstavila v Uhorsku mednej známu osobnosť Gregoria Rumbera, ktorý sa narodil neďaleko Trnavy v obci Báhoň. Študoval v Trnave a Štajerskom Hradci a stal sa jednou z významných slovackých literárnych a vedeckých osobností pôsobiacich v Čechách, no počas pražského stavovského povstania si proti sebe popudil stavy i vzdelaneckú verejnosť.

Andreea Márza v referáte *The Kollár Library – a Possible Purchase Source for Transylvania's Bishop Ignác Batthyány [Kollárova knižnica – možný zdroj nákupu pre sedmohradského biskupa Batthányho]* vykreslila Ignáca Batthányho (Batthányho) ako významnú osobnosť kultúrneho života. V jeho archíve sa našla korešpondencia dokladajúca kontakty medzi biskupom a knihovníkom Imrichom Da-

nielom, ktorý mal na starosti obstarávanie kníh. Z korešpondencie je evidentný záujem Batthányho o knižnicu vzdelanca Adama Františka Kollára.

Nasledoval blok **Humanizmus v knižniciach**, ktorý otvoril **Imrich Nagy** referátom *Erazmiká v knižniciach humanistov z územia Slovenska*. Predstavil výskum erasmik (kníh, ktorých pôvodcom bol Erasmus Rotterdamský) prebiehajúci v Európe a nadväzujúci na projekt Univerzity v Cordóbe *Bibliotheca Erasmiana Hispanica* (BEHISP), ktorý mapuje erasmiká v Španielsku. Územný rozptyl Erazmových tlačí možno stotožniť s oblasťou jeho recepcie. U nás takisto prebieha pasportizácia a identifikácia erasmik, ktorá potvrdzuje obrovský rozsah jeho literárnej a tlačenej produkcie. Navyše sa objavuje množstvo diel a edícií, ktoré obsahujú Erazmov úvod a komentáre. Dôkazom Erazmovej recepcie u nás je dochovaná korešpondencia Jána Henckela a Mikuláša Oláha, no kontakty s ním možno vystopovať aj u Jána Densschwama, Jána Sambuca a Zachariáša Mošovského.

Zaynab Dalloul v príspevku *Interpretations of Janus Panonius's Eranemos in Light of the Cultural Heritage and Library of Count Sámuel Teleki and Alexander Kovásznai [Interpretácia diela Jána Pannonia Eranemos vo svetle kultúrneho dedičstva a knižnice grófa Samuela Telekiho a Alexandra Kovásznai]* predstavila kritické vydanie Pannoniovho diela *Poemata* (Utrecht 1784) a v rámci neho poému *Eranemos (O vetroch)*, ktorú analyzovala v súvislosti s editorským dielom dvoch uhorských vzdelancov – Samuela Telekiho a Sándora Kovásznaiho.

V ďalšom bloku pod názvom **Školské knižnice – vznik, vývoj a dedičstvo** ako prvý odznel referát **Márie Pitákovéj** *Osobnosti medicíny 16. storočia*, v ktorom sa sústredila na dedikácie v medicínskych dielach zo 16. storočia zachovaných v Lyceálnej knižnici v Kežmarku. Väčšinou to boli diela zamerané na prevenciu a ochranu proti moru a určené pre širšiu verejnosť v latinčine a nemčine. Frekvencované boli najmä diela Hippokrata a Dioscoridov liekopis.

Angela Škovierová v referáte *Tlačené kázne ako súčasť vyučovania a fondov školských knižníc v 17. storočí* načrtla názory a postoje dobových vzdelancov na použitie kázní vo vyučovacom procese a pokúsila sa zmapovať zmienky o kázňach a inej príbuznej literatúre v evanjelických a katolíckych knižniciach.

Lenka Bischof predniesla príspevok *Tlače z knižníc prešovského kráľovského katolíckeho gymnázia v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove – náčrt problematiky*. Načrtla v ňom vznik Štátnej vedeckej knižnice v Prešove vo vzťahu k dejinám prešovského kráľovského katolíckeho gymnázia a pripomenula, že školské výročné správy z rokov 1852 – 1918 sú dôležitým zdrojom informácií k dejinám tejto školy. O knižnici sa prvý raz zmienila výročná správa z roku 1866/67. Dôležitým akvizíčným zdrojom boli knihy, ktoré knižnici darovali študenti po skončení štúdia. V súčasnosti obsahuje fond gymnázia 5 276 tlačí z 18. – 20. storočia.

Veronika Murgašová v referáte *Gymnaziálne knižnice v kontexte podpory vzdelanosti v období vzniku prvých slovenských gymnázií* zopakovala genézu vzniku troch slovenských patronátnych gymnázií. Súčasťou ich pracovnej náplne bolo aj budovanie knižníc. Predchodcom slovenských gymnázií bolo gymnázium v Banskej Bystrici, kde sa niektoré predmety učili v domácom jazyku, no väčšina predmetov bola v maďarčine. Martin Hamuliak daroval knižnici gymnázia 100 zlatých na police. Významným zdrojom informácií o stave a fonde gymnaziálnej knižnice sú zápisky A. H. Škultétyho, ktorý vymenúva konkrétnych darcov a počty darovaných kníh – knižnica totiž väčšinu svojich kníh získala darom, len veľmi málo ich bolo kúpených.

Gabriela Vašková v referáte *Sabinovské gymnázium vo svetle školských výročných správ na konci 19. a začiatku 20. storočia* uviedla, že piaristické gymnázium v Sabinove založil v roku 1739 Štefan Dessewffy, ale reálne otvorené bolo v školskom roku 1740/41. Spočiatku to bola štvortriedna, neskôr šesťtiedna škola. Vo výročných správach, ktoré autorka analyzovala, sa uvádza samostatne profesorská knižnica a samostatne mládežnícka knižnica. Obidve knižnice boli základným prostriedkom pri plnení poslania školy.

V bloku **Osobnosti dejín knižnej kultúry** vystúpila **Lenka Rišková**, ktorá v referáte „*Vysnívaná*“ knižnica *Bohuslava Tablica* uviedla, že koniec 18. storočia a prvé decénium 19. storočia boli prelomovým obdobím a počiatkom modernej slovenskej poézie. Autorka si na základe širokého diapazónu preberaných a napodobňovaných vzorov kladla otázku, čo čítali Juraj Palkovič a Bohuslav Tablic. Keďže pravidlá elokvencie boli v tomto období vysvetľované na latinskom materiáli, dedukuje ich vrúcny vzťah k antickým autorom, ktorí formovali ich poetické názory. Analýza Tablicovej tvorby ponúka indície k tomu, čo mohol čítať. Jeho vysnívaná knižnica by zrejme bola medzinárodná (anglická, francúzska, poľská, česká, nemecká) s autormi ako Voltaire, Shakespeare, Kant, Lomonosov, Schiller, Lessing, ktorých kladol na roveň antických autorov.

Anna Tüskés v príspevku *The Library of the Lawyer and Justice Minister Tivadar Pauler (1816 – 1886) in 1872 [Knižnica právnika a ministra spravodlivosti Tivadara Paulera (1816 – 1886) v roku 1872]* charakterizovala právnika, ministra spravodlivosti a člena maďarskej akadémie Tivadara Paulera ako zberateľa kníh a vlastníka fungujúcej knižnice. Zachoval sa katalóg jeho kníh obsahujúci 1 620 položiek písaných jednou rukou. Možno v ňom identifikovať knihy jezuitov z Trnavy, ale aj z knižníc univerzít v Pécsi, Segedíne a v Debrecíne. Knižnica reprezentuje jednotlivé fázy zberateľovho života a obsahuje knihy z obdobia renesancie, baroka, ako aj z 18. a 19. storočia.

Réka Lengyel v referáte *Rediscovered Treasures – the Library of Farkas Széll (Knihovna Kubelíkova – Széllova) [Znovuobjavené poklady – Knižnica Farkasa Szélla/Kubelíkova-Széllova knižnica]* oboznámila odbornú verejnosť

s digitalizačným projektom *Google Books* a s projektom *Vedúce osobnosti – knižnice významných českých osobností*, v rámci ktorého bola v rokoch 2007 – 2009 spracovaná Kubelíkova (Széllova) knižnica. Vlastník tejto knižnice Farkas Széll (1844 – 1909) bol právnik, ale zaujímal sa aj o výskum v oblasti genealógie a archeológie a písal články týkajúce sa archeológie, kultúrnej a literárnej histórie. Všetko, čo ako vášnivý zberateľ zozbieral, aj archeologické artefakty a literatúru, daroval knižnici v Debrecíne. Autorka sa dotkla i príbuzenských vzťahov medzi ním a violončelistom Janom Kubelíkom, ktorý si zobral za manželku Széllovu adoptívnu dcéru.

Karol Hollý predniesol referát *Knižnice v činnosti a myslení Andreja Kmeťa*, v ktorom poukázal na Kmeťov apel na zakladanie knižníc pre ľud (popri zakladaní sýpok). A. Kmeť založil v obci Senohrad knižnicu, ktorá disponovala asi 100 knihami, ale disproporciami medzi pasportizáciou knižnice a výrokmi samotného Kmeťa o nej poukazuje na to, že knižnica mala zrejme problémy. Pozitívne je však hodnotená knižnica v Krnišove, ktorá mala spočiatku 152 kníh, neskôr 200 a napokon 2 017, čo svedčí o jej prograse. Knižnica bola spoločná pre evanjelikov aj katolíkov.

Posledný referát v tomto bloku – *Želmíra Gašpariková – prvá knihovníčka Matice slovenskej* predniesla **Daniela Škulová**. Uviedla v ňom, že po roku 1918 vzrástol význam mesta Martin a v období prvej Československej republiky bola postavená nová budova Slovenského národného múzea. Matica slovenská sa profilovala ako kultúrne, vedecké a osvetové pracovisko. Ž. Gašpariková pochádzala z národne orientovanej rodiny. Študovala v Prahe a zaslúžila sa o spracovanie menného, titulového, vecného katalógu a katalógu tlačiarň. Počas jej pôsobenia v Bibliotéke Matice slovenskej nastal významný rozvoj akvizičnej činnosti, a to najmä darom, výmenou a kúpou.

Blok **Šľachtické knižnice – vznik, vývoj a dedičstvo** otvorila **Mária Bôbová** príspevkom *Knihy a ich vlastníci – pohľad do knižnice šľachtického rodu Radvanských*. Uviedla, že starý šľachtický rod Radvanskovcov zastával v správe župy vždy významné posty a zakladateľom knižnice bol Ladislav Radvanský (1701 – 1758), ktorý v polovici 18. storočia zostavil aj jej katalóg. Dnes sú knihy tejto rodiny uložené v Štátnom archíve v Banskej Bystrici. Z knižnice sa podľa najnovších výskumov zachovalo 123 slovacikálnych kníh a 36 kníh zo 16. storočia, medzi ktorými možno nájsť napríklad bardejovskú tlač Jána Bocatia z konca 16. storočia. Iná kniha, ktorú Radvanskí pravdepodobne darovali J. Čaplovičovi, sa nachádza v Bratislave. Pri výskume tejto knižnice sa kladie dôraz aj na identifikáciu členov rodu na základe provenienčných záznamov.

Agáta Klimeková v príspevku *Knižnica rodiny Šemše* vymenovala niektorých dodnes žijúcich príslušníkov abovskej, zemplínskej a šarišskej vetvy tejto rodiny. Rodina pochádzala zo Saska a časť jej knižnice (resp. knižníc) je uchovaná v Slovenskej národnej knižnici. Presné údaje o nej nie sú k dispozícii, pravdepodobne však

vznikla v 17. storočí a obsahovala 2 500 – 3 000 titulov. Dnes je známych 1 443 titulov. Fond narastal nákupmi a darmi, prípadne včlenením kníh, ktoré sa k Šemšeiovcom dostali z iných knižníc vďaka sobášom členov rodiny. Najviac kníh pribudlo kúpou, pričom sa podarilo identifikovať až 19 kníhkupcov.

Helena Saktorová v prednáške *Najstarší katalóg knižnice rodu Zay* zosumarizovala literatúru, ktorá sa zmieňuje o tejto knižnej zbierke a uviedla, že katalóg knižnice evanjelika Františka Zaya pochádza z roku 1553. Obsah knižnice korešpondoval so záujmami jej majiteľa, čo dokladá aj Zayov životopis. Analýza katalógu ukázala, že v Zayovej knižnici boli diela Tomáša Akvinského, Erazma Rotterdamského, antická literatúra i reformačná literatúra.

Zita Perleczká predniesla referát *E Bibliotheca Mandelliana*, v ktorom načrtla pátranie po totožnosti majiteľa kníh s takýmto označením. Mohlo ísť o Dávida Mandelliho (1783 – 1836) pochádzajúceho z Bratislavy, o ktorom sa vie, že bol vášnivým cestovateľom a informácie o ňom prinášala maďarská a francúzska tlač, alebo o grófa Bernarda Mandelliho (1769 – 1827) zo severného Talianska, o ktorom prináša informácie jeho pohrebna tlač.

Michaela Sibyllová v referáte *Knihy Leopolda Pálfiho (1716 – 1773) vo fonde Univerzitnej knižnice v Bratislave* predstavila osobnosť Leopolda Pálfiho a jeho rodinu a analyzovala ex libris L. Pálfiho. Jeho autorom je Sebastian Zeller (1715 – 1778), ktorý je zároveň autorom medirytinového portrétu L. Pálfiho. Knihy L. Pálfiho boli uložené v jeho bratislavskom paláci na Ventúrskej ulici č. 10. a knižnica obsahovala podľa katalógu najmä knihy z prvej polovice 18. storočia, nachádzal sa tam však aj jeden rukopis. Dve najstaršie knihy pochádzali zo 16. storočia a 10 titulov zo 17. storočia. Knihy boli predovšetkým vo francúzštine a v nemčine, pričom išlo o tlač z oblasti vojenstva a politiky, životopisy, teologické, prírodovedné a filozofické knihy. L. Pálfi nebol zberateľom starých kníh, orientoval sa skôr na knihy svojich súčasníkov.

Pavla Holíková vystúpila s príspevkom *Zámecké knihovny na Moravě jako předchůdci veřejných a odborných knihoven*. Uviedla, že šľachtické knižnice bežne obsahovali aj niekoľko sto zväzkov kníh a často sa obsahovo profilovali ako odborné knižnice, podľa záujmového profilu a odbornosti svojho vlastníka. Neraz boli zamerané na poľnohospodárstvo, vojenstvo, politiku, botaniku alebo techniku. Autorka načrtla aj zameranie konkrétnych knižníc (napr. na zámku Buchlov, Lednica, Vranov nad Dyjí a Vizovice).

Posledný blok príspevkov pod názvom **Spolkové knižnice – vznik, vývoj a dedičstvo** otvoril **Marián Grupač** príspevkom *Dokumentácia stavu knižničných zbierok spolku slovenských žien Živena v Martine (1869 – 1918)*. Spolok fungoval vďaka členským príspevkom, bol však odkázaný na zbierky a drobné dary a musel vykázať zárobkovú činnosť. Jeho cieľom bolo založiť dievčenskú odbornú školu, neskôr svoju činnosť rozšíril o vydávanie

slovenských kníh. Almanachy a časopisy spolku, ktorých predchodcom bol ženský časopis Terézie Vansovej *Denica*, si získali množstvo čitateľov. Katalóg kníh spolku Živena hovorí o 55 zväzkoch kníh, odovzdaných Živene zo Spišského Podhradia. V historických zápisniciach spolku Živena nachádzame zmienky o knihách, ale chýba explicitné pomenovanie, že išlo o knižnicu. Dnes je knižný fond Živeny rozptýlený na niekoľkých miestach (napr. štyri fragmenty sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve, iné knihy sa nachádzajú v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice).

Kamila Fircáková v referáte *Knižnice Hornouhorského maďarského vzdelávacieho spolku (FMKE) na Slovensku* uviedla, že spolok (*Felvidéki magyar kozmuvelodési egyesület*, FMKE) sa mal aktívne podieľať na procese maďarizácie, pričom dôraz sa kládol na výchovu detí a mládeže od najútlejšieho veku. Úlohou knižníc bolo pôsobiť na dospelé obyvateľstvo, napomáhať osvojenie maďarského jazyka, poznávanie maďarskej kultúry a národovectvo v maďarskom duchu. Prvé spolkové knižnice vznikli v roku 1897 a boli to knižnice všetkých typov. Najvyšší počet knižníc v histórii spolku bol 229 a výpožičky sa ráčali v stovkách kníh. Informácie o spolku autorka čerpala z jeho ročeniek a výročných správ.

Eva Augustínová predniesla referát *Spoločensko-kultúrne, politické a právne aspekty zakladania ľudových knižníc na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia*. Išlo o éru významných zmien vo všetkých oblastiach. Na jednej strane to bolo obdobie založenia Matice slovenskej, Spolku svätého Vojtecha a Živeny, ale na druhej strane stále pretrvávali maďarizačné snahy. Autorka sumarizovala prehľad politických, kultúrnych a právnych udalostí vedúcich k zakladaniu knižníc. V tomto období existovali tri typy ľudových knižníc – ľudové knižnice, hospodárske ľudové knižnice a putovné knižnice. Zakladali sa však aj knižnice spolku FMKE a narastal tlak na používanie maďarského jazyka.

Ako posledná predniesla **Veronika Procházková** príspevkom *Masová digitalizace s Googlem*. Predstavila v ňom zmluvu o digitalizácii starých tlači a Slovenskej knihovny, ktorú podpísala Národná knihovna ČR so spoločnosťou Google. Ide v ňom o hromadnú digitalizáciu kníh. Autorka opísala problémy, ktoré s takouto aktivitou súvisia (napr. logistika, šírka katalogizačného záznamu, fyzický stav kníh a pod.) a načrtla aj ich riešenia.

Svoje príspevky nepredniesli **Györgyi Nagy** (*The Reception of Battle of Buda (1686) in the Light of the Apponyi Hungarica Collection [Recepcia bitky pri Budíne v roku 1686 vo svetle Aponiho zbierky hungarík]*), **Zuzana Lopatková** (*Stav farských knižníc vo svetle tzv. batániovských vizitácií*) a **Andor Mészáros** (*Zbierky knižníc českých spolkov v Budapešti v období dualizmu*). Veríme však, že budú súčasťou pripravovaného zborníka, ktorý bude naďalej vychádzať v nezmenenej printovej podobe, a tak si tradične vysoko hodnotené odborné podujatie, akým medzinárodné konferencie venované knižnej kultúre a ich výstupy sú, zachová svoje dobré renomé.

ARCHÍV

Z RUKOPISNEJ POZOSTALOSTI MARTINA HOLLÉHO ST. V LITERÁRNOM ARCHÍVE SNK

Mgr. Mária Slošiarová*

Motto: „... jediný zákon opravdového umenia: Skromnosť a Pokora k Tomu, ktorý dáva milosť v umení. Lebo umenie je milosť!“ (260 L 1)
(Martin Hollý, 21. 9. 1946)

FOND MARTIN HOLLÝ (1904 – 1965), SIGNATÚRA 260

V roku 50. výročia smrti divadelného režiséra, herca a prekladateľa Martina Hollého st. (1904 – 1965) vyšiel v *Inventári rukopisov Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice XXXIII, Fondy 256 – 263* zostavovateľky Magdalény Brinckovej aj podrobný inventár jeho dokumentov. Osobný fond Martina Hollého získal Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) prostred-

níctvom jeho manželky Jolany Hollej, rod. Mažárievej (vtedy už vdovy) v rokoch 1982 a 1987: „Po dohovore s mojou švagrinou národnou umelkyňou Elenou Holéczyovou a po prečítaní Vašej výzvy uverejnenej v *Novom slove* z 2. okt. 1980, Vám dávam k dispozícii materiály o zaslúžilom umelcovi Martinovi Hollom, jeho príbuzných, či priateľoch, ďalej rôzny fotografický materiál zo slovenských divadiel, a pod.“ (260 E 12) Veľkým prínosom pre spracovanie fondu sú jej vysvetľujúce poznámky pri jednotlivých dokumentoch.

Kudláč, František: Martin Hollý st.
(zo zbierok LA SNK)

Balogh, Eugen: Kresba Martina Hollého st. z roku 1964 (zo zbierok LA SNK)

ŽIVOTNÉ CESTY MARTINA HOLLÉHO ST.

Martin Hollý st. sa narodil 8. júna 1904 v Moravskom Lieskovom ako najstarší z troch detí slovenského dramatika a organizátora ochotníckeho divadla Jozefa Hollého

a Anny Urbančíkovej. Pôvodne pracoval ako úradník vo viacerých firmách v Martine a Trebišove.

V roku 1930 sa začala jeho práca hlásateľa, redaktora, režiséra a herca najprv v košíckom a od roku 1938 v bratislavskom rozhlase. Počas vojny krátko pôsobil v prvej slovenskej filmovej spoločnosti Nástup v Bratislave, ktorá mu umožnila získať praktické vedomosti v oblasti farebného filmu štúdiom vo Viedni. Zúročil ich ako režisér prvého slovenského farebného filmu folkloristického cha-

* Slovenská národná knižnica, Literárny archív, Martin
e-mail: maria.slosiarova@snk.s

rakteru pod názvom *Hanka sa vydáva* (1944), na ktorom spolupracoval so svojou sestrou Elenou Holéczyovou (1906 – 1983). Nakrúcanie filmu bolo predčasne ukončené po vypuknutí Slovenského národného povstania.

V divadelníckej tradícii svojej rodiny pokračoval najprv s ochotníckymi divadelníkmi už od roku 1926 v Novom Meste nad Váhom, Trebišove a v Košiciach. Za réžiu hry *Barbora Cellská* v súbore Miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach získal ocenenie na divadelnej súťaži v Martine. Spoluprácu s ochotníkmi neprerušil ani počas práce v profesionálnych divadlách. K profesionálnemu divadlu sa dostal až po skončení druhej svetovej vojny. V Slovenskom komornom, neskôr Armádnom divadle v Martine pôsobil ako režisér (1945 – 1949, 1951 – 1958), medzitým bol dramaturgom a riaditeľom Krajského divadla v Nitre (1949 – 1951) a ako umelecký vedúci a režisér pôsobil v Divadle P. Jilemnického v Žiline (1958 – 1965).

KOREŠPONDENCIA – RODINA HOLLÝCH

V spomenutom liste Jolany Hollej je naznačený široký záber osobností. Táto skutočnosť sa najvypuklejšie prejavuje v informačne i rozsahovo mimoriadne bohatej rodinnej korešpondencii. Adresátni a odosielaťmi listov sú potomkovia dramatika Jozefa Hollého a divadelnej ochotníčky Anny Hollej, významné osobnosti z oblasti divadla, filmu, výtvarného umenia i literatúry – ich deti divadelný režisér a herec Martin Hollý st. a jeho manželka herečka Jolana Hollá-Mažári, textilná výtvarníčka Elena Holéczyová a spisovateľ a lekár Ervín Holéczy (pseud. Peter Zván), ochotníčka herečka Božena Abrhámová s manželom Josefom Abrhámom st. a tiež ich vnúčatá – filmový a televízny režisér Martin Hollý ml., český herec Josef Abrhám a česká filmová historička, publicistka a herečka Boca Abrhámová (vl. m. Božena Abrhámová).

Rodinnú štafetu už v poradí štvrtej generácie prebrala dcéra Martina Hollého ml. kostýmová a scénická výtvarníčka Katarína Hollá, ktorá vo fonde figuruje v pozícii pomocníčky svojej tety Eleny Holéczyovej pri písaní listov v záverečnej fáze jej života.

Martin Hollý st. so svojimi sestrami – zľava Božena Abrhámová, matka českého herca Josefa Abrháma, a textilná výtvarníčka Elena Holéczyová (zo zbierok LA SNK)

Martin Hollý st. so svojimi deťmi – zľava Anna, Martin, Vierka a Igor (foto zo zbierok LA SNK)

Martin Hollý st. s manželkou herečkou Jolanou Hollou, rod. Mažáriovou (foto zo zbierok LA SNK)

DIVADLO – GEĽO SEBECHLEBSKÝ A KUBO

Z listov Martina Hollého st. (a Martinovi Hollému st.) z druhej polovice 40. rokov až do roku 1965 sa dá poskladať mozaika jeho života a diela nerozlučne spätého s divadlom. Často stál pri zakladaní a rozvíjaní oblastných profesionálnych divadiel po roku 1945. Jeho cesta ako režiséra, herca a dramaturga viedla cez divadlá v troch mestách – Martin, Nitra, Žilina. Najdlhšie pôsobil v martinskom divadle. Zo svojho vzťahu k nemu sa vyznal v liste priateľovi Jánovi Slivkovi, v tom čase prednostovi divadelného odboru P. Š. K. v roku 1957, keď sa riešila otázka jeho preloženia do žilinského divadla: „K martinskému divadlu som akosi pripútaný citovo. Ako tak som ho pomáhal budovať, zrástol s ním a s mnohými súdruhmi tam, mnohí ma majú radi i ja ich, poznajú moje zlé no i dobré vlastnosti, veria mi a i dôverujú mi i osobne i umelecky a takýto vzťah sa nedá vypestovať za rok, ani za dva. Ja si ho však vážim a hodnotím na prvom mieste.“ (260 B 42)

Martin Hollý st. uviedol na profesionálnu scénu hry svojho otca Jozefa Hollého *Geľo Sebechlebský a Kubo*, ktoré boli v tom čase veľmi populárne najmä medzi ochotníkmi.

Priekopníckym prepracovaním, naštudovaním a uvedením hry *Geľo Sebechlebský* na martinskú scénu v hlavnej úlohe s Karolom Machatom v roku 1952 otvoril jej cestu nielen k slovenskému divákovi, ale aj k tvorcom

iných žánrov. Martinovi Hollému st. sa podarilo priblížiť hru dokonca českému publiku, keď ju uviedol v pohostinskej réžii v Divadle S. K. Neumanna v Prahe. O tom, že sa *Gelo Sebechlebský* hral aj v Českom Těšine po poľsky, napísala matka Anna Hollá svojmu synovi Martinovi v liste z 5. augusta 1954: „V Luhačoviaciach hralo Těšínske divadlo. Zoznámila som sa s riaditeľom Zajíčkom (Josef Zajíc – chyba). Volali ma do Těšína, aby som sa prišla pozrieť na »Gelu«. Premiéru mali 30 júna. Hrajú to v poľštine. On je riaditeľom dvoch súborov českého a poľského sú spojené. ... Preložili to údajne dvaja učítelia.“ (260 A 11). Na motívy hry skomponoval Tibor Andrašovan operu *Figliar Gelo*, ktorá mala premiéru v Slovenskom národnom divadle v Bratislave roku 1958. O rok neskôr sa dočkala knižného vydania v preklade do ruštiny s doslovom Vladimíra D. Savického, spisovateľa, prekladateľa a popularizátora slovenskej a českej literatúry. Vo fonde sa nachádza samotný doslov a ďakovný list Eleny Holéczyovej z roku 1959.

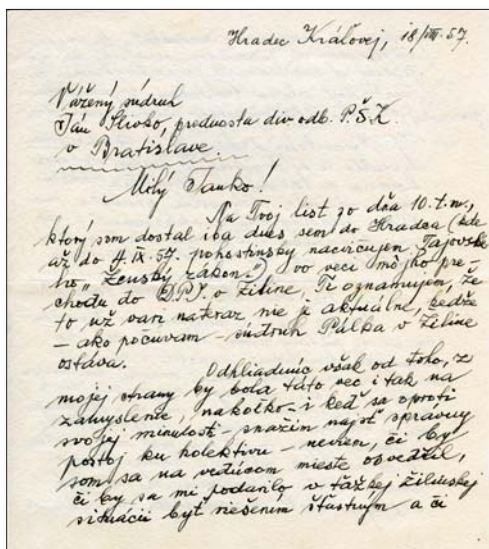
Druhá hra Jozefa Hollého *Kubo* v pohostinskej réžii jeho syna Martina mala premiéru na profesionálnej scéne v Krajovom divadle v Nitre a zakrátko ju Martin Hollý st. naštudoval aj so súborom Divadla pracujúcich v Gottwaldove (dnešný Zlín). Na tvorbe *Kuba* ako folklórnej hry mala značný podiel najmä z hľadiska kostýmov, tancov a spevov dcéra Jozefa Hollého Elena Holéczyová.

Martin Hollý st. pohostinsky spolupracoval aj so súbormi iných profesionálnych divadiel. Svedčí o tom pozvánka na premiéru hry Petra Zvona *Tanec nad plačom* v komárňanskom Maďarskom oblastnom divadle (Jókaiho divadlo) z roku 1959, ktorú Martin Hollý st. použil ako list s informáciou o predpremiérových problémoch adresovaný manželke Jolane Hollej.

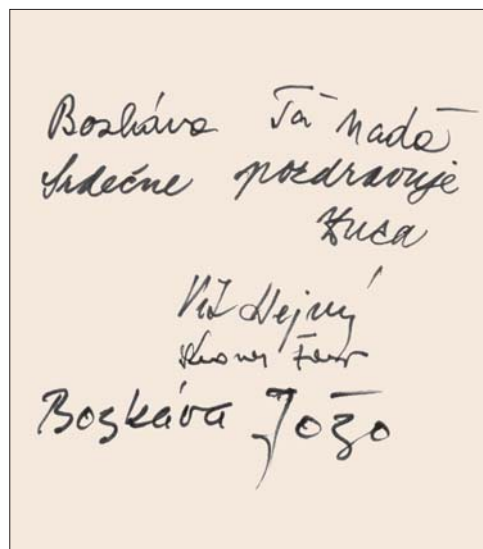
TELEVÍZIA A FILM

Martin Hollý st. zanechal stopu svojej tvorivosti aj na pôde filmu, rozhlasu a televízie. Svoje herecké skúsenosti získané na ochotníckej i profesionálnej divadelnej scéne preniesol aj pred filmové kamery. Na základe korešpondencie s manželkou Jolanou môžeme hovoriť o jeho menších úlohách vo filme *Jožko Púčik a jeho kariéra* (komisár), *Trio Angelos* (riaditeľa cirkusu) a *Námestie svätej Alžbety*. Hral tiež v debutovom hranom filme svojho syna Martina Hollého ml. *Havrania cesta*, ku ktorému sa podrobne vyjadril v súvislosti so svojou úlohou krátko po premiére v liste jeho tvorcovi, teda synovi Martinovi.

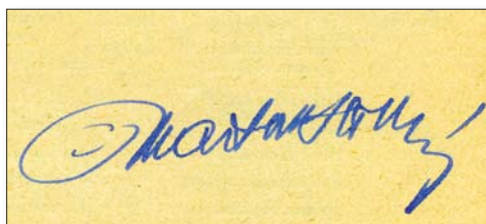
Takmer osudným sa mu stal film *Obchod na korze*. Pri nakrúcaní postavy Imricha Kuchára utrpel úraz, ktorý mu značne skomplikoval ďalšie roky života. Ani premiéry tohto slávneho oscarového filmu sa už nedožil.

List Martina Hollého st. z 18. 8. 1957 adresovaný Jánovi Slivkovi, v ktorom sa vyznáva vo vzťahu k martinskému divadlu (zo zbierok LA SNK)

Podpisy priateľov na novoročnom blahoželaní – Kronerovci (Jozef, František, Zuzana) a Naďa Hejná s manželom Vítom (zo zbierok LA SNK)

Podpis Martina Hollého st. na programe hry Valentína Katajeva *Kvadratura kruhu* v jeho réžii v martinskom divadle (zo zbierok LA SNK)

V korešpondencii je sčasti zachytená i jeho spolupráca s televíziou. Martinovi Hollému st. sa podarilo dostať otcovu komédiu *Kubo* vo svojej réžii s hercami bratislavských divadiel na televízne obrazovky už v roku 1959. O tejto významnej udalosti napísal svojej novomanželke Jolane Hollej na hlavičkovom papieri československej televízie z Bratislavy 25. novembra 1959: „*Kuba* už zúrivo naštudovávam. Robím to na 90 % s hercami ND... Je to tu veľká patália, lebo nikdy nemôžem dostať hercov na jednu skúšku dokopy. Ten má to, ten to, je to veľký gali-

matiaš s tými tunajšími hercami. To je samý rozhlas, televízia, estrády a i. (najmä tí lepší) tak to len tak zliepam. Ale ukazuje sa to veľmi pekne. Kroner, Jariabek, Terka, Figura, Kramár, Bachletka a i... V pondelok 21. 12. večer to ide do celej Čsr., dúfam, že budeš aj so svojimi priateľmi sa dívať.“ (260 B 28)

PREKLADY

Dokumenty vo fonde Martina Hollého st. odhaľujú popri hlavnej divadelnej činnosti i jeho zdedené literárne sklony. Venoval sa prekladaniu divadelných hier z češtiny, z ktorých niektoré aj režíroval (Jirásek, Alois: *Gero*; Stehlík, Miloslav: *Hej, pán kapelník!*). Dokonca Čechova (*Švédka zápalka*) prekladal z upraveného českého prekladu Alfréda Radoka. Pri tejto práci s ním úzko spolupracovala jeho manželka Jolana Hollá, o čom svedčí korešpondencia a jej rukopisné poznámky a opravy priamo v texte konceptu prekladu jednotlivých hier. Na porovnanie originálu a prekladu poslúži strojopis českej komédie Miloslava Stehlíka *Příběh osmi rozhněvaných žen* s rukopisným konceptom slovenského prekladu so zmeneným názvom *Konečne márna sobota*. Preklady divadelných hier Martina Hollého st. sú do istej miery obrazom jeho umeleckého vkusu a doby ovplyvňujúcej repertoár divadiel.

MARTIN HOLLÝ ST. – OBJEKT VEDECKÉHO VÝSKUMU

Celoživotnú umeleckú prácu Martina Hollého st. vrátane oblasti ochotníckeho divadla a rozhlasu začala mapovať

Jolana Hollá krátko po smrti svojho manžela. Svedčia o tom jej listy, osobné kontakty s jeho priateľmi a kolegami z mladosti, ako aj ich spomienky (Faguľa, Gejza: *Spomienky na Martina Hollého*). Na základe takto získaných informácií a štúdia dokumentov vznikol jej *Zoznam kompletného súpisu všestrannej umeleckej činnosti zaslúžilého umelca Martina Hollého z roku 1971*, ktorého kópia strojopisu sa nachádza vo fonde. O informácie tohto druhu prejavil záujem Divadelný ústav v Bratislave. Umelecká tvorba Martina Hollého st. sa stala predmetom odborného skúmania. Režisérka, dramatička a prekladateľka Eva Galandová v liste z októbra 1972 nadviazala kontakt s Jolanou Hollou v súvislosti s prípravou doktorskej dizertačnej práce na tému *Režisérka osobnosť zasl. umelca Martina Hollého*.

ELENA HOLÉCZYOVÁ V SKRATKE

Fond Martina Hollého st. obsahuje množstvo informácií aj o ostatných členoch rodiny Hollých. Najviac sa dá vyčítať z korešpondencie o živote a diele Eleny Holéczyovej, o jej divadelníckej a literárnej činnosti, o jej výtvarnej textilnej práci, ale tiež o ľudskej obetavosti a rodinnej súdržnosti najmä v ťažkých chvíľach.

ZÁVER

Fond Martina Hollého st. poskytuje pramenný materiál nielen o jeho takmer štvrtstoročnej umeleckej činnosti, ale aj o histórii, procese vzniku a premenách slovenského profesionálneho divadelníctva predovšetkým v Nitre, vo Zvolene, v Žiline a Martine.

VZÁCNA ŽENA

(Spomienka na Oľgu Textorisovú)

Mgr. Eva Pástorová*

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia, v čase silnejúcej maďarizácie na území Horného Uhorska, našlo sa napriek nepriaznivej spoločensko-politickej situácii aspoň niekoľko málo národne uvedomelých Slovencek, ktoré sa snažili o pozdvihnutie vzdelanosti slovenského ľudu. Patrili medzi ne najmä spisovateľky a učiteľky. Jednou z nich bola dnes takmer zabudnutá Oľga Textorisová.

Oľga Textorisová sa narodila 23. novembra 1880 v Revúcej ako prostredná zo sestier Textorisových (známejšie boli staršia sestra Izabela, botanička a poštová úradníčka pôsobiaca v turčianskej Blatnici, a mladšia Alma, vyd. Repická, učiteľka a funkcionárka Živeny). Jej otcom bol advokát Andrej Textoris a matkou Antónia Žofia, rod.

Kuorková. Na základe výpisu z matriky pokrstených ev. a. v. cirkvi v Revúcej vieme tiež, že Oľgu pokrstil evanjelický farár Ľudovít Reuss a ako jej krstní rodičia sú zapísaní farár Karol Juraj Langhoffer a Judita Bániková.

Oľga vyrastala v skromných pomeroch u rodičov v Revúcej, neskôr u sestry Izabely v Blatnici. Študovala externé na učiteľskom ústave v Banskej Štiavnici a v Prešove, kde v roku 1904 zmaturovala. Počas štúdia jej veľmi pomáhala práve sestra Izabela. Po jeho skončení nastúpila

* Slovenská národná knižnica, Literárny archív, Martin
e-mail: eva.pastorova@snk.sk

ako učiteľka na ľudovú školu v Krpelanoch, čoskoro (ešte v roku 1904) však začala učiť v Blatnici, kde pôsobila do roku 1907. Vtedy sa rozhodla pre odchod do Chorvátska v nádeji, že ako národne uvedomelej učiteľke a spisovateľke sa jej tu bude „ľahšie dýchať“. Chorvátsko, hoci súčasť Rakúsko-Uhorska, malo totiž určitú školskú autonómiu a maďarizácia tu nebola taká silná.

Podobizeň Olgy Textorisovej v mladom veku
(foto zo zbierok LA SNK)

Olga Textorisová počas oddychu v záhrade
(foto zo zbierok LA SNK)

Po príchode do Chorvátska začala učiť na evanjelickej ľudovej škole v obci Novi Banovci a od roku 1909 pôsobila v Starej Pazove, kde zostala až do roku 1919. Tu, medzi dolnozemskými Slovákmi, prežila aj ťažké roky prvej svetovej vojny, ku ktorým sa vrátila neskôr v spomienkach na stránkach časopisu *Živena* z roku 1921 pod názvom *Rozpomienky z doby vojny*.

Dekrét o vymenovaní Olgy Textorisovej za učiteľku
v Starej Pazove (zo zbierok LA SNK)

Po návrate na Slovensko sa usadila v Blatnici a tu pokračovala v učiteľskej práci. O tom, že to nebola práca jednoduchá, svedčí aj vokátor vystavený pre Olgu Textorisovú 24. septembra 1919 v Turčianskom Sv. Martine, v ktorom sú vymenované jej povinnosti a stanovený plat: „*Matkocirkev ev. a. v. blatnická jednomyselne uzavrela Vás, slečna Olga Textoris povolať na svoju druhú učiteľskú stanicu za svoju riadnu učiteľku a vystaviť Vám prítomný vokátor, dľa ktorého Vaše povinnosti sú: a) diatky I., II., potažne inej, Vám pridelenej triedy v známosti Božej vzdelávať, za verných údov cirkve a slovenského národa vychovávať, a v iných, pre život potrebných vedomostach dľa stávajúcich cirkevných i svetských zákonov vyučovať, tiež aj b) dievčence všetkých tried v ručných prácach cvičiť. Ako plat zaväzujeme sa Vám dávať: 1) byt in natura náležajúci z dvoch izieb, kuchyne a komory; 2) v hotovosti 400 (štyristo) korún štvrťročne vopred; 3) na skurovanie bytu Vášho 8 (osem) m³ tvrdého dreva; 4) miesto užívania záhrady 20 korún; 5) plat na zákonitú výšku doplní štátna podpora.*“

Vo svojej pedagogickej činnosti bola neúnavná, ochotne rozdávala svoje skúsenosti, bojovala proti krivde a sociálnemu útlaku a zo svojho skromného učiteľského príjmu venovala časť aj blatnickej chudobe. Po vyučovaní pripravovala niektorých žiakov na skúšky do meštianky či učiteľského ústavu. V Starej Pazove a potom v Blatnici zorganizovala a viedla nedeľnú školu, v ktorej mládež po skončení školskej dochádzky usmerňovala a radila jej v rôznych životných situáciách.

Prvé literárne práce, ktoré napísala ešte ako začínajúca učiteľka, jej uverejnila Terézia Vansová v časopise *Dennica*. Ako vznikali, sa dozvieme aj z korešpondencie medzi Olgou Textorisovou a Teréziou Vansovou, ktorá je uchovaná v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice.

Olga Textorisová so svojimi chovankami – prvá zľava Maša Haľamová (foto zo zbierok LA SNK)

Až do roku 1918 verejnosť nevedela, že za pseudonymami Žofia Ravenská, Fata Morgana, Jazmín, K. Olšovská, Šídlo, Janko Jedľa a inými sa skrýva mladá uvedomelá Slovenka Olga Textorisová. Čitateľky Dennice zaujali najmä jej poviedky a novely zo života slovenskej spoločnosti (*Na trati, Hárem, Ráno a poludnie, Hľadanie šťastia, Odrazené šípy, Zvyknutou cestou, Meniny, Púť nocou, Starým chodníčkom*), ale i básne či didakticky písané scény na školské besiedky a slávnosti, v ktorých spracúvala historické udalosti, osobnosti aj cirkevné dejiny. Podľa Margity Valehrachovej-Matulayovej sú mnohé jej poviedky rovnako kvalitné ako poviedky Terézie Vansovej a básne dosahujú úroveň poézie Ľudmily Podjavorinskej.

Napokon nemožno zabudnúť ani na charitatívnu činnosť Olgy Textorisovej počas prvej svetovej vojny a po jej skončení. Sama vychovávala päť dievčat, okrem iných aj osirelú Mašu Haľamovú. A ako si na ňu spomína naša poetka Maša Haľamová v portréte Olgy Textorisovej (zachoval sa v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice), ktorý odznel v slovenskom rozhlase 2. júla 1938? „Predvojnové roky všeobecnej maďarizácie ťažko doliehali na uvedomelých slovenských učiteľov. Keď Olga Textorisová, vtedy mladá, nadaná učiteľka, mala vykonať učiteľskú prísahu pred maďarskou školskou radou, mala si poviazať ruky a svedomie, uvedomila si, že to nemôže urobiť pred Bohom a radšej odišla zo svojej rodnej zeme, z krásnej Blatnice, ako vtedy myslela navždy, do Slavonie. Dostala miesto v Starej Pazove, kde neboly pomery tak neznesiteľné, ako v Turci, na ktorom veľmi záležalo maďarizačnej politike. Z blatnických hôr, ktoré tak veľmi milovala, ocitla sa v širej rovine dolnozemskej, ako s vytrhnutými kořeňami. Len jej veľká energia, pevná vôľa a nezlomná viera pomohly jej preniesť sa cez ťažké začiatky. Keď som vo vojne, v 1916-tom roku prišla k nej na výchovu, mala Olga Textorisová už zase korene zapustené, pevnú pôdu pod nohami a bola osou všetkého kultúrneho a národného denia. Bola útočiskom dolnozemskej Slovákov, ktorých bolo v Starej Pazove veľmi mnoho. Bola od rána do večera zapriahnutá v práci, ale na svojom mieste, spokojná a cieľavedomá.“

V dome Olgy Textorisovej presýtenom vôňou kukuričných klasov, bolo vždy miesta pre opustené siroty. Popri

školskom zamestnaní, verejnej činnosti, starosti o päť dievčat, s ktorými som bola u nej spolu vychovávaná, našla si času chodiť podvečer navštevovať choré ženy a deti. Chodievala som s ňou rada s košíčkom na ruke, vyhriatymi, rozpukanými uličkami Pazovy, do nízkych, čistých sedliackych domov. Tam rozdávala lieky, útechu, rady i pokrmy, vtedy už tak vzácne. Jej zdravý organizmus to všetko ľahko znášal. Bola tak skvele zdravá a svieža.

Najlepšie sa pamätám na večery, keď sa jej pekná hlava sklonila k modlitbe a keď jej hlas, v škole taký zvučný, energický a prísny, prešiel do tichého, vrúcneho šepotu, do tenkého dievčenského hlasu, ktorým sa rozprávala so svojim Bohom. Neraz zabudla na nás deti, kľáčiac okolo nej, s ospalými očami a otláčenými kolenami, nechápajúce jej slová modlitby.

Ale bola vojna a Olga Textorisová, ktorá nikdy nikomu neublížila, zatvárala do svojich večerných modlitieb rozvášnený a rozbesnený svet a prosila zaň...

Besnenie vojny neustávalo, hlad býval častejším hosťom všade okolo nás a k tomu pribudly transporty zúbožených detí z Bosny. Všetko to ležalo na pleciah Olgy Textorisovej. Tak dlho chodila k obchodníkom a bohatým pazovčanom, ktorí mali, ale nechceli dať zo svojich zásob zo strachu pred najbližšou budúcnosťou, až obmäkčila ich srdcia. Postarala sa o deti z Bosny, o nás päť chovancí a mnoho iných.

Vedela sama zázračne málo jesť a nás nakrmiť. Telesne bola stále svieža, ale akoby hrúzy vojny byly príliš zaľahly na jej citlivú dušu, stala sa tichou, zamyslenou a jej bývalý humor a vtip sa už takmer vôbec neozval.

Po prevrate sa vrátila späť do Blatnice na evanjelickú školu. A tu začína druhá éra jej života, práve tak bohatého na prácu a dobročinnosť, ako v Starej Pazove.

Dedinská škola s oblokmi plnými červených muškátov, stáva sa útočiskom slabých, opustených a chorých. Učiteľský plat je už vopred rozdelený a dostávajú z neho tí, čo najviac potrebujú. Olga Textorisová pre seba potrebuje len málo, veľmi málo.

Ale s pribúdajúcimi rokmi hlási sa telo, najprv len slabo, kedy-tedy bolesťami, na to niet času myslieť, je ešte mnoho nevykonanej práce. Umre žena, nechá šesť, sedem sirôt, hora zabije otca, v tom dome sú suchoty, tam alkoholizmus. Život v dedine má často dramatický spád, to všetko vie veľmi dobre Olga Textorisová.

Ale telo sa hlási. Po týždennej úmornej práci prichádza do nedeľnej školy ťažko sa opierajúc o palice. Ešte sa tomu nepoddáva, ešte dúfa. Má päťdesiatšesť rokov a jej organizmus je silný. Blatnica ju potrebuje. Aspon ešte tento školský rok a potom do zaslúženej penzie.

Keď som koncom mája stála pri jej posteli na bratislavskej klinike, vedela som, že je koniec... I ona vedela, že je to koniec a jedinú túžbu mala, zomrieť v Turci. Ale zomrela cestou domov, v aute, na rozhraní nitrianskej a Turca, 4.-ho júna tohto roku.“

Ľšlo o rok 1938, teda rok, ktorý bol začiatkom novej, veľmi, veľmi ťažkej doby. A aj keby tu Olga Textorisová ešte zostala, možno by už nebola mala dosť síl...

BIOGRAFIKA

SVETOZÁR HURBAN VAJANSKÝ

(Nielen kritické zamyslenie na storočnicu úmrtia)

Iste docieľoval svojimi dielami to, čo docieľiť chcel.
Andrej Mráz

Čas, v ktorom vstupovala jedna z literárnych (spisovateľských) generácií do našej kultúrnej histórie, možno nazvať všakovako, len nie priaznivým. Išlo o približne tretiu tretinu 19. storočia. Na Slovensku chradli bývalí junáci slovenského povstania meruôsmeho i deviateho roku, mnohí už umierali alebo boli po smrti, literárni tvorcovia v ich šľapajach viac blúdili, než napredovali a podstatne viac strácali, než im bolo dovolené nájsť.

Primyslime si povestný maďarizačný útlak a zatvorenie Matice slovenskej. Ak povieme, že nikto z príslušníkov práve prichádzajúcej generácie autorov nemal ustlané na ružiach, vyriekli sme ten najmiernejší súd nad dobou, v ktorej sa mali položiť základy moderného slovenského románu, ukotviť princípy umeleckého (najmä literárneho) realizmu a v neposlednom rade mali prísť na svet die-

la, ktoré posunú čierno-biele „čierťaže“ kamsi tam, kde nebudú na prekážku farebnosti a mnohotvárnosti slova. Lebo hoci malo byť na počiatku, oň, o *slovo* pôjde.

Má ho vysloviť muž, ktorý sa nie náhodou dostáva do centra diania a samo dianie ho vystrkuje na pozíciu vedúcej osobnosti duchovného, umeleckého, politického i spoločenského života. Deje sa tak v Martine koncom sedemdesiatych rokov 19. storočia, keď prichádza do redakcie *Národných novín*. Nechýba mu energia, odhodlanie, dostatočná miera poznania, nechýba mu našťastie ani charizma. Tú má ako syn nepokoreného rebela Jozefa Miloslava Hurbana trochu vo svojom buričskom címeri. A buričstvo v krvi. A ešte má nezmernú mierku literárneho talentu, ktorý mu budú viacerí (a mnohí) neskôr upierať. Týmto mužom je Svetozár Hurban Vajanský.

Dve podoby Svetozára Hurbana Vajanského
(foto zo zbierok LA SNK)

Ostrohy básnika si vysluhuje svojou knižnou prvotinou *Tatry a more* (1880), v nej osobitne poetickým cyklom *Jaderské listy* (1878). Poézii ostáva Vajanský verný celý život, ba vnáša do nej prvky modernosti, využíva básnické útvary známe so svetovej poézie (sonet, tercína, stanca a i.), čím dokazuje životaschopnosť slovenčiny a jej „spôsobilosť na poéziu“. No po ďalšej knihe básní *Spod jarma* (1884) nasleduje už len jedno samostatné vydanie poézie, a to zväzok *Verše* (1890). V tejto zbierke možno

vybadať, že autor postupne rezignuje na spoločenské problémy a začína sa venovať výlučne literárnym témam. Pravda, je tu ešte poéma *Vilín* (1885) a v 6. zväzku spisov je *Kniha veršov* (1909). Vajanského básne vyvolávali primeraný ohlas a niektoré (*Malý drotár*, *Pltník*, *Povedomie*) ostávali a dodnes ostali v pamäti dnes už najstaršej žijúcej generácie (medzivojnových gymnazistov).

Inak je to pravdaže s Vajanského prózou, ktorá sa sprítomňuje tlačou začiatkom sedemdesiatych rokov (povest

Síroty, Orol 1873), nepretržite sprevádza autora a ilustruje jeho umelecké úsilie prakticky do konca života. Tvorila ju zväčša krátke útvary, spočiatku z ľudového prostredia, neskôr, koncom 70. až po polovicu 80. rokov, sa však usiluje vytvoriť obraz „vyšších spoločenských vrstiev“, zemianstva, statkárov, buržoázie, meštiactva a buržoáznej inteligencie. Toto obdobie je u Vajanského najplodnejšie a tvorba znamená asi najvýznamnejší prínos do vývoja slovenskej literatúry. Zahŕňa okrem iného aj románové novely *Lalia* (1880), *Letiace tiene* (1883) a román *Suchá ratolesť* (1884). V prvých dvoch naznačil síce úpadok zemianstva, napriek tomu sa usiloval citlivo zachytiť tento problém, keďže v ňom videl aj východisko, možnú vedúcu silu v zápase národa o svojbytnosť. Vieme, že išlo o sen, o fikciu. Napokon mu to kritika aj náležite spočítala. Tá sa celý čas zamýšľala nad Vajanského realizmom, uznávala ho, ale nastupujúce generácie už označovali jeho dielo za nerealistické. To však ani trochu neuberá z jeho zásluhy o vývoj slovenskej prózy a z jeho zakladateľského podielu na modernom slovenskom spoločenskom románe.

Vajanského prozaická tvorba z 90. rokov 19. a počiatkových rokov 20. storočia sa významne neodlišuje od predchádzajúceho diela. Ostáva v kompozícii na autorových nereálnych idealistických pozíciách, v jednotlivostiach obrazu (detailoch) je však prísne realistická. Radia sa sem popri kratších útvaroch, ako *Podivíni* (1890), *Závejmi náruživosti*, *Jarný mráz* (obe 1891), románová novela *Pustokvet* (1893), *Blížence* (1904), *Husľa* (1905) a i., aj románová skladba *Koreň a výhonky* (1895 – 1896) a román *Kotlín* (1901). Sám autor si však pravdepodobne uvedomoval, že jeho umelecká koncepcia života prežíva krízu, no prekonať ju nie je schopný. Svedectvom (ak nie dôkazom) by mal byť nevydarený (a nevydaný) román *Na rozhraní*.

Najmä neskoršia kritika odhaľuje vo Vajanského prozaickom diele množstvo nedostatkov v kompozícii, rozporov medzi už spomenutými idealistickými predstavami a úsilím o realistický obraz skutočnosti. Popri možno až protektívnom tóne štúdie Andreja Mráza *Svetozár Hurban Vajanský* (1926), vydanéj (asi) k desiatemu výročiu jeho úmrtia, esej Alexandra Matušku *Vajanský prozaik* nenecháva na autorovi a jeho prozaickom diele suchú ani nitku. Len veríme, že rozhnevanému mladému mužovi a v tom čase už rešpektovanému kritikovi Matuškovu nešlo o to, kopnúť si do baťka... To sa v tých časoch ani „nenosilo“ a akokoľvek tvrdá kritika nikdy nepresiahla medze ľudskej slušnosti. Kritika to bola, pravdaže, tvrdá. Dokonca taká tvrdá, že samému jej autorovi (ako sa pri jej neskoršom uverejnení priznáva) už na vydanie ostalo málo odvahy... Štúdia bola napísaná v roku 1937 (pripomeňme, že Vajanský už vtedy vyše dvadsať rokov nežil), no knižne vyšla až v roku 1946.

Keby táto úvaha bola o Alexandrovi Matuškov, bolo by priam nevyhnutné pripomenúť, že kritik sa Vajanským zaoberal viackrát, v spomínanej eseji ho však už „povyšuje“ na symbol slovenského konzervativizmu a provincionalizmu. Nič na tom nezmení ani neskorší Matuškov „miernejší“ tón.

Pokus Andreja Mráza o detronizáciu Vajanského sme už spomenuli a tu sa opakujeme, lebo chceme zdôrazniť naznačenú „miernosť“ Mrázovej štúdie. A podobný charakter má aj kratší portrét z pera katolíckeho kritika Jozefa Kútnika Šmálova *Boj o Vajanského trvá. Na storočnicu jeho narodenia* (1947). Kútnik pripomína najmä súdobú kritiku Vajanského prác, ktorá nešetřila chválou (Vlček, Škultéty). Tou nešetřil dokonca ani Pavol Országh Hviezdoslav, hoci vo vyjadreniach o Vajanského poézii bol podstatne zdržanlivejší (súdiac podľa nám dostupných dokumentov, uverejnených v práci Pavla Petrusa *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času*, 1984).

Ešte dlho po vydaniach Mrázovej a dokonca aj Matuškovkej kritiky však verejná mienka pokladala Vajanského prozaické dielo za neprekonaný vrchol našej literatúry (Kútnik).

Súčasnoscť nahliada na Vajanského literárne dielo zasa inak (primerane rozdeleniu spoločnosti a patrične rozdielne). To však svedčí o skutočnosti, že hoci literatúra (dielo jednotlivca samo) času veľmi nepodlieha, podlieha mu jej vnímanie, čítanie; podlieha mu tak, že sa v jeho koordinátach mení aj postavenie daného diela. S uľahčením možno konštatovať, že sa nevytráca úplne, len možno kúsoček ustúpilo.

Akoby v tieni polemík o Vajanského próze a zápasov o ňu ostáva azda rozmerovo najväčšia časť jeho diela, ktorou je publicistika. V diele Pavla Petrusa nachádzame údaj, citovaný z práce Alexandra Šimkoviča *Vajanský a Národné noviny* (1967), že len príspevkov v *Národných novinách* bolo „bezmála šesť tisíc“.

Literárnokritická, esejistická, reportážna publicistika sú tým, čo posilňuje Vajanského autoritu u čitateľov i v kultúrnej verejnosti. Významné sú najmä jeho programové literárnoestetické texty *Literárna činnosť, Kritické listy, Literárne rozpomienky a Slovensko a jeho život literárny* (1879 – 1881). Z nich najmä séria *Kritických listov* (spolu s Jozefom Škultéty, *Orol* 1880) sa pokladá za estetický manifest zakladajúcej generácie slovenského literárneho realizmu.

Politická publicistika, najmä tá kritizujúca a burcujúca, vyvoláva nevôľu úradov a tie s autorom spravidla rýchlo účtujú. Výsledkom je niekoľko súdnych procesov, niekoľko peňažných trestov a trikrát odsúdenie do väzenia.¹

Novinár Vajanský má azda ešte komplikovanejší život než Vajanský básnik a prozaik. To je však už naša úvaha a k nej pridajme ešte osobnú predstavu, nadobudnutú po preštudovaní a prečítaní množstva zaujímavých dokumentov, že literárna kritika, eseje a najmä novinárčina boli na všetkom Vajanského snažení tými najsvetlejšími momentmi a stránkami.

POZNÁMKA

¹ V roku 1892 zabránili úrady zhromaždeniu pri odhalení pomníka J. M. Hurbanovi. Vajanský odpovedal článkom v *Národných novinách* pod názvom *Hyenizmus v Uhrách*. Vynieslo mu to obžalobu

a v súdnom procese rozsudok na zaplatenie 300 zlatých pokuty, uhradenie súdnych trov (asi 250 zlatých) a ročné väzenie. Trest si odpykal v Segedíne.

Keď sa Ambro Pietor vracal do Martina, na stanici ho víтали národovci, medzi nimi aj Vajanský. Na udanie martinského hlavného slúžneho Ujhelliho bolo 32 národovcov súdených a odsúdených. Vajanský dostal päť mesiacov. V bansko-bystrickom väzení si odsedel 163 dní (tam začal písať svoj román *Kotlín*).

V marci 1903 odsúdil budapeštiansky súd Vajanského na 400 korún pokuty a dva mesiace štátneho väzenia za článok *Neustávajme* (Národné noviny č. 138). Trest si odpykal vo Vacove od 30. decembra 1903 do 29. februára 1904.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Kolektív, 1994. *Slovenský biografický slovník, T – Ž*. Martin: Matica slovenská.

- KÚTNIK-ŠMÁLOV, J. 2004. *Literárna kritika ako poznávanie a hodnotenie*. Zost. PAŠTEKA, J. Bratislava: Lúč.
- MAŤOVČÍK, A., PARENÍČKA, P., CABADAJ, P. 2008. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- MATUŠKA, A. 1946. Vajanský prozaik. In: MATUŠKA, A. 1990. *Dielo I*. Zost. CHMEL, R. Bratislava: Vydavateľstvo Tatran.
- MRÁZ, A. 1926. *Svetozár Hurban Vajanský*. Bratislava: Slovenská Grafia, úč. spol.
- PETRUS, P. 1985. *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času*. Martin: Vydavateľstvo Osveta.
- PIŠŤT, M. et. al. 1962. *Dejiny slovenskej literatúry*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Osveta.
- SEDLÁK, I. et al. 2009. *Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava: Literárne informačné centrum; Martin: Matica slovenská.

PhDr. Peter Mišák

Vajanský, Svetozár Hurban (16. 1. 1847 Hlboké – 17. 8. 1916 Martin). Novinár, básnik, prozaik, literárny kritik, právnik a politik, zakladateľská osobnosť slovenského literárneho realizmu, osobitne moderného spoločenského románu. Je autorom množstva krátkych próz, viacerých románov, troch zväzkov poézie a niekoľko tisíc novinových článkov prakticky všetkých tvarov od glosy a črty až po esej a reportáž. Výborný znalec svetovej literatúry, osobitne ruskej.

POPREDNÝ LYRIK KATOLÍCKEJ MODERNY

(Pred 30 rokmi zomrel básnik Mikuláš Šprinc)

Koncom mája 2016 uplynulo 30 rokov od smrti výrazného predstaviteľa katolíckej moderny Mikuláša Šprince. Počas štúdia teológie v Spišskej Kapitule sa spolu s Jankom Silanom, Paľom Ušákom-Olivom, Jánom Kováčom a Štefanom Schellingom spontánne označili za „pirátov krásy“. Vtedy ešte nikto z nich nemohol tušiť, čo všetko im už onedlho pripraví do cesty nemilosrdný osud...

Básnik, prozaik, esejista, prekladateľ, editor a redaktor Mikuláš Šprinc prežil podstatnú časť svojho plodného tvorivého života v zahraničí. Narodil sa v Krompachoch (30. novembra 1914), po maturite na gymnáziu v Levoči sa zapísal na štúdium teológie v Spišskej Kapitule. V roku 1939 bol vysvätený za rímskokatolíckeho kňaza. Po trojročnom kaplánskom pôsobení v Spišskej Novej Vsi sa stal riaditeľom Slovenskej katolíckej akadémie, neskôr redaktorom svätovojeťského časopisu *Kultúra* a generálnym tajomníkom Ústredia charity.

V priebehu teologických štúdií sa pod vplyvom Janka Silana a Pavla Ušáka-Olivu venoval poézii, i keď pôvodne ho oveľa viac lákalo prekladateľstvo a záujem o európske kultúry. Pod vplyvom rektora Bohosloveckého seminára v Spišskej Kapitule Ferka Skyčáka sa systematicky

zaoberal štúdiom modernej nemeckej i francúzskej filozofie a literatúry. Z talianskej spisby ho najviac inšpiroval a formoval Giovanni Papini. Popri tom mladý Šprinc intenzívne rozvíjal kontakty s českým katolíckym vydavateľom, prekladateľom a kritikom Josefom Florianom (išlo o podobného bojovného ducha, ako bol Papini).

OZVENY V SAMOTÁCH

Ako básnik knižne debutoval zbierkou sonetov *Ozveny v samotách* (1939), preložil Rilkeho *Duinské elégie* (1942) a Papiniho *Lásku a smrť* (1943). Participoval na kolektívnom preklade filozofických statí Petra Lipperta *O láske a bolesti* (1942), ako aj Papiniho *Esej o umení* (1943). Spolu s J. Silanom pripravili na vydanie spomienkový zbor-

nik *Tak umieral básnik Paľo Oliva* (1942), do ktorého zaradili aj posledné básne predčasne zosnulého kamaráta a kňazského spolubrata.

Podobizeň Mikuláša Šprince
(foto zo zbierok LA SNK)

V roku 1944 poskytol M. Šprinc rozhovor literárnemu kritikovi Jánovi E. Borovi, uverejnený v časopise *Akademik*. Na otázku, čo vyznáva v poézii, odpovedal: „*Ak sme už tak naučení hovoriť o izmoch, tak hádam ontologizmus. Pôsobí to azda ako klinec do hlavy, ale nezvyčajné je možno len meno. Umenie, a teda i poézia, je pokus o znovunastolenie strateného Raja na zemi. Je dokresľovaním integrity vecí a života. Je vyčarúvaním prostriedkami času a priestoru večnosti, stavu vecí a života, aký bol pred pádom človeka. Je zvyrazňovaním jemných a hrubých, zmyslom neprístupných súvislostí bytia, odhaľovaním jeho najjemnejšieho aspektu – krásy; je množovaním a umocňovaním života, stvárňovaním onoho destilátu, ktorý sa hromadí v našom srdci dlhými skúsenosťami.*“

Ako redaktor časopisu *Kultúra* (1943 – 1944) sa Šprinc snažil udržať jej modernú líniu, vytýčenú Ladislavom Hanusom a Jozefom Kútnikom. Na sklonku vojny pripravil vedno s Rudolfom Dilongom, J. Silanom a Karolom Strmeňom spoločnú zbierku *Krv a slzy*, ktorou vyjadrili svoj protest proti vojne, násiliu, neslobode a deštrukcii. Keďže im zo strany domácich i sovietskych bezpečnostných zložiek hrozila fyzická likvidácia, rozhodol sa Šprinc v júni 1945 emigrovať.

Po odchode do exilu spočiatku pôsobil ako pápežský delegát III. vatikánskej misie pre slovenských utečencov v Rakúsku a Nemecku. Po príchode do USA (1946) sa aktívne zapojil do tamojšieho krajanského života. Venoval

sa všestrannej organizačnej, redakčnej, prekladateľskej a pedagogickej činnosti (vyučoval moderné jazyky na vyššej škole slovenských benediktínov v Clevelande, neskôr bol profesorom moderných jazykov a filozofie umenia na Borromeo Seminary of Ohio). Postupne nadviazal aj na svoju predchádzajúcu literárnu tvorbu, čo potvrdzuje séria básnických zbierok, rôzne prozaické útvary a esejistické, náboženské a publicistické texty.

*Či nie som azda ruža?
Zajtra ma dajú možno do vázy
a roniť bude na mňa slzy dievčina.
Ale ja mlčať budem ako ticho oázy
a červenat' sa ako malina;
preto, že úsmev môj je iba ošial',
tak ako všetko, čo chce šťastím byť.
Kde sú tie zrná, ktoré osud nepreosial
a ktorá krása nemusela zhníť?
I zastal básnik, veril ruži.
Komuže básnik neverí?
Naklonil sa a chcel ju bozkať:
jej trň mu vtisol pečať krvi na pery.*

SLUŽOBNÍK KRÁSY

Na popredného lyrika Slovenskej katolíckej moderny vyrástol Šprinc až v exile. K jedinej autorovej knihe veršov vydanéj na Slovensku pribudlo v zahraničí ďalších 16 zbierok.

Pre poéziu Šprincovho prvého exilového tvorivého obdobia je príznačný najmä rozmer duchovnej a prírodnej lyriky. Nechýbajú však ani vlastenecky či politicky motivované básne, ako aj vnútorné vyznania človeka hľadajúceho vlastnú identitu. Tie sa vyznačujú jazykovou úspornosťou a štruktúrnou čistotou verša v intenciách postsymbolistickej estetiky (zbierky *Vinohrad*, 1950; *Na Floride sám*, *Tvárou proti slnku*, obidve 1953; *Z poludnia a poľnoci*, 1960; *Mladosť orla*, 1962; *Oči moje pútnice* 1965 a i.). Metamorfózy večne sa obnovujúcej prírody presvedčia básnika i o premenách ľudského bytia. Na ich konci nie je smrť, ale Boh, nie zánik v ničote, ale pretrvanie vo večnosti.

V knihách veršov z druhej polovice 60. a zo 70. rokov minulého storočia rezonuje krása, symbolika prírody a radosti, osudové problémy človeka i bytia zobrazené pohľadom teistickej filozofie. Tvorca citlivo reaguje na rozmanité podnety, antagonizmy, ale aj na spochybňovanie kresťanských princípov, čo so sebou priniesla realita povojnového rozdeleného sveta (zbierky *Andante*, 1967; *Bratislavský park*, 1968; *Piesne z Palidora*, 1970; *Korálový ostrov*, 1973; *Sonety o kráse*, 1976; *Tiché vody*, 1977 a i.).

V spomínaných dielach Šprinc nebol iba básnikom „prírody“ a „nadprírody“, stále je aj „ontologistom“, ako sa to prejavilo už v debute *Ozveny v samotách*. Uvedenú skutočnosť zreteľne potvrdzujú autorove filozofické náhľady, resp. koncentrovanie sa na základné ontologické pojmy (napr. bytie, existencia, podstata a i.).

Posledné Šprincove básnické knižné opusy charakterizujú návraty do rokov mladosti, spomienky na rodný kraj a dávnych priateľov, nostalgia za domovom, premáhanie smútku na sklonku života a oslava poézie. To všetko je umocnené básnikovým duchovným pohľadom na vonkajšie i vnútorné determinanty ľudskej existencie (zbierky *Z odviatych dní*, 1979; *Nezhasínajte hviezdy*, 1980; *Z dialky*, 1982, *Oleandre*, 1983 a i.). Autor v konkrétnom časopriestore priznáva, že ako „starnúci básnik svoj štýl nezmení“, nepodriadi sa „novej poetike“ a i naďalej sa bude držať „svojej osvedčenej cesty“. Keďže vlastnú tvorbu vnímal na konci pozemskej púte ako istý apoštolát, bolo prirodzené, že kňazské srdce v nej prevládalo nad básnikovým intelektom. Podľa Júliusa Pašteku ide o „obdobný prípad ako Ján Haranta alebo Janko Silan: kňazstvo neprišlo u neho do rozporu s básnikovým poslaním. Bol teda integrálnou literárnou osobnosťou“.

Sumarizujúc možno konštatovať, že poézia sa stala Šprincovi v exile viac než umeleckým prostriedkom; bola mu pomocníčkou a tešiteľkou, nástrojom služby, spevu, modlitby, adorácie. Zároveň predstavovala neodmysliteľnú súčasť jeho ľudského bytia, životného poslania, kňazskej existencie. Azda vo všetkých svojich zbierkach priznáva tvorca potešenie z krásy, ktorá vnútorne zaplňala básnikovu samotu, inšpirovala ho k spevom, spájala s Bohom. Jacques Maritain kedysi napísal, že krása je v podstate „oblažujúca“, čím „vzbudzuje túžbu a roznečuje lásku“, strháva do nadšenia, unáša do extázy. Dôsledkom toho všetkého je, že poeta – v našom prípade M. Šprinc – chce byť nielen oddaným, ale priam poddaným služobníkom krásy. Na druhej strane si však plne uvedomuje, že podoba krásy je pre svoju mnohokakosť a viacznačnosť nezachytiteľná v prejavoch materiálnych i nemateriálnych, vo sfére umenia aj v oblasti celej prírody.

*Živý stĺp tancujúcich mušiek,
blažené čisté jestvovanie,
roj skromných sivých popolušiek
večerný vánok neodvanie.*

*Nik nevie, kde noc prežijú,
každá si lôžko dakde ustlie,
a nečuteľnú mušiu symfóniu
vyhrávať budú hviezdne husle.*

*Nik nemá prednosť vo Vesmíre,
na všetkom žiaria Božie stopy,
najmenší lístok – to sú polia šíre.*

*Kvet lekna, keď si oči sklopí,
povie si ráno rozkošne a v úžase,
že do večera spievať bude o kráse.*

NEVYUŽITÁ PRÍLEŽITOSŤ

Na margo rozmanitých kultúrnych úsilí slovenského exilu v slobodnom svete a ich spochybňovania, resp. dehones-

ovania zo strany komunistického režimu sa Šprinc vyslovil jednoznačne: „Kto to nás chce spúšťať do hrobu; kto to vyhlasuje, že sme suchá ratolesť na strome národa; kto to hovorí, že sme vyemigrovali do prepadliska a do zabudnutia? Iba mŕtvi patria do hrobu a my sme živí a chceme žiť! Slovenský ústav v Clevelande, Slovenský ústav v Ríme, Slovenské kultúrne stredisko v Cambridge – to nie sú mŕtvolky, ale živé a tvorivé skutočnosti. Naše knižné nakladateľstvá a vydavateľstvá v Ríme, Clevelande, vo Švajčiarsku, Dobrá kniha v Cambridge – to nie sú ilúzie, to sú skutočnosti... To všetko sú živé hlasy živých slovenských srdc, živé kvety a ovocie na živom slovenskom strome v zahraničí!“

Zo Šprincovej rozsahom nevelkej prozaickej tvorby pripomenieme knihu *K slobodným pobrežiam* (1950), v ktorej pôsobivo opísal svoje zážitky z putovania povojnovou Európou. Autorova bohatá publicistická činnosť zahŕňa množstvo úvah, črt, esejí, recenzií, komentárov, memoárov, prekladov a biografických príspevkov, uverejnených v slovenskom aj anglickom jazyku. Nemožno opomenúť ani jeho dlhoročnú organizátorskú, redakčnú a editorskú prácu. V roku 1954 založil a prakticky až do svojej smrti redigoval štvrťročník pre slovenskú kultúru *Most*, stál pri konštituovaní Slovenského ústavu v Clevelande (1952) a Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí (1956), spoluzakladal a redakčne viedol edície Slovenského ústavu, pôsobil ako referent Bernolákovej kultúrnej základiny, inicioval a na vydanie pripravil viacero zborníkov, ročeniek či almanachov...

Pohnutý životný príbeh „piráta krásy“ Mikuláša Šprinca sa s definitívnou platnosťou uzavrel 31. mája 1986 v meste Wickliffe (štát Ohio, USA).

Odhalenie pamätnej tabule Mikulášovi Šprincovi
na rím. kat. farskom úrade v Kropáčoch 23. októbra
1994 pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia
(foto zo zbierok LA SNK)

Sté výročie básnikovho narodenia pred necelými dvoma rokmi ponúklo azda poslednú možnosť komplexne zhodnotiť jeho širokospektrálnu exilovú činnosť, vďaka ktorej sa dlhodobo darilo uchovať v ďalekej cudzine slovenské slovo i písmo. Žiaľ, ani túto príležitosť sme nevyužili...

Mgr. Peter Cabadaj

JUBILEÁ

ŽIVOTNÉ JUBILEUM ISTVÁNA MONOKA

István Monok sa dožíva šesťdesiatky. Je to významný vedec v Maďarsku, výskumník v oblasti dejín knižnej kultúry, univerzitný profesor, autor mnohých publikácií, organizátor vedeckého života, editor, riaditeľ veľkých knižníc, odborník známy aj v zahraničí. Jeho meno i práce pozná aj časť našej domácej knihovníckej a historickej odbornej verejnosti.

Absolvent maďarského jazyka a histórie na univerzite v Segedíne (József Attila Tudományegyetem) si v ďalších rokoch doplnil štúdium knihovníctva na univerzite v Budapešti (Eötvös Lóránd Tudományegyetem). Prešiel rôznymi etapami a stupňami univerzitnej kariéry a v roku 2012 sa stal univerzitným profesorom. Po univerzitných štúdiách sa postupne včleňoval do knihovníctva a zainteresoval do práce v oblasti dejín knižnej kultúry. V rokoch 1982 – 1991 pracoval v oddelení starých tlačí Univerzitetnej knižnice v Segedíne. Inšpiroval sa známymi teoretickými prácami z tejto oblasti a zaujal ho kľúčový prvok – čitateľ ako jednotlivec i čitatelia ako kolektívny fenomén. Rovnako ho zaujali témy čítanie a čitateľské záujmy. Okolo týchto centrálnych tém sa neskôr rozvíjali jeho vedecké, publikačné a editorské aktivity.

Prístup k skúmaniu čitateľov ako jednotlivcov i ako príslušníkov sociálnych skupín žijúcich v rôznych historických etapách si vyžaduje špecifické pramene. V Maďarsku je dlhodobá tradícia publikovania historických dokumentov a prameňov a na ňu nadviazala aj skupina pracovníkov segedínskej univerzity. Z ich „tvorivej dielne“ vyšli početné vydania prameňov a dokumentov ako výsledok práce väčších kolektívov. István Monok ich často inicioval, práce viedol, podieľal sa na ich tvorbe i editovaní. Najrozsiahlejšia je báza k dejinám duchovných hnutí 16. – 18. storočia v Karpatskej kotline (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez ... Contributions to the history of the intellectual and cultural movements in the Carpathian basin in the 16–18. centuries*). Iniciátorom prác bol pôvodne Bálint Keserű, prvý zväzok vyšiel ešte v roku 1965. V jednotlivých zväzkoch *Adattár...* sú publikované katalógy rozmanitých knižníc, súpisy knižných fondov i pozostalostné súpisy zo 16. – 18. storočia. Zväzky sú zostavené tematicky (napr. súkromné knižnice, knižnice katolíckych inštitúcií a pod.). Pramene zachované v rukopisoch, uložené často na kuriózných miestach, sa takto dostávajú k používateľovi v prepísanej a vytlačenej podobe. Maďarskí kolegovia sú vždy „uhorskí“, to znamená, že v ich zornom poli sú dokumenty od Bardejova po Sedmohradsko. Vďaka takémuto prístupu

tvorcov možno nájsť v súpisoch aj veľmi veľa materiálu, ktorý sa vzťahuje na duchovný vývoj na území Slovenska. Rada by som zdôraznila, že István Monok sa v duchu najlepších tradícií distribúcie a kolportáže kníh v minulosti často osobne postaral o to, aby sa vydané zväzky *Adattár...* dostali k slovenským používateľom. Viaceré publikované zväzky boli recenzované v čase vydania v našej odbornej tlači. Mnohé diplomové a doktorandské práce, ktoré vznikli na Katedre knižničnej a informačnej vedy na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, by možno neboli také kvalitné bez využitia

týchto prameňov. *Adattár...* je kolektívne dielo, na rube titulných listov sú okrem mien spolutvorcov zvyčajne uvedené aj názvy komplexných programov, v rámci ktorých sa práce realizovali, názvy grantov či podporujúcich inštitúcií. Údaje svedčia nielen o mimoriadne veľkorysej dotačnej politike riadiacich orgánov v Maďarsku, ale aj o vytrvalosti a vynachádzavosti vedúcich kolektívov pri žiadaní peňazí a tiež o schopnosti presvedčiť riadiace orgány predloženými kvalitnými výsledkami.

V súčasnosti je 18 zväzkov *Adattár...*, ktoré vyšli v uplynulých rokoch tlačou, k dispozícii v elektronickej podobe. Sú teda ľahko prístupné, ale problém je v tom, že prístup a využívanie v tejto forme sú trochu komplikované (v niektorom z budúcich čísel časopisu *Knižnica* uverejníme podrobný popis bázy a metodiku postupu pri vyhľadávaní). V každom prípade zostávajú mimoriadne dôležitým prameňom aj pre výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku.

Okrem koncepcnej a organizátorskej práce pri vydávaní prameňov je významná aj vedecká a publikačná činnosť jubilanta. Vzhľadom na jej rozsah upozorňujeme na možnosť využiť jej sprístupnený súpis na webe. (1) Pohľad do publikovaných prác jubilanta môže byť inšpirujúci. István Monok publikoval okrem maďarčiny aj v rôznych jazykoch a venoval sa rôznym témam (napr. aj čítaniu levočských mešťanov 17. storočia). Nateraz najrozsiahlejšia monografia je o čítaní vyššej šľachty v Uhorsku 16. – 17. storočia (*A művelt arisztokrata...* Budapešť 2012). Kniha ukázala, že dobové používanie štyroch jazykov vrátane češtiny a slovenčiny znáročňuje zvládnutie problematiky, že čitateľ ako jav i problém dokáže miestami úspešne vzdorovať komplexnému rozboru.

V roku 2011 udelili Istvánovi Monokovi Széchényiho cenu, čo je najvyššie maďarské štátne vyznamenanie za vedy. Takéto vyznamenanie získal v roku 2014 aj Gedeon Borsa, ktorého meno a práce sú dobre známe i slovenskej odbornej verejnosti. Udelenie cien dokumentuje, že

i z dejín knižnej kultúry možno napísať významné diela a ak sú skutočne kvalitné a prínosné, vedecké kruhy a riadiace orgány ich vedia patrične oceniť – v Maďarsku očividne...

István Monok sa podieľal aj na mnohých organizátorských činnostiach, pôsobil v kolégiách, vedeckých radách, odborných komisiách. Kapacita príspevku neumožňuje ich bližší opis, ale možno ich nájsť na webe. (2)

István Monok nie je iba teoretik. V rokoch 1999 – 2009 vykonával funkciu riaditeľa Štátnej Széchényiho knižnice v Budapešti a časopis *Knižnica* s ním publikoval rozhovor pri príležitosti 200. výročia založenia knižnice (2002, č. 9, s. 395 – 398). Od roku 2013 je riaditeľom Knižnice a informačného strediska Maďarskej akadémie vied v Budapešti.

Aj pri jubileách sa hádam možno zaoberať budúcnosťou. Takže pán profesor, aké plány máte do budúcnosti?

V neposlednom rade sa nevzdávam pedagogického pôsobenia. Vám nemusím zdôrazňovať, aká dôležitá je príprava budúcich odborníkov. V Segedíne prednášam týždenne šesť hodín, z času na čas mám kurzy aj v cudzine. V Paríži na École pratique des hautes études-ben aj na École nationale des chartres, nedávno som pôsobil ako hosťujúci profesor v nemeckom Erlangene. V Jágri je vysoká škola zameraná na vedu o vzdelávaní, má doktorandské štúdium; v rámci neho je špecializácia pod názvom *Vzdelanosť pedagogických vzdelancov v Maďarsku a Sedmohradsku v ranom novoveku*. Mám tam niekoľko študentov, ktorým sa venujem v rámci kurzov pre doktorandov.

Zo série *Adattár...* plánujeme ešte dva zväzky, jeden sedmohradský a jeden maďarský, ale ak by niekto našiel viac zoznamov kníh, vydáme ich. Takýmto by mohol byť samostatný zväzok venovaný Prešovu, kde po Bélovi Iványim (1878 – 1964) nikto systematicky neprezrel pozostalostné súpisy.

Sústreďujeme sa na rozšírenie elektronickej verzie údajov za roky 1750 – 1867. To znamená, že dobové tlačené zoznamy kníh zorganizujeme do databázy; zahrnieme aj to, čo publikovali v odbornej literatúre ako plné

texty. Doteraz je to približne 500 zoznamov kníh. Máme však aj zoznamy kníh, ktoré pochádzajú z archívov, teraz ich zverejníme vo foto forme. Ale je aj niekoľko archívov, kde chceme ešte bádať (Berehove, Bardejov).

No mám aj ďalšiu sériu: staré knihy v maďarských knižniciach v Karpatskej kotline, na tom tiež pracujeme, aj na Slovensku. V podstate spracúvame zbierky v starostlivosti maďarských cirkví, ich časť je však dnes v štátnych knižniciach. Vyšiel katalóg filakovských františkánov, ale pracovali sme aj v Rimavskej Sobote, Košiciach a najnovšie aj v Spišskej Kapitule. Kto pracoval? Viacerí: Szelestei Nagy László so svojimi študentmi aj študent v Jágri Mizera Tamás.

Rád by som sa sústredil na písanie monografií. Písal by som o vzdelanosti meštianstva i kléru podľa viero-vyznaní, rád by som napísal knihu o Sedmohradsku, ďalšiu zvlášť o zmenách v 18. storočí. Teraz sa pripravuje súhrnná práca v angličtine, na ktorej sa podieľam: Madas Edit, Monok István, V. Ecsedy Judit, Pavercsik Ilona. *Knižná kultúra 1000–1800*.

Pán profesor, ako sa pozeráte na možnosti spolupráce so slovenskými kolegami?

So slovenskými kolegami som vždy vedel veľmi dobre spolupracovať. Máme spoločné dedičstvo – a nie o tom sa treba hádať, komu patrí to, čo nepoznáme, ale musíme naše dedičstvo spracovať a potom vyjde najavo, že patrí nám všetkým. Bola by škoda, keby sa Slováci a Maďari hádali, komu patrí nemecké kultúrne dedičstvo na súčasnom Slovensku: Nemcom, Slovákom, Maďarom. A ešte mnohým a mnohým národom.

Želáme splnenie všetkých plánov!

POZNÁMKY

1. https://vm.mtmt.hu//search/slist.php?nwi=1&initd=1&ty_on=1&url_on=1&cite_type=2&orderby=3D1a&location=mtmt&stn=1&AuthorID=10004062&Scientific=1
2. <http://monokistvan.hu/cvmagyar.html>

Doc. PhDr. Gabriela Žibritová, PhD.

JUBILANTKA JANA BORGUĽOVÁ

Múzejníčku, autorku literatúry faktu, literárnu historiografku, editorku a organizátorku PaedDr. Janu Borguľovú charakterizuje celoživotné sústredené húževnaté úsilie zviditeľňovať literárne a historické osobnosti či udalosti.

Aktivity, ktorých je ideovou garantkou a prevažne aj neúnavnou realizátorkou, sú podstatné najmä a práve preto, že nimi premostuje vzťahy medzi ľuďmi a nachádza im vzájomný priestor komunikácie.

Vo svojich zodpovedných a náročných pracovných pozíciách, ktoré počas svojho aktívneho pracovného života zastávala, sa svojou pokojnou povahou, vytrvalosťou, diplomatickým prístupom a trpezlivosťou prezentovala ako schopná organizátorka, na základe poznaného excelentná improvizátorka, trpezlivá dodržiavateľka tradícií, spravodlivá, prajná a zodpovedná. Určujúcim pre Janu Borguľovú je vzťah k mestu a miestu, v ktorom žije a tvorí, keď odhaľuje jeho historické zázemie, prezentuje jeho aktuálne dianie, zachováva duchovné dedičstvo Banskej Bystrice a šíri hodnoty, ktoré môžu toto mesto presláviť.

Dar schopnosti podnecovať druhých (napr. v literárnej tvorbe), ktorý po celý život rozvíjala, prebohato násobí aj v súčasnosti.

PaedDr. Jana Borguľová, rod. Martinková, sa narodila 19. júna 1951 v Martine. V tomto meste získavala vďaka rodičom vzťah k národu a kultúre, z koreňov ktorého čerpá celý život. Rodina sa presťahovala v roku 1961 do Banskej Bystrice, ktorá sa stala mestom jej stredoškolského i vysokoškolského štúdia – na SVŠ (1966 – 1969) a na Pedagogickej fakulte (1969 – 1973) so štúdiom aprobácie slovenský jazyk – anglický jazyk. Nechala sa „zasiahnuť dobrým démonom literatúry“ (I. Plintovič), keď mohla zažiť zlatý vek banskobystrickej katedry slovenčiny s jej výsostnými duchmi v Zdenkovi Kasáčovi, Ivanovi Plintovičovi, Viliamovi Marčokovi, Milanovi Jurčovi, Eduardovi Gombalovi, Božene Kovalovej, Želmíre Tarcalovej a ďalších jej vážených a milých učiteľoch.

Po roku 1973 sa stala najskôr asistentkou na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty, od roku 1974 bola osem rokov odbornou pracovníčkou v Ústave pre regionálny výskum Pedagogickej fakulty v oblasti literárnej regionalistiky. V roku 1981 získala akademický titul PaedDr.

Zásadnú zmenu v jej profesionálnom živote spôsobil „prestup“ do banskobystrického Literárneho a hudobného múzea, kde v rokoch 1982 – 2010 pôsobila ako riaditeľka (1982 – 1990) a samostatná odborná referentka.

Po celý svoj život sa snažila rozvíjať odborné a najmä ľudské vzťahy so svojimi niekdajšími pedagógmi s cieľným zámerom, aby mali ošoh obidve strany.

Jana Borguľová bola členkou Slovenskej literárnovednej spoločnosti pri SAV, Maticy slovenskej, je členkou Spolku slovenských spisovateľov (od roku 1994 až doteraz je tajomníčkou banskobystrickej odbočky a zároveň členkou predstavenstva Spolku slovenských spisovateľov).

V roku 1995 bola zvolená do mestského zastupiteľstva v Banskej Bystrici, v rokoch 1999 – 2003 pôsobila ako zástupkyňa primátora

mesta a aj v tejto pozícii sa venovala najmä kultúrnym a edičným aktivitám.

V súčasnosti (od roku 2003) žije v obci Horná Mičinná, kde sa tiež venuje starostlivosti o kultúrne hodnoty prostredníctvom ZO Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, navyše je členkou predsedníctva Oblastného výboru SZPB v Banskej Bystrici.

Je vydatá, má dve deti a štyri vnúčatá.

ORGANIZÁTORKA

Literárne a hudobné múzeum ako jedinečné pracovisko sa pod vedením Jany Borguľovej vďaka jeho odbornému zázemiu a poznaniu daného regiónu stalo vítaným spoluorganizátorom vedeckých konferencií o živote a diele významných predstaviteľov slovenskej literatúry (Samo Chalupka, Ján Chalupka, Alexander Matuška, Ľudo Ondrejov, Štefan Žáry a i.) s Maticou slovenskou, Literárno-vedným ústavom SAV, Filozofickou fakultou Univerzity Komenského a ďalšími.

Osobitnú pozornosť si zaslúži jej zanieťenie pri založení literárneho klubu LITERA 2, ktorý od roku 1991 v Banskej Bystrici vedie doteraz. Správne vycítila, že cieľná podpora talentov postupne prinesie úrodu v podobe vyprofilovaných osobností, schopných originálnej tvorby. Tým sa v regióne výrazne posilnila komunita literárnych tvorcov, ktorí prinášajú vzácne svedectvo o potrebe kultúry a umenia v živote človeka.

Jana Borguľová stála v roku 1997 aj pri zrode umeleckého festivalu *Literárna Banská Bystrica* (venovaný pamiatke básnika Mikuláša Kováča) a dodnes je jeho dramaturgičkou a koordinátorkou. Za 20 rokov festival priniesol viac ako dve stovky stretnutí so spisovateľmi a ich tvorbou v rôznorodých podobách, čo v značnej miere obohacuje kultúrnu scénu mesta. Takisto sa už desiatky rokov podieľa na príprave a realizácii celoslovenskej prehliadky v umeleckej tvorivosti pedagogických

pracovníkov *Chalupkovo Brezno*, ako aj ďalších kultúrno-umeleckých podujatí v regióne.

V Bohéma klube Štátnej opery v Banskej Bystrici napríklad organizovala sériu pravidelných stretnutí so spisovateľmi, ktoré sa tešili mimoriadnemu záujmu odbornej i laickej verejnosti (Ladislav Ballek, Ladislav Ťažký, Jozef Urban, Vincent Šíkula a i.).

Jubilantka hľadala aj nové možnosti ponuky múzeí v kultúrno-spoločenskom živote regiónu. V roku 2005 napríklad iniciovala špecializovanú prezentáciu bansko-bystrických múzeí *Múzea sú tu pre vás* na Námestí SNP pri príležitosti Medzinárodného dňa múzeí, ktorá sa niekoľko rokov stretávala s priaznivým ohlasom verejnosti.

MÚZEJNÍČKA

Hlavnou doménou Jany Borguľovej je však literárna historiografia vo väzbe na jej profesionálne pôsobenie v Literárnom a hudobnom múzeu. Vytrvalo sa venovala mapovaniu literárneho života Banskej Bystrice a regiónu, akvizičnej a edičnej činnosti, tvorbe scenárov výstav a expozícií, kultúrno-spoločenskej činnosti. Publikovala štúdie i popularizačné články v odbornej tlači a v mnohých ďalších masovokomunikačných prostriedkoch. Rukami Jany Borguľovej prešlo množstvo zbierkových predmetov, ktorými v rámci akvizície obohatila zbierkový múzejný fond. Medzi špičkové zbierky patrí napríklad jedinečná *Biblia Martina Luthera* z roku 1555, tlačená vo Wittenbergu s bohatou obrazovou výbavou; ďalej druhý zväzok *Notície Mateja Bela* z roku 1736 s osobným zápisom Sama Chalupku ako vlastníka; úžasná divadelná opona z Tajova s obrazovým výjavom na text slovenskej hymny *Nad Tatrou sa blýska* z roku 1926. Do zbierkového fondu sa jej podarilo získať vzácne dokumenty z I. zjazdu slovenských umelcov a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici v roku 1945. Množstvo získaných predmetov zo života a diela spisovateľov sa spája s menami Peter Karvaš, Klára Jarunková, Mikuláš Kováč, Zlata Solivajsová, Pavel Hruž, Osvald Zahradník a ďalšími.

Jana Borguľová (stojaca) v spoločnosti slovenských umelcov – sprava Zlata Solivajsová, Andrej Chudoba, Marína Čeretková-Gálllová, Vojtech Kondrôt a Jozef Malovec (foto zo zbierok LA SNK)

Jana Borguľová počas prejavu na konferencii o živote a diele Sama Chalupku pri príležitosti 100. výročia jeho úmrtia v Krpáčovej pri Banskej Bystrici v máji 1983 (foto zo zbierok LA SNK)

SCENÁRISTKA VÝSTAV A EXPOZÍCIÍ

Aj ďalšej zložky z náplne práce ako múzejnej pracovníčky sa Jana Borguľová zhostila s jej vlastným nadšením a zaujatím pre vec, keď scenáristicky pripravila niekoľko samostatných výstav a expozícií. Najpozoruhodnejšie z nich sú výstavy *Samo Chalupka* (Banská Bystrica 1983); *Kapitoly z dejín kultúry. I. zjazd slovenských umelcov a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici 1945* (Banská Bystrica 1990); *Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici 1960 – 71* (Banská Bystrica 1996); *Ján Chalupka. Slovenský Európan od Hrona* (Brezno 1997, Banská Bystrica 1997); *Básnik a jeho mesto. Mikuláš Kováč*. (Banská Bystrica 1997); *Ján Števček* (Banská Bystrica 2006); *Človečina podľa Zahradníka* (Banská Bystrica 2007).

Pozornosť návštevníckej verejnosti si zaslúži stála expozícia *Pamätná izba Sama Chalupku* v Hornej Lehotě (okres Brezno), ktorá aj vďaka námetu a scenáru jubilantky od roku 1995 pripomína nielen tohto veľkého štúrovského básnika, ale aj jeho staršieho brata Jána a históriu obce.

Pri tejto príležitosti treba oceniť jej aktivitu v sprítomňovaní osobností umenia aj prostredníctvom pamätných tabúl, pomníkov a pamätníkov či úpravy hrobov dejateľov. Iniciovala dotvorenie literárneho pamätníka Ľuda Ondrejova v Kostiviarskej, inštalovanie pamätných tabúl Petrovi Karvašovi, Jánovi Števčekovi, Viliamovi Figošovi Bystrému a úpravu ďalších kultúrnych objektov.

AUTORKA LITERATÚRY FAKTU

Autorské publikácie Jany Borguľovej sú výsledkom viacročného sústredného bádania a prinášajú dokumenty o významných inštitúciách a osobnostiach: *Stredoslo-*

venské vydavateľstvo v Banskej Bystrici 1960 – 71 (Banská Bystrica 1996); *Stredoslovenská odbočka Zväzu slovenských spisovateľov v Banskej Bystrici 1962 – 1990* (Banská Bystrica 2010); *Spríevodca po banskobystrických cintorínoch* (Banská Bystrica 2012); *Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici* (Banská Bystrica 2016). Všetky prispievajú k bližšiemu poznaniu histórie regiónu, a tým naznačujú možnosti realizácie pre súčasníkov i nasledovníkov.

POPULARIZÁTORKA

Ako neúnavná dokumentátorka literárnych osobností, inštitúcií, spolkov a podujatí sa následne venuje ich propagácii prostredníctvom odborných štúdií, popularizačných príspevkov v tlači, rozhlase i televízii. Spracováva špecializované katalógy fontés, heslá z literatúry do rozličných publikácií, doslovy ku knižným dielam, recenzie, state do monografií obcí a miest.

Doteraz publikovala cca 500 popularizačných a odborných príspevkov v celoslovenských i regionálnych periodikách (*Literárny týždenník*, *Knižnica*, *Pamiatky a múzea*, *Múzeum*, *Nové slovo*, *Slovenské pohľady*, *Slovensko*, *Slovenské národné noviny*, *Bystrický PERMON*, *Smer*, *Bojovník* a i.).

EDITORKA

Ako neúnavná organizátorka vedeckých konferencií, odborných konferencií, umeleckých a kultúrnych podujatí prirodzene pripravovala a zostavovala súbory štúdií a zborníky.

Okrem 23 titulov zborníkov už spomínaného literárneho klubu LITERA 2 (od roku 1992) editovala ďalšie: *Samo Chalupka* (zborník z vedeckej konferencie, 1983); *Alexander Matuška* (zborník z vedeckej konferencie, 1986); *Ludo Ondrejov* (zborník z vedeckej konferencie, 1988); *Štefan Žáry* (zborník materiálov zo stretnutia s autorom, 1989); *Ján Chalupka. Slovenský Európan od Hrona* (zborník z vedeckej konferencie, 1991); *Literatúra a Slovenské národné povstanie* (zborník z vedeckej konferencie, 1994); *Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici 1960 – 1971* (zborník z literárnej konferencie, Banská Bystrica: Literárne a hudobné múzeum 1996); *Kováč, Mikuláš: Pravdaže srdcom* (Banská Bystrica: Literárne a hudobné múzeum 1997); *Chalupkovo Brezno v pamäti* (Bratislava 1997); *Literárne a hudobné múzeum* (Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica – Literárne a hudobné múzeum, 2009).

REDAKTORKA

Redaktorsky a priateľsky sa Jana Borgulová podieľala na príprave mnohých titulov vydaných knižiek básní a knížiek próz, pôsobila v autorských tímoch, nevyčísľiteľné sú jej pomoci a rady debutujúcim autorom. Za všetkých spomenieme diela *Chromek, Igor: Hvezdár z medeného mesta* (historická próza o banskobystrickom rodákovi Jakubovi Pribicerovi), Banská Bystrica: Literárne a hudobné múzeum 1998 a *Havran, Jozef: Tisíc snov* (básnická zbierka), Banská Bystrica 2009.

MODERÁTORKA

Tohtoročná jubilatka Jana Borgulová disponuje okrem iných aj jedinečným darom – upozorňovať na výnimočnosť druhých. Prejavuje sa aj pri podujatiach a besedách, ktoré ju pozývajú moderovať. Na základe bohatého poznania a dôkladnej prípravy môžu ňou vedené podujatia vyznievať odľahčene a ľahko, lebo je v nich „slovám voľne a myšlienkam tesno“, povedané jej obdivovaným, láskavým vysokoškolským učiteľom prof. Ivanom Plintovičom. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že popri domovskej organizácii – Literárnom a hudobnom múzeu – vytrvalo a obetavo spolupracuje s knižnicami, najmä so Štátnou vedeckou knižnicou a s Verejnou knižnicou Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici. Celoživotne nadobudnuté schopnosti a kontakty spolu s jej ľudsky žičlivým prístupom prinášajú ovocie v podobe zaujímavých projektov pre kultúrnu verejnosť. Napomáha tak vytvárať cestičky k zriedkam pre začínajúcich aktérov umeleckého diania v regióne, a tým aj v celoslovenskom priestore.

Jana Borgulová ako príčinnivá obnovovateľka povedomia zašlých hodnotných a hodnotových kultúrnych a umeleckých tradícií slovenského národa vyhlbila hrdnú brázdou, ktorú neprestáva prehlbovať. Jej tvorivá metóda spočíva v trpezlivosti, keď doluje, zbiera a cizeluje zrnká zlatého prášku, aby mohla ponúknuť svedectvo o šľachetnosti a múdrosti našich literárnych predkov. Za svoju neúnavnú aktivitu získala nielen Cenu predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja (2011), ale aj úctu a vďačnosť svojich spolupracovníkov a kultúrnej verejnosti.

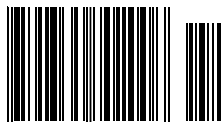
Za všetkých prajem jubilatke popri pevnom zdraví ešte veľa energie a tvorivej invencie v prospech slovenskej kultúry a umenia.

Slavomíra Očenášová-Štrbová

Olga Textorisová, spisovateľka a učiteľka, v hontianskom kroji. Spomienkou na Olgu Textorisovú, vzácnu ženu, neúnavnú bojovníčku za pozdvihnutie vzdelanosti slovenského ľudu a obetavú opatrovatelku a vychovávateľku piatich osirelých dievčat, je článok Mgr. Evy Pástorovej na s. 78 – 80. (foto zo zbierok LA SNK)

ISSN 1335 – 7026 02

9 771335 702006

Podobizeň **Martina Hollého st.** Rukopisnú pozostalosť Martina Hollého st. uloženú v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, jeho životné cesty, rodinné vzťahy, pôsobenie v divadlách a ďalšie aktivity v televízii i vo filme predstavuje čitateľom na s. 75 – 78 Mgr. Mária Slošiarová. (foto zo zbierok LA SNK)